

Anders Høye Øvervall

Quislinger, frihetskjempere og nasjonale kommunister

Ungarn i norske diplomaters
forestillingsverden, 1956-1968

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning
Veileder: György Péteri
Trondheim, mai 2016

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Anders Høye Øvervall

Quislinger, frihetskjempere og nasjonale kommunister

Ungarn i norske diplomaters forestillingsverden, 1956-1968

Veileder: György Péteri

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning

Institutt for historiske studier

NTNU

Trondheim, våren 2016

Innholdsfortegnelse

Forord	v
Kapittel 1 - Innledning	1
1.1 Metodisk og teoretisk grunnlag	2
1.1.1 <i>Selvet</i> og den <i>Andre</i> - en relasjonell kobling	4
1.1.2 En typologi over den andre	5
1.2 Historiografi	6
1.3 Kilder	7
Kapittel 2 - Historisk bakgrunn	9
2.1 Veien til stalinisme	9
2.1.1 Fra stalinisme til revolusjon	11
2.2 Det post-revolusjonære Ungarn	12
2.2.1 Konsolidering, legitimering, liberalisering og reform	13
2.3 Norsk utenrikspolitikk	17
2.3.1 Utenriksdepartementets utvikling og norsk diplomatisk forbindelse til Ungarn	18
2.3.2 Norsk sikkerhets- og østpolitikk under den kalde krigen	19
Kapittel 3 - Å befolke et land	23
3.1 Quislinger og frihetskjempere	23
3.1.1 János Kádár: Personifiseringen av regimet	28
3.1.2 Imre Nagy: Personifiseringen av revolusjonen og folket	33
3.2 Et endret ungarsk folk	34
3.3 Bildet av regimet i lys av den økonomiske reformen og Tsjekkoslovakia	38
3.4 Regimets og folkets forvandling	40
Kapittel 4 - Å plassere et land på det mentale kartet	41
4.1 Fra forflytning vestover til et bevoktet, farlig og østlig land	41
4.1.1 Det alminnelige kommunistiske forfall i vasallstaten Ungarn	44
4.2 En nasjonal ungarsk kommunisme	48
4.2.1 Rehabilitering og utstillingsvindu	50
4.3 Den vestlige vendingen	55
4.3.1 Autonomi og økonomi	57
4.4 Ungarn anno 1968	60
Kapittel 5 - Konklusjon	61
5.1 Ungarns vandring mot øst og vest, 1956-1968	61
5.2 Quislinger, frihetskjempere og nasjonale kommunister	63
Kilder og litteratur	67
Primærkilder	67
Riksarkivet	67
Utenriksdepartementet	68
Litteratur	70
Kapitler fra bøker og skriftserier	71
Artikler og avhandlinger	72
Oppslagsverk	72
Nettressurser	73

Forord

Inspirasjonen til å skrive en master omhandlende norske forestillinger om den *andre* har jeg fått fra en rekke steder. I dagens populærkultur er kanskje det største fenomenet *Game of Thrones*, en serie der kampen mot skapninger som kalles nettopp "de andre" er sentral. I vår verden har nyhetsbildet de siste årene vært preget av konfliktene i Midtøsten, og den pågående flyktningkrisen. I tilknytning til dette har norsk media og enkelte politikere konstruert bilder av de andre, flyktningene, som tydelig har vært basert på fordommer og manglende kunnskap.

Tematikken er dermed høyst aktuell. For meg som lærer, mener jeg innsikt i denne gjør meg bedre skikket til å oppdage og stanse tiltakende mobbing. Mobbeofferet blir jo en annen i mobbernes øyne. I historieundervisningen vil det sette meg i stand til å lære elevene å tenke historisk, og dermed få en dypere innsikt i historien. For eksempel kjennskap til Hitlers retorikk om jøder, vil gi elevene innsikt i hvordan bildet av dem som parasitter ble skapt. Å svare på hvorfor Holocaust kunne skje, blir vanskelig uten innsikt i dette.

At jeg valgte å studere norske forestillinger om nettopp Ungarn, har en ganske enkel årsaksforklaring. Jeg har bodd og studert ungarsk der. Videre har kjennskap til landets kultur og historie gitt meg en økt interesse for det. Da den kalde krigen er en konflikt jeg alltid har opplevd som interessant, gav valget seg selv. En viss irritasjon, med rot i mine år på videregående, over en ensidig og svart-hvitt fremstilling av den kalde krigen i det norske skolevesenet, har nok også skjøvet meg i retning å studere "den andre siden" og norske forestillinger knyttet til denne.

Tilsvarende mine mange inspirasjonskilder for å skrive denne oppgaven, er den også blitt muliggjort ved hjelp og assistanse fra flere hold. Først og fremst vil jeg takke min veileder György Péteri for de nyttige innspill, givende diskusjoner og den konstruktive kritikken jeg har fått. Dette har vært uvurderlig i prosessen med å få oppgaven gjennomført.

En stor takk rettes til personalet ved Riksarkivet i Oslo. Deres hjelp med svar på spørsmål, med leting i arkivnøkler og ikke minst, deres initiativ til å hente arkivmaterialet til meg utenom de faste innhentingstidene, innebar at mitt arbeid hos dere gikk smertefritt. Sverre Dæhlen ved Utenriksdepartementet fortjener også stor takk. Hans iherdige innsats for å skaffe meg nye arkivstykker, i en vanskelig logistisk situasjon, er beundringsverdig. Han hadde alltid et svar på mine mange spørsmål, noe som gjorde at mitt arkivarbeid ved UD ikke bød på store utfordringer.

Stor takk rettes til Morten, Torunn, og Andreas som alle gav meg husrom den

måneden jeg tilbragte med arkivarbeid i Oslo. Uten dere ville mitt arbeid blitt særdeles mye vanskeligere, for ikke å si dyrere. Mine medstudenter på sal 6381 fortjener også takk. Miljøet på salen har vært særdeles godt, med mye humor, interessante diskusjoner og hjelp når behovet har meldt seg.

Jeg er videre takknemlig for all den støtte jeg har fått fra min familie og mine venner. Til min far, for at han årvåkent har fulgt med og vist interesse for mitt arbeid, og støttet meg når jeg har hatt behov for det. Stor takk rettes også til Ulla, for all hjelp i det flyttearbeidet som startet kun uker før masterinnlevering. Uten denne hjelpen ville tiden blitt knapp.

Sist, men desidert ikke minst, vil jeg takke min fantastisk flotte samboer, Beate Valberg. Uten deg og din sjenerøse støtte, dine oppmuntrende ord og din tålmodighet med meg i mine mest stressete øyeblikk, vet jeg ikke hvordan denne masteren skulle blitt til.

Anders Høye Øvervall

Trondheim, mai 2016.

Kapittel 1 - Innledning

Under den kalde krigen foregikk det en konfrontasjon mellom to samfunnssystemer, det østlige kommunistiske og det vestlige kapitalistiske. Norge ble stående i den vestlige leiren, mens motstanderne ble de kommunistiske landene i Øst-Europa ledet av Sovjetunionen. Ens egen verdensanskuelse, identitet og hvordan man forstod andre ble bestemt ut fra hvilken av disse to leirene man tilhørte.

Mitt prosjekt handler om nettopp dette, identifiseringen av selvet og forståelsen av den andre i en verden preget av den kalde krigen. Jeg ønsker å få innsikt i hvordan norske diplomater tenkte om og definerte en annen, Ungarn, i perioden 1956-1968. Det er her tale om en mentalitetshistorie, der man gjennom å studere og analysere diplomatenes rapporter om landet, kan lokalisere hvor det og dets befolkning ble plassert langs en akse bestående av selvet og den andre som ytterpunkter. Kort sagt handler oppgaven om hvor landet og dets innbyggere befant seg på de norske diplomatenes mentale kart, deres symbolske, geografiske forestillingsverden.

En differensiering mellom et mentalt kart og mental kartlegging er nødvendig. Et mentalt kart er en person eller gruppes totale symbolske, geografiske forestillingsverden på et gitt tidspunkt. Mental kartlegging blir så prosessen med å konstruere denne forestillingsverdenen. Selvets og den andres romlige plassering på det mentale kartet, er den sentrale komponenten i prosessen med å identifisere seg selv og gjennom dette definere den andre. Posisjonen på det mentale kartet symboliserer nærhet eller avstand mellom selvet og den andre. Mental kartlegging er aldri ferdig og oppfatninger om andre kan endres over tid. Dette var tilfellet med de norske inntrykkene av Ungarn i perioden. Dette vil fremtre i mine analyser i kapittel 3, som omhandler diplomatenes forestillinger om folket i Ungarn, og i kapittel 4, som omhandler deres tanker om landet.

Den tidsmessige avgrensningen er begrunnet med at den starter og slutter med revolusjoner innenfor Østblokken. Den første i 1956 i Ungarn og den andre i 1968 i Tsjekkoslovakia. Der Ungarn i 1956 opplevde en sovjetisk intervensjon, var det i 1968 deltager i en invasjon av Tsjekkoslovakia. I tillegg opplevde det etter revolusjonen i 1956 en gradvis politisk og økonomisk liberalisering. Denne liberaliseringen førte til en omfattende økonomisk reform i 1968. Dette gjorde det kvalitativt annerledes andre stats sosialistiske stater. Siden store forandringer og hendelser preget landet i perioden, oppleves epoken som fruktbar for studiet av endringer i de norske diplomatenes plassering av Ungarn på det

mentale kartet. Min problemstilling kan oppsummeres slik: Hvor plasserte de norske diplomatene Ungarn på sitt mentale kart i perioden 1956-1968? Hvordan endret dette seg? Hvorfor endret det seg? Hvordan definerte diplomatene Ungarn og ungarerne? Endret denne definisjonen seg? Hvorfor endret den seg?

For å forstå min tematikk, nødvendiggjør dette en gjennomgang av relevante teoretiske, historiske og historiografiske aspekter. I kapittel 1.1 redegjøres det for metodikken knyttet til mental kartlegging og teorien knyttet til identitetsskapelse. Den sentrale dikotomien *selvet* og den *andre* beskrives også her. I kapittel 1.2 skildres feltets historiografi og i kapittel 1.3 forklares mitt kildegrunnlag. I kapittel 2 fremstilles først den historiske bakgrunnen i Ungarn. Dernest følger det norske Utenriksdepartementets institusjonelle utvikling og den generelle norsk utenrikspolitikken under den kalde krigen, frem til 1968. Deretter vil den konkrete norske utenrikspolitikken overfor Østblokken og Ungarn, frem til 1968, skildres.

1.1 Metodisk og teoretisk grunnlag

Det metodiske grunnlaget for studiet av mentale kart og mental kartlegging, begynte med boken *Orientalisme* av Edward W. Said i 1978. Denne beskriver hvorledes *Oksidenten* definerte seg selv ut fra sin oppfattede andre, *Orienten*.¹ Man bygget i Vesten opp det akademiske feltet orientalisme for å "uttale seg om den[orienten], autorisere synspunkter på den, beskrive den, undervise den, kolonisere den, herske over den."² *Orienten* var, ifølge Said, "et begrep som har en historie og en tradisjon bestående av tankegods, forestillinger og et ordforråd som har gjort den virkelig og nærværende i Vesten."³

I boken *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment* viser Larry Wolff hvorledes ideen om området vi kjenner som Øst-Europa, ble konstruert av Vest-Europa under opplysningstiden gjennom tekster omhandlende regionen. Mental kartlegging består, ifølge Wolff, av fire separate, men tidvis også sammenfallende operasjoner, nemlig *sammenkobling*, *sammenlikning*, *befolkning* og *å tiltale/tale til*.⁴

Sammenkobling innebærer å mentalt koble sammen områder til å utgjøre en større homogen region, der likheter fremheves og forskjeller ignoreres. *Sammenlikning* innebærer å sammenlikne denne regionen med andre, eksempelvis Vest-Europa. Slik plasserer man den romlig på det mentale kartet, i vest, øst, sør, nord eller i mellomposisjoner. Denne posisjonen blir dermed et symbolsk uttrykk for hvor området befinner seg innenfor et utviklingshierarki.

¹ Edward W. Said, *Orientalismen: Vestlige oppfatninger av Orienten*. Oslo 2004: 11ff.

² Ibid: 13.

³ Ibid: 15.

⁴ Larry Wolf, *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford 1994: 4ff, 15,358.

Dette hierarkiet har ytterpunkter som er diametrale motsetninger, eksempelvis modernitet og primitivitet, sivilisasjon og barbari. Øst-Europa ble mentalt konstruert gjennom vesteuropeeres sammenkobling av flere områder til en slik homogen region. I sammenlikning med andre ble Øst-Europa plassert i en romlig mellomposisjon, mellom Asia og Europa, mellom øst og vest. Tilsvarende posisjon fikk regionen innenfor utviklingshierarkiet. Der ble den plassert mellom barbari og sivilisasjon.⁵

Å befolke Øst-Europa innebar å tilskrive menneskene som bodde der visse felles egenskaper og karakteristika. I denne operasjonen ble likheter mellom folk fremhevet og forskjeller ignorert. Eksempelvis fysiske trekk, levestandard, følelsesliv, adferd og sosiale omgangsformer ble beskrevet av vesteuropeere, og disse skildringer ble avgjørende for hvordan man i Vest-Europa forestilte seg østeuropeere. Slik ble Øst-Europas menneskelige komponent dannet på Vest-Europas mentale kart. Siden regionen ble plassert i en mellomposisjon mellom vest og øst, mellom sivilisasjon og barbari, innebar dette at menneskene der både ble halvveis siviliserte og halvveis barbariske.⁶

Den fjerde og siste operasjonen er *å tale til*. Denne operasjonen har en oppdragende funksjon. I denne taler man direkte til menneskene i området med den hensikt å fortelle dem hvordan ting bør være. Illustrerende er hvorledes Roussaus bok *Considerations on the Government of Poland* foreskrev for Polen en identitet fundert på den polske nasjonen, og en statsform basert på polske nasjonale forutsetninger.⁷ Gjennom disse 4 operasjonene ble Øst-Europa konstruert og plassert på det vesteuropeiske mentale kartet. Metodisk kommer jeg utelukkende til å analysere de diplomatiske rapportene gjennom de tre første operasjonene, *sammenkobling, sammenlikning og befolkning*.

Den mentale kartleggingen av Øst-Europa Wolff beskrev, viser hvorledes en relativt koherent og sammenfallende kulturkrets, Vest-Europa, konstruerte sin annen, Øst-Europa. Dette var samtidig en måte for Vest-Europa å avklare sin egen identitet på, gjennom kontrasterende bilder av en annen. Fra dette fremtrer så et sentralt begrepspar innenfor identitetsdannelse, nemlig *selvet* og den *andre*. György Péteri forklarer forholdet mellom mental kartlegging/symbolske geografier og identitetsdannelse slik:

Symbolic geographies reveal how human agents, in particular historical and cultural contexts, define themselves by locating themselves spatially as well as temporally, drawing the boundaries of social spaces where they are *within*, and relating themselves and their spaces to *others* and to what lies, in their discursively constructed spatial/temporal order, *without*,

⁵ Wolff 1994: 6,15, 360.

⁶ Ibid: 284-355.

⁷ Ibid: 236-241,359f.

behind and ahead. What makes these socially and historically situated processes really important is their intimate relationship to the formation of identities[.]⁸

Ved å studere mentale kart, deres tekstlige konstruksjon og diskursive reproduksjon, er det mulig å avdekke hvordan en gruppe identifiserer seg selv, hva deres selv/identitet består av, og hvordan dette avgrenses og differensieres opp mot den/de andre. Slik åpnes det også opp for studiet av hvordan den/de andre defineres og forstås, i gitte historiske og kulturelle kontekster. Hva består så forholdet selvet og den andre av?

1.1.1 Selvet og den andre - en relasjonell kobling

I boken *Social Construction of International Politics* benytter Ted Hopf seg av begrepet *gjensidig konstituering* for å forklare forholdet mellom selvet og den andre. Dette innebærer at disse to er gjensidig avhengige av hverandre for å kunne avklares, de eksisterer i en "utfyllende, symbiotisk, gjensidig konstituerende relasjon".⁹ Det blir umulig å være norsk om det ikke finnes noen som ikke er norske. Videre trenger vi vår identitet for å forstå oss selv og andre, samtidig som vi trenger andre for å forstå dem og oss selv.

Det interessante er at den mentale kartleggingen av Øst-Europa var en maktøvelse, der opplysningsfilosofer og reisende fra Vest-Europa oppfant og beskrev Øst-Europa, uten påvirkning fra de som faktisk bodde i der. Dette innebar at det i tilfellet Øst-Europa var snakk om et opposisjonelt forhold. Vest-Europa ble den dominerende, mens Øst-Europa ble den dominerte. Hopf påpeker at det er blitt vanlig å tenke om selvet og den andre som nettopp et slikt maktforhold, der de to størrelsene er i en opposisjonell relasjon. Hopf hevder isteden at det ikke er en automatisk opposisjonell relasjon mellom dem, men heller at disse størrelsene alltid står i en relasjon til hverandre.¹⁰

Når det gjelder identitetskonstruksjonen av selvet og definisjonen av den andre, hevder Hopf, i kontrast til andre teoretikere, at dette ikke hovedsakelig er basert på normer, rasjonelle valg eller følelser hos individet, men isteden vaner. Disse vanene innarbeides i individet gjennom diskurser,¹¹ og Iver B. Neumanns forklaring av diskurs er oppklarende:

En diskurs er et system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner.¹²

⁸ György Péteri, "Introduction: The Oblique Coordinate Systems of Modern Identity", i György Péteri (red), *Imagining the West in Eastern Europe and the Soviet Union*, Pittsburgh 2010: 2.

⁹ Ted Hopf, *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca 2002: 7.

¹⁰ Hopf 2002: 2- 7; Wolff 1994: 15f, 356ffff.

¹¹ Hopf 2002: 10f.

¹² Iver B. Neumann, *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen 2001: 177.

Om en spesifikk diskurs skal opprettholdes, er den avhengig av *diskursivt arbeid*. Dette innebærer en hyppig produksjon av utsagn og praksiser som holder på den sannhetsforståelsen diskursen har.¹³ Dermed ender vi opp med at den andre og dens plassering på det mentale kart opprettholdes diskursivt. Ved å studere diskurs, de ord og uttrykk diplomaten benyttet for å skildre og forklare Ungarn, gjennom kategoriene *sammenkobling*, *sammenlikning* og *befolkning*, blir det mulig å avdekke deres plassering av Ungarn og dets innbyggere på det mentale kartet.

1.1.2 En typologi over den andre

Det er ikke selvsagt at den andre er et menneske eller en stat, den kan like gjerne være en idé, historie eller et sted, og selvet kan operere med flere typer andre.¹⁴ Hvilke typer er det da mulig å operere med?

Den andre som oppleves som farligst for selvet, er den *nærmeste andre*. Dette er en annen som er så lik selvet, at den oppleves som en reell konkurrent og en mulig erstatter for selvet. Den nærmeste andre gir også opphav til en ny kategori, nemlig den *irrelevante andre*. Denne innebærer en annen som er så langt utenfor vårt symbolske univers at den ikke utgjør noen trussel mot selvet.¹⁵

Basert på Hopfs bok, er det også mulig å navngi noen flere typer andre. Den første kaller jeg den *binære andre*. Selvets diametrale motsetning er en binær annen. Hopf kobler denne sammen med klasseidentitet i Sovjetunionen, og peker på at om man tilhørte arbeiderklassen var det fullstendig umulig å tilhøre borgerskapet, siden disse var motsetninger. Fra klasseidentitet i Sovjetunionen kan det også trekkes frem det jeg vil kalle den *hierarkiske andre*. Denne er en annen som står i et hierarkisk forhold med selvet eller den andre og enten befinner seg over eller under i et på forhånd avklart, verdiladet hierarki. Eksempelvis var det i Sovjetunionen knyttet størst verdi til det å være en del av proletariatet, mens å tilhøre bondestanden var noe mindre ansett, og å tilhøre borgerskapet var direkte negativt.¹⁶

I boken *Imagining the Balkans* viser Maria Todorova, hvorledes regionen vi i dag kjenner som Balkan, ble mentalt konstruert på liknende vis som Øst-Europa. Todorova introduserer begrepet det *ufullstendige selvet*. Dette innebærer at objektet for analysen, i dette tilfellet Balkan, forstås som potensielt å kunne ha blitt som selvet, i dette tilfellet Vest-

¹³ Neumann 2001: 177f.

¹⁴ Hopf 2002: 3-9.

¹⁵ Ibid: 8.

¹⁶ Ibid: 9,41f.

Europa. Grunnet mangler og motsetninger var det blitt en uferdig utgave av det selvet som det ble sammenliknet med.¹⁷

Så langt er hva jeg skal forske på forklart. Videre er den metodikken og teorien som skal benyttes til dette arbeidet skildret. Hva som skal analyseres, hvordan og med hvilket begrepsapparat dette skal gjøres i kapittel 3 og 4, er dermed klarlagt. Hva er så forskningsstatus på feltet?

1.2 Historiografi

I gjennomgangen av den eksisterende forskningen på feltet, vil jeg begrense meg til å redegjøre for den som omhandler norske diplomaters mentale kart, norsk utenrikspolitikk overfor Ungarn og norsk diplomatisk forbindelse til landet.

Norske diplomaters plassering av Ungarn på det mentale kartet er det ikke skrevet noe om, heller ikke hvordan de definerte/forestilte seg landet. Dette krever et bredere blikk på den tilgjengelige litteraturen. Masteroppgaven *Et norsk speilbilde av Prahavåren: Diplomatisk rapportering om tsjekkosllovakisk reformkommunisme og dens undergang, 1966-1969* er det nærmeste, og tar for seg norske diplomaters oppfatninger av Tsjekkoslovakia før, under og etter Prahaoppstanden i 1968. Oppgaven fokuserer på hvorledes norske forestillinger endret seg i takt med de opprivende politiske hendelsene i Tsjekkoslovakia. Når utviklingen var preget av liberalisering ble det forstått som forflytning vestover, mot demokrati og frihet. Etter invasjonen i 1968 var landet utelukkende tolket som en del av Østblokken.¹⁸ Oppgaven er utydelig hva gjelder typen andre Tsjekkoslovakia ble oppfattet som. Jeg undres over hvor stor avstanden var mellom det norske selvet og den tsjekkosllovakiske andre i perioden. Som vist i kapittel 1.1.2 har jeg inkludert en typologi over den andre i min oppgave. Dette tilfører analysen av Ungarns plassering på det mentale kartet en ekstra dimensjon, som muliggjør å gripe hvor nært eller fjernt det var fra diplomatenes egen identitet.

Gjeldende den utenrikspolitiske og diplomatiske tilknytningen mellom Norge og Ungarn er forskningen likeledes begrenset. I hovedoppgaven *Bona Fide: I god tro - Ungarske utenrikspolitiske initiativ og vurderinger i forholdet til Norge 1945-1965*, fokuserer Atle Konta Midttun på ungarske utenrikspolitiske vurderinger og handlinger overfor Norge i perioden 1945-1965. Han fremhever at disse ble gjort på bakgrunn av symboleffekter og legitimering av det ungarske regimet, ideologisk forankring i marxist-leninisme og landets sikkerhetspolitiske klientforhold til Sovjetunionen. Da fokuset i all hovedsak lå på de

¹⁷ Maria Todorova, *Imagining the Balkans*. New York 2009:11f,18.

¹⁸ Rolv Kristian Bosness Winther, *Et norsk speilbilde av Prahavåren: Diplomatisk rapportering om tsjekkosllovakisk reformkommunisme og dens undergang, 1966-1969*. Masteroppgave, Trondheim 2009.

ungarske aktørene, med kun delvis utdyping av norske vurderinger,¹⁹ blir norske utenrikspolitiske oppfatninger omkring forholdet til Ungarn nedprioritert til fordel for ungarske refleksjoner rundt forholdet til Norge. Beskrivelsene av norsk politikk overfor Ungarn er begrenset, i en slik grad at man ikke helt får grep om hva denne egentlig innebar. Dette blir således et felt der fremtidig forskning kan demme opp for nåværende mangler.

Forskningen på norsk-ungarske bilaterale forbindelser generelt under den kalde krigen er mangelfull. Forholdet skildres ofte overfladisk og fokuset rettes heller mot andre østeuropeiske stater. Dette er tilfellet både i Dagfinn Chr. Selvaags hovedfagsoppgave om Øst-Europa i norsk utenrikspolitikk mellom 1945-1950 og bind 5 og 6 i seksbindsverket om den norske utenrikspolitikken historie.²⁰

Martin Halvorsens hovedoppgave om norsk østpolitikk mellom 1962-1972 behandler inngående og detaljert Norges østpolitikk og diskusjonene rundt den. Det bilaterale forholdet til Ungarn derimot, vies mindre oppmerksomhet enn det til de andre østblokklandene. Det blir kun mulig å danne seg et grovkornet bilde av norsk utenrikspolitikk overfor Ungarn.²¹ Mitt forskningsbidrag er dermed et ledd i å tette det kunnskapshullet som eksisterer, og er et bidrag for å forstå norske diplomaters, og i forlengelse norske elites, generelle symbolske geografi over verden under den kalde krigen. Videre vil innsikt i disse menneskenes tanker om Ungarn og dets innbyggere, innebære økt kunnskap om hvordan man i Norge oppfattet motstanderen under den kalde krigen.

1.3 Kilder

Mine kilder er rapporter fra norske diplomater akkreditert til Ungarn perioden 1956-1968. Opprinnelig kommer hele kildematerialet fra UD, men materialet frem til 1959 er blitt avlevert til Riksarkivet. Derfor føres kilder fra 1956-1959 forskjellig fra de mellom 1960 og 1968. Materialet fra Riksarkivet føres slik: RA/S-2259/Dza/L1010/0004. RA står for Riksarkivet og er det overordnede arkivet som materialet er lagret i nå. S-2259 er den arkivskaperen materialet opprinnelig kommer fra, i dette tilfellet UD. Dza er betegnelsen for arkivserien, som betyr materialet av en slik art at det naturlig hører sammen. L1010 er arkivstykket, som i dette tilfellet innebærer eskene materialet er lagret i. 0004 betegner

¹⁹ Atle Konta Midttun, *Bona Fide: I god tro - Ungarske utenrikspolitiske initiativ og vurderinger i forholdet til Norge 1945-1965*. Hovedoppgave, Oslo 1997.

²⁰ Dagfinn Chr. Selvaag, *"With malice toward none and charity toward all, while jealously guarding her economic interests abroad"*, *Øst-Europa i norsk utenrikspolitikk 1945-50*. Hovedfagsoppgave, Oslo 1991; Rolf Tamnes, *Norsk utenrikspolitikks historie. Bind 6: Oljealder 1965-1995*. Oslo 1997; Knut Einar Eriksen og Helge Øystein Pharo, *Norsk utenrikspolitisk historie bind 5: Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*. Oslo 1997.

²¹ Martin Halvorsen, *Østpolitikken: Norske avspenningsbestrebelse 1962-1972*. Hovedfagsoppgave, Oslo 1998.

mappen materialet befinner seg i og under dette igjen befinner det enkelte dokument seg.

Materialet hentet direkte fra UD føres slik: UD/ 25.4/115. Bind IX. UD betegner arkivet materialet befinner seg i, her Utenriksdepartementet. 25 er den overordnede kategorien, her verdenspolitikk, mens 4 betegner den underordnede kategorien som her er fremmede staters politikk. 115 er landskoden for Ungarn. Bind IX betegner hvilken mappe materialet befinner seg i. Etter dette er det det individuelle dokument som identifiseres. Jeg har hovedsakelig nyttet materialet som hos UD tilhørte 25.4/115, dette gjelder også materialet fra Riksarkivet. Materialet hentet fra Riksarkivet og UD tilhørende andre kategorier, eksempelvis "Utenriksmeldinger" og "Norsk politikk overfor andre stater" er nyttet der naturlig.

Da feltets historiografiske status er kartlagt og oppgavens kildetilfang er forklart, gjenstår først en beskrivelse i kapittel 2.1 og 2.2 av den ungarske historiske utviklingen årene 1945-1968. Dette er relevant siden den forandringen som fant sted der i perioden også kan ha påvirket hvordan diplomatene forestilte seg og definerte landet og dets innbyggere. Dette har videre implikasjoner for den plassering landet fikk på det mentale karet. Deretter følger i kapittel 2.3 beskrivelse av det norske Utenriksdepartementets institusjonelle utvikling med fokus på diplomatisk forbindelse til Ungarn frem til 1968, norsk utenrikspolitikk før og under den kalde krigen samt den norske utenrikspolitikken overfor Østblokken og Ungarn i perioden 1956-1968.

Kapittel 2 - Historisk bakgrunn

2.1 Veien til stalinisme

Ungarn deltok i 2.verdenskrig på tysk side og ble ved krigens slutt okkupert av Sovjetunionen. Sovjetunionen opprettet ved inntreden på ungarsk territorium en provisorisk nasjonalforsamling og den 22. desember 1944 ble en provisorisk regjering stiftet i Debrecen. Jalta-avtalen stipulerte opprettelsen av en demokratisk valgt regjering mens den sovjetisk-ledete allierte kontrollkommissjonen administrerte okkupasjonen av landet. Den nye regjeringen bestod av representanter fra Småbrukerpartiet, det Sosialdemokratiske partiet, det nasjonale Bondepartiet og det ungarske Kommunistpartiet. Makten var delt mellom regjeringen, sovjetiske okkupasjonsstyrker og det nyopprettede Statssikkerhetsdepartementet, ÁVO (omdøpt til ÁVH i 1948), en politisk politistyrke ledet av kommunistene.²²

Det provisoriske styret var virksomt frem til november 1945. Det underskrev våpenhvileavtalen med de allierte den 20. januar 1945, erklærte Tyskland krig og startet betalingen av en 300 millioner dollar stor krigsskadeerstatning til Sovjetunionen, Tsjekkoslovakia og Jugoslavia. Det ble innført en jordreform 17. mars 1945. Denne omfordelte 35% av den dyrkbare marken. 640 000 familier fikk tildelt jord, mens 40% av jorden tilfalt staten.²³

I november 1945 avholdt Ungarn et demokratisk valg. Kommunistene forventet en overveldende seier, men resultatet ble nedslående. Småbrukerpartiet fikk 57% av stemmene, Kommunistpartiet kun 17%. Press på Småbrukerpartiet fra okkupasjonsmakten, betød etablering av en koalisjonsregjering der kommunistene fikk kontroll over Innenriksdepartementet og kontroll over politiet. Mátyás Rákosi, generalsekretær i Kommunistpartiet, ble visestatsminister, og kommunistene tok kontroll over velferdsdepartementet og transportdepartementet. Småbrukerpartiets Zoltán Tildy ble president den 1. februar 1946.²⁴

Parallelt med opprettelsen av koalisjonsregjeringen begynte kommunistene å benytte seg av *Salami-taktikken*. Den innebar en gradvis og metodisk fratagelse av legitimitet, medlemmer, makt og rettigheter fra de andre politiske partiene. Hensikten var eliminering av de politiske motstanderne. Dette innebar infiltrasjon av andre politiske partier, trusler,

²² Peter Kenez, *Hungary from the Nazis to the Soviets: The Establishment of the Communist Regime in Hungary, 1944-1948*. Cambridge 2006: 11f; Miklós Molnár, *A concise history of Hungary*. New York 2001: 295f; Charles Gati, "From Liberation to revolution", 1945-1956, i Peter F. Sugar et.al (red), *A history of Hungary*. Bloomington 1990: 369; László Kontler, *A History of Hungary*. Budapest 2009: 402,419.

²³ Gati 1990: 370; Kontler 2009: 403f.

²⁴ Gati 1990: 370f; Kontler 2009: 406f.

fengsling, tortur og bruk av det tilgjengelige maktapparatet. Først gikk kommunistene i 1945 etter etterlevningene fra Horthy-regimet fra mellomkrigs- og krigstiden, dernest gikk det i 1946 etter den såkalte høyresiden i Småbrukerpartiet og i det Sosialdemokratiske partiet. I 1947 ble generalsekretæren i Småbrukerpartiet, Béla Kovács, og statsminister Ferenc Nagy fra samme parti eliminert som politiske motstandere. Ved valget i august 1947 tok kommunistene ytterligere kontroll over landet gjennom utstrakt valgfusk, blant annet gjennom en ny diskriminerende valglov. Kominform, organet for kontakt mellom verdens kommunistpartier, ble opprettet på et møte i Szklarska Poreba i september 1947. Her signaliserte Sovjetunionen utvetydig at tiden for å forkaste koalisjonsdemokratiet og etablere et ettpartistyre i Ungarn, og i de andre østeuropeiske statene, var kommet.²⁵

I 1948 absorberte kommunistpartiet sosialdemokratene, og tok navnet det Ungarske Arbeiderparti. Innen partiet lå makten hos partiets generalsekretær, Mátyás Rákosi, samt hos medlemmene av det politiske byrået Ernő Gerő, Mihály Farkas og József Révai. Rundt Mátyás Rákosi dannet det seg en personkult, lik Stalinkulten. Året 1948 er kalt vendepunktets år siden kommunistpartiet fullstendig festet grepet om landet og etablerte en politisk, økonomisk, sosial og kulturell struktur lik den sovjetiske. Ungarn fikk et ettpartistyre, hvor all makt var samlet hos kommunistpartiet.²⁶

Nasjonaliseringen av industri- og forretningsforetak i landet ble fullført mellom 1947 og 1949. Bankene og alle industriforetak som ansatte mer enn 10 personer ble nasjonalisert i henholdsvis 1947 og 1949. Statlig eierskap ble dominerende, og økonomien ble en sentralt planlagt og styrt planøkonomi. Fremveksten av et stort byråkrati og obligatoriske planindikatorer, som meget nøyaktig fastsatte kvalitativt og kvantitativt hva som skulle produseres, vokste frem fra den første 3-årsplanen i 1948. Priser ble fra 1951 sentralt bestemt uten tilknytning til produksjonskostnader. Den spente verdenssituasjonen mellom Sovjetunionen og USA medførte at Stalin beordret et fokus på tungindustri og krigsforberedelser i Ungarn og andre satellittstater. Det skulle, gjennom den første 5-årsplanen fra 1950 til 1954, bli til et jern- og stål-land. Jordbruket ble samtidig utsatt for tvungen kollektivisering, der målet var å tvinge alle bønder inn i kollektivene. Gjennom klassekamp skulle rike bønder, såkalte kulakker, elimineres. Ved obligatorisk salg av matvarer til staten til faste lave priser, straffeskatter, statlig innblanding i jordbruket og

²⁵ Kontler 2009: 407-412,421; Gati 1990: 371f; Molnár 2001: 298fff; Charles Gati, *Hungary and the Soviet Bloc*. Duke 1986:6,108-123.

²⁶ Kontler 2009:412f; Ivan T. Berend, *Central and Eastern Europe 1944-1933: Detour from the periphery to the periphery*. New York 1996: 74; Gati 1990:372; George Schöpflin, "Hungary after the Second World War", i György Litván (red), *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt and Repression 1953-1963*. London 1996:15f; Ferenc A. Váli, *Rift and Revolt in Hungary: Nationalism versus Communism* Cambridge 1961:41ff.

såplaner for hva en kunne gro, ble resultatet en katastrofe for jordbruket. Konsekvensen ble produksjonsfall, matvaremangel og flukt fra landsbygden.²⁷

I sammenheng med den såkalte klassekampen og den kommunistiske maktkonsolideringen, startet utrenskningen og terroren som vedvarte frem til Stalins død i 1953. Blant ofrene var den høytstående kommunisten László Rajk, den katolske kardinalen Jozsef Mindszenty og geistligheten, samt over 100 000 andre reelle eller innbilte fiender av regimet. Frykt gjennomsyret hele samfunnet. Direkte tall på antall berørte er usikre, men antall domsavsigelser i domstolene mellom 1948 og 1953 er talende for omfanget. 695 623 dommer ble avsagt, og nærmere 1,3 millioner måtte møte i retten. Utrenskningene og ensrettingen av samfunnet innebar at hele samfunnslag, som for eksempel borgerskapet og adelen, forsvant fra Ungarn.²⁸

I perioden 1949-1953 startet indoktrineringen av oppvoksende generasjoner i marxist-leninistisk ideologi innen skolevesenet. Man nasjonaliserte religiøse skoler og innførte statlig kontroll av geistligheten. En ideologisk gjennomsyret grunnskoleutdanning ble tilgjengelig for alle. Klassekampen betød at barn av borgerskapet ikke lenger fikk tilgang til høyere utdanning. Religionsundervisning ble begrenset. Pressen ble utsatt for sensur, og den største avisen i landet, Szabad Nép, ble i praksis kommunistpartiets talerør. Kulturlivet ble en ensrettet sosialistisk realisme. Dette innebar forbud mot reaksjonære kulturuttrykk, hovedsakelig vestlige, og kunstnere og intellektuelles formål ble å promotere kommunistpartiets ledende rolle i samfunnet. Hat mot alt vestlig og beundring av den sovjetiske modellen innen kultur, økonomi og politikk ble normen.²⁹

2.1.1 Fra stalinisme til revolusjon

Stalins død 5.mars 1953 førte til endring. Nikita Khrusjtsjov overtok gradvis makten i Sovjetunionen. En periode med oppmykning og endring av det statsosialistiske systemet tok til. Khrusjtsjov erkjente at makten ikke kunne beholdes ved terror, utrenskninger og opprustning på bekostning av levestandarden. Man innså at fredelig sameksistens mellom den kommunistiske verden og Vesten var mulig. Likevel ble Warszawapakten opprettet av Sovjetunionen og kommunistregimene i Øst-Europa i 1954, som et motsvar til NATO.³⁰

I tråd med den nye linjen tvang Moskva frem endringer. Rákosis personkult forsvant og Rákosi ble erstattet av Imre Nagy som statsminister i 1953. Stalinistene ble værende

²⁷ Gati 1990:371ff; Kontler 2009: 407-413,429; Ivan T. Berend, *The Hungarian Economic Reforms 1953-1988*. Cambridge 1990:2-8; Schöpflin 1996:16-22.

²⁸ Gati 1990: 373f; Molnár 2001: 303; Kontler 2009: 416f; Schöpflin 1996:21; Váli 1961:61-69.

²⁹ Kontler 2009: 424ff; Váli 1961:51ff.

³⁰ Kontler 2009: 431; Molnár 2001: 308.

i toppledelsen av partiet, men en ny kurs ble gjeldende. Imre Nagy begrenset investeringene i tungindustrien, og rettet fokuset mot produksjon av forbruksvarer. Lønnsøkninger og prisreduksjoner ble innført. Bøndene kunne nå forlate kollektivene. Den tvungne kollektiviseringen ble stanset. Obligatorisk salg av jordbruksvarer til staten ble redusert. Fengslede ofre for utrenskningene ble frigitt, og henrettede ble rehabilitert offentlig.³¹

Systemet ble gradvis åpnet frem til 1955. Dette året klarte Rákosi, som fremdeles var partisjef, å få Nagy kastet som statsminister. I 1956 forstod man i Moskva hvilken belastning Rákosi var blitt og erstattet ham med Ernő Gerő. Den ungarske befolkningens fortvilelse og sinne over situasjonen i landet ble nå avgjørende, spesielt da Nagys nye kurs ble avsluttet i 1955. Mens Nagy var statsminister var optimismen og fremtidstroen gradvis kommet tilbake. Med reverseringen i 1955 til tidligere stalinistisk praksis, vokste det frem en sterk opposisjon som agerte for ytringsfrihet, pressefrihet og et mer humant sosialistisk system. Etter betydelig press ble László Rajk begravet på nytt 6. oktober 1956, og tusenvis deltok. Begravelsen ble et symbol på de kriminelle handlingene og det vanstyret kommunistene stod for, og samlet opposisjonen mot regimet.³²

23. oktober arrangerte studenter i Budapest en demonstrasjon for å vise solidaritet med omveltningene som skjedde i Polen. Etter krav om å gjeninsette Imre Nagy, og Ernő Gerős fordømmelse av demonstrasjonen, utartet den seg og endte med nedrivning av Stalinstatuen. Da militæret ikke lystret partiets ordre, ble det klart at kommunistenes makt var illusorisk. Revolusjonen var et faktum. Det som startet som en demonstrasjon for reform av sosialismen og solidaritet med Polen, endret hurtig karakter til å bli en revolusjon mot sosialismen og for ungarsk uavhengighet. Partielitene ble maktesløse, gatekamper startet mellom ÁVH og de revolusjonære i Budapest, og Imre Nagy ble på ny statsminister. Han oppløste ÁVH, startet forhandlinger om uttrekning av sovjetiske styrker fra landet og meldte det ut av Warszawapakten. Det virket i en periode som om Sovjetunionen ville tillate et nøytralt, uavhengig og demokratisk Ungarn. De delvise tilbaketrekningene av sovjetiske tropper tydet på dette. Likevel, den 1. november 1956 gikk sovjetiske tropper på ny inn i Ungarn, og 4. november var landet blitt okkupert. Imre Nagy og regjeringen ble fjernet. Den 7. november innsatte man János Kádár som ny regjeringssjef.³³ Revolusjonen var over og en ny tid startet.

2.2 Det post-revolusjonære Ungarn

Kádár, partisjefen for det omdøpte Ungarske Sosialistiske Arbeiderparti, stod overfor flere

³¹ Kontler 2009: 431ff; Gati 1990:375f.

³² Gati 1990: 375ffff.

³³ Gati 1990: 379ffff.

utfordringer etter revolusjonen. Arbeiderrådene, etablert under folkereisningen, fortsatte å eksistere i hele Ungarn og de organiserte streiker helt inn i 1957. De intellektuelle organiserte seg for fortsatt protest og kirken opprettholdt sine protester. Kádár etablerte en politistyrke for å gjenopprette orden og bekjempe motstanden. Styrken ble til Arbeidergarden i 1957, med medlemmer fra det nå oppløste ÁVH. 11. desember 1956 gav et dekret myndighet til summariske domsavsigelser, og et portforbud ble gjeldende på kvelds- og nattestid frem til april 1957. Politiske partier etablert eller gjenopprettet i 1956 ble forbudt.³⁴

Ved hjelp av sitt nye maktapparat, slo Kádár brutalt ned på motstanden. Han forhindret opprettelsen av et nasjonalt arbeiderråd. Årsakene til revolusjonen ble forklart som å ha vært den stalinistiske fraksjonen i partiet og Rákosis feilsteg. Feilstegene hadde ledet til Imre Nagys maktovertagelse. Kritikken Nagy og hans kollaboratører hadde ført mot partiet undergravde det, noe som ledet til en kapitalistisk kontrarevolusjon støttet av fascister og den internasjonale imperialismen(Vesten). Tofrontskampen mot henholdsvis stalinismen og revisjonistiske avvik begrunnet arrestasjonene, rettsforfølgelsene og domfellelsene som fulgte. Arbeiderrådene og de intellektuelle organisasjonene ble forbudt, arbeidsleirene fra utrenskningene ble gjenåpnet og nærmere 13 000 mennesker ble sendt til disse. Det falt dommer helt frem til 1959. 35 000 rettsaker ble holdt, 22 000 ble fengslet og 229 dømt til døden. Imre Nagy og hans nærmeste medarbeidere ble henrettet 16. juni 1958.³⁵

2.2.1 Konsolidering, legitimering, liberalisering og reform

Parallelt med undertrykkelsen, startet konsolideringen av regimet. Partiet ble omorganisert i 1956 og 1957, den gamle maktstrukturen ble forkastet og medlemmer med tette bånd til den tidligere ledelsen ble fjernet. Kádár, som hadde blitt fengslet under Rákosis styre, og det nye lederskapets svake tilknytning til det gamle, signaliserte nye tider. Den tidligere nevnte tofrontskampen viste at man ønsket å beholde retningen sosialismen hadde gått i. Dette innebar fortsatt industrialisering, kollektivisering av jordbruket, statlig eierskap og ettpartisystemet. Samtidig ble det signalisert at man ønsket å fjerne forvrengninger i systemet, som for eksempel skuerettsaker, utrenskninger og obligatoriske normer i kunst og åndsliv. Ettpartistaten ble formelt gjenopprettet gjennom parlamentets godkjenning av Kádárs politikk i 1957, og ved det udemokratiske nasjonale valget i 1958.³⁶

En omlegging av økonomien fulgte i kjølvannet av revolusjonen. Avgjørende var et

³⁴ Molnár 2001: 322; Kontler 2009: 441; Iván T. Berend, "Contemporary Hungary, 1956-1984", i Peter F. Sugar et al(red), *A history of Hungary*. Bloomington 1990: 384f.

³⁵ Kontler 2009: 423,442f.

³⁶ Berend, i Peter F.Sugar 1990: 384f; Kontler 2009: 444f.

møte i partiets sentralkomite i 1956, der en resolusjon slo fast at levestandardsøkning skulle være bestemmende for den økonomiske politikken. Ved årsskiftet 1956/57 økte man lønningene med 20%, og man iverksatte en langsiktig økonomisk plan, med det mål å holde prisene lave og forsyne befolkningen med varer.³⁷

Under den stalinistiske, økonomiske strukturen var 35% av BNP blitt akkumulert gjennom tvang av staten og benyttet til investering i tungindustri. Dette hadde medført et markant fall i levestandarden i landet og sterke svingninger mellom vekst og tilbakegang i økonomien. Den nye akkumuleringsraten ble fra 1957 liggende jevnt på 20-25% av BNP, noe som for en tid stabiliserte økonomien og muliggjorde økning i levestandarden. Det tidligere ensidige fokuset på tungindustrien ble oppgitt. Differensiering og balanse ble det nye målet, og man satset på produksjon av forbruksvarer. Industri som Ungarn hadde forutsetninger for å drifte ble nå foretrukket. Denne sektoren hadde tidligere fått nærmere halvparten av de statlige investeringene, disse gikk nå ned til 1/3. Et nytt prissystem kom i 1959. I 1960 ble industriadministrasjonen forenklet og selskaper ble samlet i et fåtall store konsern i hver bransje.³⁸

Liberaliseringen regimet gjennomgikk på 1960-tallet ble stadfestet i Kádár-doktrinen: "Den som ikke er mot oss, er med oss".³⁹ Uttrykket beskrev en situasjon, der kun aktiv og offentlig motstand mot styresmaktene ble straffet. Liberaliseringen innebar avpolitisering av hverdagslivet, en viss selvstendighet innen økonomi og kultur, reform av planøkonomien og økt fokus på forbruk. Ved å gi konsesjoner til forskjellige samfunnslag, evnet Kádár å få en reell oppslutning om regimet og en viss legitimitet. Hans evne til å kommunisere med vanlige mennesker, hans moderate fremtoning og den manglende personkulten bidrog også til hans egen og regimets legitimitet.⁴⁰

Bøndene ble vunnet over på myndighetenes side gjennom endringer i jordbrukspolitikken. Her var systemet tidligere utformet slik at bøndene fikk direktiver på hva de skulle gro på åkrene sine, hvor store kvanta av matvarene som måtte selges til staten, og hva de kunne selges for. En dårlig innhøsting kunne føre til matmangel i bondehusholdningen, siden mesteparten var solgt. Samtidig var salgsprisene under markedspris, noe som innebar at bøndene solgte med tap. Den obligatorisk leveringen av jordbruksproduktene til myndighetene og obligatoriske såplaner ble avskaffet i 1956.

³⁷ Berend, i Peter F. Sugar 1990:386f ;Kontler 2009:444f.

³⁸ Berend, i Peter F. Sugar 1990: 386-392;Kontler 2009: 428,444-448.

³⁹ Kontler 2009: 443.

⁴⁰ Kontler 2009: 443;Roger Gough, *A Good Comrade. János Kádár, Communism and Hungary*. London 2006:138f.

Markedskrefter erstattet sentrale direktiver i jordbruket i 1957. Når bøndene ikke lenger måtte selge matproduksjonen til staten for fastsatte, lave priser, måtte staten betale dyrere priser om den ønsket å kjøpe maten. Dermed steg prisene på mat gradvis og myndighetene søkte å regulere jordbruket gjennom priskontroll og skattlegging. Myndighetenes politikk overfor kollektivene, var i 1957 å forsøke å legge forholdene til rette for at bøndene frivillig inngikk i kollektiver, gjennom finansiell støtte og høyere inntekter for individet innen kollektivet. Da dette ikke fungerte, gikk man i 1958 over til tvungen kollektivisering. Dette førte frem, og i 1961 inngikk 75% av bøndene i et kollektiv. Kollektivene ble omorganisert, slik at hvert medlem hadde omtrent 8,1 mål til egen dyrking, og dyr tilhørende individer forble private. Investeringer i kollektivene fra staten økte også, og kollektivene fikk en grad av autonomi og selvstyre.⁴¹

Regimet og den katolske kirken, den største i Ungarn, ble gradvis forliket. Med avtalen i 1964 fikk Vatikanet igjen lov til å utnevne prester i landet. Dette normaliserte forholdet mellom myndighetene og kirken. Intelligentsiaens støtte ble sikret ved oppmykning av partiets kulturprinsipper i 1958. Så lenge man unngikk visse tabuer, eksempelvis revolusjonen, var mye tillatt. Kulturprodukter ble kategorisert i tre kategorier, forbudt, tolerert og støttet. Kun verker som behandlet tabuene ble forbudt og ikke utgitt. Var et verk i en av de andre kategoriene ble de publisert. Den relativt liberale kulturpolitikken betød at tidligere forbudte verker, inkludert vestlige, nå ble tillat. Subsidierte bokpriser gjorde bøker allment tilgjengelige. Statlig subsidiering av kino, teater og konserter, innebar at befolkningen kun betalte halvparten av hva disse tingene kostet. Således ble dette aktiviteter som alle hadde råd til.⁴²

Kádárs avstalinisering av landet ble formelt uttrykt gjennom en resolusjon i partiets sentralkomite i 1962, da Rákosi og andre tidligere høytstående stalinister ble ekskludert fra partiet og deres metoder fordømt. På partikongressen samme år, talte Kádár om behovet for nasjonalt samarbeid på tvers av politiske og personlige overbevisninger, for å bygge sosialismen. Klassekampen, som tidligere hadde vært avgjørende for utrenskningene og den stalinistiske politikken, ble avsluttet. En annen kilde til legitimitet, nasjonal og internasjonal, var amnestiene. I 1959 og 1960 ble det gitt delvise amnestier til de domfelte etter 1956. I 1963 ble et allment amnesti gitt, også til de som var dømt før 1956 av det gamle regimet. Som

⁴¹ Berend, i Peter F. Sugar 1990: 388fff; Zsuzsanna Varga, "Questioning the Soviet economic model in the 1960s", i János M. Rainer og György Péteri (red), *Muddling through in the long 1960s: Ideas and everyday life in high politics and the lower classes of communist Hungary*, nr 16. i Trondheim studies on East European cultures and societies, Trondheim 2005:: 113fff.

⁴² Gough 2006:129f; Kontler 2009:414f,445f,454fff.

en konsekvens fikk Ungarn tilbake plassen sin i FN, som var blitt suspendert i 1957. Restriksjoner på reise til Vesten ble lettet i 1963 slik at ungarere kunne reise på ferie til Vesten. Blokkeringen av vestlige radiosendinger tok slutt i 1964. Dette betød mer frihet for ungarere og et bedre forhold til Vesten.⁴³

Planleggingen av en gjennomgripende økonomisk reform startet i 1964 og ble avsluttet i 1966. 1. januar 1968 ble reformen innført. 5 årsplaner ble beholdt, men planenes mål var nå kun obligatorisk for staten, og var ikke lenger presise beskrivelser kvalitativt og kvantitativt av hva hvert selskap skulle produsere eller hvordan de skulle gjøre det. Planindikatorer ble fjernet og myndighetene søkte heller å kontrollere produksjonen indirekte gjennom et regulert marked, reguleringer og skatter. Gjennom disse midlene skulle staten skape insentiver for å produsere det 5-årsplanen foreskrev. Eksempelvis skulle prissystemet fortelle produsenter hva som kunne selges og til hvilke priser, slik at produsenten fikk insentiv til å produsere de varer som ville gi profitt. Det var tale om en mer realistisk prissetting som reflekterte mer reelle kostnader ved produksjonen. Det var likevel ikke et fritt prissystem. Noen varer hadde fastsatte priser, noen produkters priser varierte innenfor visse rammer, og enkelte hadde frie markedspriser. Regimet ønsket priskontroll over visse forbruksgjenstander for å unngå uro knyttet til prisøkning på populære og ettertraktede forbruksartikler. Dermed forble visse ting sterkt subsidiert av staten også etter reformen. Matvarer, kulturelle produkter og transport var eksempler på dette.⁴⁴

Produksjonskostnader og salgspriser økte og sank nå parallelt, noe som betød at produsentene fikk direkte tilknytning til markedet og forbrukeren, ulikt tidligere organisering av økonomien. Dette ledet til en slutt på masseproduksjonen av gjenstander som ikke var mulig å få solgt, noe som tidligere var et problem, og gav selskaper insentiv til å fokusere på å få solgt sine varer. Profitten brukte selskapene nå selv til både reinvestering i selskapet og profittdeling med de ansatte. Å skifte arbeidsplass ble nå tillatt uten forhåndsgodkjenning, tidligere ville dette medført sanksjoner. Lønninger ble fremdeles sentralt bestemt.⁴⁵

Forskjellen i pris mellom jordbruks- og industriprodukter, den såkalte prissaksen mellom sektorene, ble utjevnet slik at jordbruksprodukter nå ble solgt for mer realistiske, mindre utbytteliknende priser. Statlig innblanding i jordbruket i form av obligatorisk salg av matvarer til myndighetene tok slutt og jordbrukskollektivene ble selvstyrte kommersielle foretak som opererte etter profitt. Kollektivene startet også med industriell og annen

⁴³ Kontler 2009: 444ff; Gough 2006:142.

⁴⁴ Berend 1990:168-177.

⁴⁵ Ibid:177-182.

vareproduksjon ved siden av jordbruket. Dette fordi bruk av privateide jordlapper på kollektivene til denne type aktivitet ble lovlig i 1967. Med den økonomiske reformen av 1968 skapte man i Ungarn en annerledes sosialistisk økonomi. Denne økonomien gav rom for mer autonomi, både på et individuelt nivå og på bedriftsnivå. Reformen hadde en rekke positive virkninger: Vekst i økonomien, modernisering av jordbruket, oppgradering og forbedring av infrastrukturen, levestandarden og inntektene økte og landet opplevde et handelsoverskudd. Den vellykkede reformen gjorde således Ungarn til et annerledes sosialistisk land, særlig sammenlignet med Tsjekkoslovakia. Der kom liberaliseringen og den økonomiske reformen ut av kontroll i 1968. I Moskva mente man dette nødvendiggjorde en invasjon med tropper fra Warszawapakten, hvor Ungarn deltok.⁴⁶

Som vist i kapittel 2.1 og 2.2 gjennomgikk Ungarn en rekke endringer i perioden 1945-1968. I perioden som jeg skal studere, 1956-1968, forekom det som vist en gradvis liberalisering og forbedring av forholdene i landet. Denne forandringen kan ha øvet innflytelse på hvor de norske diplomatene plasserte Ungarn på deres mentale kart, og hvordan de opplevde, forestilte seg og definerte Ungarn som en annen. Viktig for disse forholdene var nok også de norske institusjonelle og utenrikspolitiske rammer. Det er disse som nå skal skildres i kapittel 2.3.

2.3 Norsk utenrikspolitikk

Norsk utenrikspolitikk før NATO-medlemskapet i 1949 kan i korte trekk oppsummeres som alliansefrihet i fred, nøytralitet under krigstid og en sterk nærings- og handelspolitikk. En slik utenrikspolitikk var ment å verne om Norge og sikre landets selvstendighet. Den holdt Norge utenfor 1. verdenskrig og vedvarte gjennom mellomkrigstiden. Norge benyttet i mellomkrigstiden Folkeforbundet aktivt for å verne sine interesser og man forsøkte å gjøre mekling og voldgift til obligatoriske løsninger i mellomstatlige konflikter. Ettersom situasjonen i Europa ble gradvis mer spent på 1930-tallet ble det norske engasjementet i Folkeforbundet stadig mindre. Norge var et vestvendt land grunnet dets avhengighet av britisk flåtemakt som et endelig vern av landets uavhengighet og like demokratiske verdier.⁴⁷

Den tyske invasjonen 9.april 1940 skjøv Norge inn i den vestlige krigsalliansen. Enkelte erkjente nå behovet for alliansetilknytning også i fredstid, eksemplifisert gjennom Trygve Lies atlantehavspolitikk. Ved krigens slutt begynte Norge å føre den såkalte

⁴⁶ Berend 1990:182-193; William Shawcross, *Crime and Compromise: Janos Kadar and the Politics of Hungary since Revolution*. New York 1974:249ffff.

⁴⁷ Roald Berg, *Norsk utenrikspolitisk historie Bind 2: Norge på egen hånd 1905-1920*. Oslo 1995:53f,251-256 ; Odd-Bjørn Fure, *Norsk utenrikspolitisk historie Bind 3: Mellomkrigstid 1920-1940*. Oslo 1996:16f,210f.

brobyggingspolitikken. Denne innebar å ikke slutte seg til noen maktblokk, et godt naboforhold til Sovjetunionen og arbeid for stormaktsamarbeid innen FN. Under brobyggingspolitikken aksepterte norske myndigheter de nye østeuropeiske regimene, inklusiv det ungarske, men forholdt seg ellers relativt passiv til regionen. Sovjetunionens innflytelse der mente man gradvis ville avta og at Øst-Europa kunne utvikle seg i en blokkuavhengig retning. Derfor ble forholdet til Sovjetunionen tillagt stor vekt fra Norge, siden et godt forhold til stormakten kunne innebære en hurtigere oppnåelse av en blokkuavhengig utvikling i Øst-Europa. Politikken bortfalt når spenningen mellom vestmaktene og Sovjetunionen økte fra 1947. Norge ble av sikkerhetshensyn nødt til å velge side, og ble derfor med i NATO 4.april 1949.⁴⁸

2.3.1 Utenriksdepartementets utvikling og norsk diplomatisk forbindelse til Ungarn

Den norske utenriksstjenesten, etablert 15.juni 1905, og den norske diplomatiske forbindelsen med Ungarn, gjennomgikk en rekke forandringer i perioden 1905-1968. I 1905 bestod det norske utenriksvesenet av tre deler. I Indredepartementet eksisterte konsulatvesenet før unionsbruddet, men man opprettet i tillegg en avdeling for utenrikssaker, handel og sjøfart samt et diplomati tilknyttet Utenriksdepartementet(UD).⁴⁹

Norges representasjon i utlandet var begrenset, men svakt voksende frem til 1939. Den norske diplomatiske forbindelsen til Ungarn gikk fra 1906 gjennom Tyskland. Den norske ministeren der var sideakkreditert til Østerrike-Ungarn. Fra 1923 ble han isteden sideakkreditert til Ungarn, frem til 2.verdenskrig. Med reformen av Utenriksvesenet i 1922 ble hele det norske utenriksapparatet samlet i UD. Det ble organisert i to avdelinger, den administrative og rettslige avdelingen, og den politisk-handelspolitiske avdelingen. Felles hierarkisk lønnsnivå ute og hjemme samt forflytningsplikt for alle stillinger ble innført. Utenriksråden ble den øverste byråkratiske stillingen. Lønnet opplæringsperiode og eksamen ble innført for diplomatkarrieren, med egne aspirantprøver fra slutten av 1920-tallet. Utenriksvesenet ble gjennom reformen, og i perioden frem til krigen, mer standardisert, profesjonalisert og moderne.⁵⁰

Med invasjonen 9. april 1940 flyktet UD med regjeringen til London. Da man returnerte til Norge i 1945 kunne man relativt hurtig reetablere UD slik det var før krigen. Til

⁴⁸ Olav Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*. Oslo 2001:150-182,185-189,192-205; Jakob Sverdrup, *Norsk utenrikspolitisk historie bind 4: Inn i storpolitikken 1940-1949*. Oslo 1996:202f,277; Selvaag1991:12f, 20-30-36,62f.

⁴⁹ Iver B. Neumann og Halvard Leira, *Aktiv og avventende - Utenriksstjenestens liv 1905-2005*. Oslo 2005:15.

⁵⁰ Neumann og Leira 2005: 71fff,142,190f,207; N.R Bull, *Norges statskalender for Aaret 1907*. Kristiania 1907:91; UD, *Utenriksdepartementets Kalender for 1939*. Oslo 1939:103,177.

tross for ungarsk tilslutning til aksemaktene, holdt norske myndigheter kontakten med landets styresmakter gjennom legasjon i Bern frem til 1944. Da opphørte den av hensyn til Sovjetunionen. Den diplomatiske forbindelsen Norge-Ungarn ble rett etter krigen ivaretatt fra Beograd med sideakkreditering til Ungarn. I 1952 ble den norske minister i Praha sideakkreditert til Ungarn. I 1959 overtok ministeren i Wien denne rollen og et norsk kanselli ble opprettet i Budapest. Ungarn opprettet en legasjon i Oslo i 1955.⁵¹

Med NATO-medlemskapet, den kalde krigen og økningen i antallet stater i verden etter 1945, betød dette for UD et fokus på sikkerhetspolitikk, større grad av hemmelighold av utenrikspolitiske saker og en økning av norske utenriksstasjoner. Da utenrikspolitiske avgjørelser ofte ble tatt i Stortingets utvidete utenriks- og konstitusjonskomité innebar dette at det skulle bli relativt stor konsensus rundt norsk utenrikspolitikk i perioden. En dobling av personalet ansatt i UD forekom mellom 1945 og 1968. Fra midten av 1960-tallet ble det dessuten vanlig at diplomater vekslet mellom tjeneste ved utenriksstasjoner og i hjemmetjenesten ved de kontorer som disse stasjonene rapporterte til.⁵²

En viktig endring som tok til fra 1950-tallet av, var at man begynte å utnevne diplomatiske sendemenn til andre land som ambassadører, for Norges del fra 1959. Før dette var de høyest rangerte norske diplomatene ministre, som hierarkisk lå under ambassadørene. Norges minister i Wien, som var sideakkreditert til Ungarn, ble i 1965 ambassadør til begge landene. Endelig i 1968 opprettet Norge en ambassade i Budapest.⁵³

2.3.2 Norsk sikkerhets- og østpolitikk under den kalde krigen

Norsk utenrikspolitikk overfor Sovjetunionen og Østblokken ble en sikkerhetspolitikk tilknyttet NATO. Denne sikkerhetspolitikken, utformet av forsvarsminister Jens Christian Hauge i 1949, innebar en paradoksal tosidighet i forholdet til NATO og Sovjetunionen. Overfor NATO var det tale om forsvarsintegrasjon og avskjerming. Overfor Sovjetunionen var det avskrekking på en side og beroligelse på den andre. Dette fikk eksempelvis uttrykk i basepolitikken, der man ikke ville tillate allierte styrker permanent stasjonert på norsk territorium i fredstid. Samtidig konstruerte man den nødvendige infrastrukturen for stasjonering av allierte tropper. Man forsøkte også å binde allierte styrker til forsvaret av Norge. Forsøk på binding av alliansens tropper til Norge og forsvarsintegrasjonen resulterte i

⁵¹ Selvaag 1991:20f; UD, *Utenriksdepartementets Kalender for 1948*. Oslo 1948: 79; UD, *Utenriksdepartementets Kalender for 1954*. Oslo 1954:111; UD, *Utenriksdepartementets Kalender for 1960*. Oslo 1960:200, 206; Midttun 1997:82,106; Neumann og Leira 2005:249f.

⁵² Neumann og Leira 2005: 254-259, 315.

⁵³ Neumann og Leira 2005: 267fff, 543f; UD, *Utenriksdepartementets Kalender for 1969*. Oslo 1969:254,264f; Midttun 1997:124f.

opprettelsen innen NATO av Nordkommandoen i 1951. I perioden 1949-1955 godtok Norge suksessivt felles forsvarsplanlegging, felles doktriner, økt satsning på forsvaret og satsning på våpengrenene i lys av forsvarsalliansen som helhet, heller enn etter nasjonale krav. Bak den paradoksale politikken lå erkjennelsen av at Norge på den ene siden ville trenge assistanse ved en eventuell krig og at forsvarsintegrasjon i NATO ville medføre bedre forsvarsevne. På den annen side ønsket man kontroll over allierte styrker i Norge og å begrense deres tilstedeværelse. Herunder var også et ønske om ikke å provosere Sovjetunionen i en slik grad at det ledet til sovjetiske mottiltak. Liknende tanker forekom også i dansk utenrikspolitikk.⁵⁴

Norsk samkvem med Sovjetunionen og Østblokken mellom 1949-1955 ble nærmest ikke-eksisterende. Dette kom av spenningen mellom øst og vest, den norske sikkerhetspolitikken, sovjetisk konfrontasjonspolitikk overfor Norge samt de begrensninger COCOM (Coordinating Committee) la på hva NATO-land kunne selge til Østblokkland. COCOM-begrensningene ble først avdempet fra 1954 og fremover, i samband med den generelle avspenningen mellom øst og vest. Mellom 1949-1952 hadde norsk handel med Sovjetunionen og Østblokken gått ned med nærmere 40%. Redselen for Sovjetunionen og dets allierte i Øst-Europa, vedvarte i Norge gjennom den første avspenningsperioden mellom 1953-1956.⁵⁵

I noen grad var statsminister Einar Gerhardsen avvikende. Han ble i 1955 første vestlige regjeringssjef som besøkte Sovjetunionen. Gerhardsen var av den oppfatning at man måtte arbeide for avspenning, nedrustning og samarbeid på tvers av de to politiske systemene. I tillegg måtte man arbeide for å gjøre de kommunistiske landene mer demokratiske og de kapitalistiske mer sosialistiske. Dette ville lede til en konvergens mellom de to systemene, og en avvikling av den kalde krigen. Gerhardsens syn møtte motstand fra blant annet utenriksminister Halvard Lange. Den norske forsvarsintegrasjonen i NATO fortsatte, med eksempelvis etterretningsstasjoner i 1955-56 og tilpasning av militæret til bruk av atomvåpen. Her gjorde den utenrikspolitiske tosidigheten seg gjeldende igjen. På den ene siden støttet Norge vedtaket om atomvåpen og massiv gjengjeldelse som et viktig ledd i NATOs forsvars- og avskrekingsstrategi. På den andre siden sa Norge nei til lagring av atomvåpen på norsk jord i fredstid. Infrastrukturen for kjernefysisk krigføring fra Norge ble likevel bygget.⁵⁶

⁵⁴ Eriksen og Pharo 1997:31-37, 68-77, 85; Thorsten B. Olesen, "Under the National Paradigm: Cold War Studies and Cold War Politics in Post-Cold War Norden", i *Cold War History*. 2002, 8,2: 189-192; Riste 2001:214ff; Helge Pharo, "Post-Cold War Historiography in Norway", i Thorsten B. Olesen (red), *The Cold War - and the Nordic Countries - Historiography at a Crossroad*. Odense 2004:104.

⁵⁵ Eriksen og Pharo 1997:55-65,193f; Juhana Aunesluoma, Magnus Petersson, Charles Silva, "Deterrence or Reassurance?", i *Scandinavian Journal of History*. 2007, 32,2:191-194.

⁵⁶ Eriksen og Pharo 1997:55-65,193-198,259-279; Aunesluoma, Petersson, Silva 2007:191-194.

Da forskning på norsk-ungarske diplomatiske relasjoner er begrenset, skildrer jeg her Norges utenrikspolitikk overfor Østblokken i sin helhet, med fokus på Ungarn der mulig. Den avspenningen som hadde tatt til mellom øst og vest etter Stalins død i 1953, betød ikke at norsk redsel for Sovjetunionen og Østblokken forsvant. Den medførte likevel en politisk moderasjon med mer bilateralt samkvem mellom Norge, Sovjetunionen og enkelte østblokkstater, og norske forsøk på avspenning og normalisering.⁵⁷

Gerhardsens besøk i Sovjetunionen i 1955 innledet en periode med statsbesøk og utstrakt delegasjonsbesøk mellom Norge og Sovjetunionen, som ledd i normaliseringen av forholdet. Opprøret i Ungarn i 1956 og dets nedkjempelse innebar at prosessen foreløpig ble satt på vent, for å ta til igjen fra 1959. Et mer utstrakt samarbeid mellom landene innebar gjenopptaking av forhandlinger om fiskeri- og sjøgrensen og samarbeid om kraftverkutbygging ved Pasvikelva. Her stod det første kraftverket ferdig i 1964. Utenriksminister Halvard Lange ble stående som en brems på samarbeidet og samkvemmet med Sovjetunionen av sikkerhetspolitiske alliansehensyn. Forholdet vekslet også mellom avspenning og forverring. Årsaker til dette var eksempelvis U2-affæren i 1960, der et amerikansk spionfly ble skutt ned av sovjetiske styrker på vei til Bodø, og det norske forsvarssamarbeidet med vesttyske tropper. U2- affæren førte til økt norsk avskjerming, med mål om å distansere seg fra de amerikanske aksjonene mot Sovjetunionen.⁵⁸

Den norske diplomatiske forbindelsen med Ungarn var lenge begrenset. Tilslutningen i COCOM og den østeuropeiske selvbergingspolitikken betød at den norske handelen med Østblokken i perioden 1948-1953 ble sterkt redusert. Målt i faste priser var det tale om en halvering av handelen i perioden 1949-1951. Etter den ungarske revolusjonen i 1956 var Norges forhold til landet kjølig. Norske utfall mot Kádár-regimet var særdeles skarpe. Det ble karakterisert som et quisling-regime, man vurderte et fullstendig brudd i de diplomatiske kontaktene og det ble for nordmenn nesten umulig å reise dit. Det norsk-ungarske forholdet var kjølig et godt stykke inn på 1960-tallet. I kontrast til denne bilaterale relasjonen, stod forbindelsen til Polen etter 1956. Landene hadde sammenfallende ønsker om nedrustning og avspenning. Like interesser ledet til et utvidet handels- og kultursamarbeid, flere sikkerhetspolitiske samtaler og statsbesøk. I særdeleshet støttet Norge den polske Rapacki-planen, som ville betydd en demilitarisert, atomvåpenfri sone i sentral Europa. Den norske østpolitikken var fra 1955 en instrumentell politikk. Tilnærming overfor øststatene forekom kun om det tjente et formål. Derfor var den begrensede interaksjonen med Ungarn forståelig,

⁵⁷ Eriksen og Pharo 1997:193f.

⁵⁸ Ibid:194-219.

den tjente intet formål. Fra midten av 1960-tallet opplevde likevel den norsk-ungarsk kontakten en moderat økning. En viss kulturutveksling hadde startet og resulterte i en kulturutvekslingsavtale i 1964. Sentralt var at dette skjedde etter ungarsk, ikke norsk, initiativ. I 1966 inviterte man den ungarske utenriksministeren til Norge. Besøket ble realisert i 1970. En kan tale om en gradvis normalisering og avspenning i forholdet mellom landene i løpet av 1960-tallet. Det var likevel ingen omfattende bilateral kontakt mellom landene i perioden.⁵⁹

Avspenningen og normaliseringen som startet på 1950-tallet, fortsatte som en sentral pillar i den norske utenrikspolitikken på 1960-tallet. Dette var generelle tendenser i tiden. Sikkerhet og avspenning ble fra 1967 ansett som utfyllende komponenter innad i NATO, eksemplifisert gjennom den vesttyske Willy Brandts forsonende politikk overfor Østblokken.⁶⁰

Norges utenriksminister fra 1965, John Lyng, ønsket å etablere vennskapelige forbindelser mellom de to maktblokkene. Han mente at arbeidet med avspenning i starten ikke burde rokke ved de etablerte alliansene, men heller akseptere den eksisterende politiske ordningen. Dialog på tvers av alliansene kunne på kort sikt innebære økt sikkerhet og på lang sikt bety positiv endring av de kommunistiske statene. Lyng fungerte som en forsonende stemme overfor øststatene. Han arbeidet med å overbevise disse om at Vest-Tysklands nye holdning til Østblokken var genuin, for dialog mellom maktblokkene, og for en alleuropeisk sikkerhetskonferanse. Norsk utenrikspolitikk under Lyng kan kalles en brobyggingspolitikk, da den søkte avspenning og normalisering mellom maktblokkene. Denne politikken innebar også en nedtoning av kritikken mot kommunistregimene og et fokus på konstant dialog. Derfor brøt ikke Norge kontakten med Østblokklandene etter invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968. Norge reduserte den en kort periode før den ble tatt opp igjen i 1969.⁶¹

I kapittel 2.3 er de institusjonelle rammene for norsk utenrikspolitikk, norsk diplomatisk forbindelse med Ungarn og norsk utenrikspolitikk fra 1905-1968 skissert. Særlig fokus har ligget på norsk politikk overfor Østblokken og Ungarn i perioden 1945-1968. I sum gir disse innsikt i hvordan man i Norge tenkte om og reagerte på den andre maktblokken under den kalde krigen. Dette er viktig å kjenne til, siden dette kan ha øvet innflytelse på hvordan nordmennene definerte og forestilte seg Ungarn som en annen, samt den plasseringen landet fikk på diplomatenes mentale kart.

⁵⁹ Selvaag 1991:241ff; Tor Egil Førland, *"Vi sier intet" -Norge i CoCom 1948-53*. Oslo 1988:243-255; Eriksen og Pharo 1997:219-229,236-248; Aunesluoma, Petersson, og Silva 2007:193; Midttun 1997:111,122,126,141-154; Halvorsen 1998:40ff.

⁶⁰ Tamnes 1997:25ffff.

⁶¹ Tamnes 1997:21-30; Halvorsen 1998:98-104.

Kapittel 3 - Å befolke et land

3.1 Quislinger og frihetskjempere

Da János Kádár's regime ble etablert 7. november 1956 var de norske karakteristikkene av det og dets medlemmer nådeløse. Man mente at "Kadar-regjeringen er en quisling regjering som ikke har noen tilslutning i folket."⁶² Distinksjonen mellom folket og styresmakten ble her etablert, ungarerne var forrådt, og quislingene var satt til å styre landet. De umiddelbare beskrivelser var preget av den uoversiktlige situasjonen i Ungarn. Dermed gav man fra norsk hold rom for at ryktene om Kádár-regjeringen kunne være overdrevet, og at den nok kunne vise seg å respondere på press fra innbyggerne. Likevel, en bedre ledelse enn denne kunne man ikke få når russerne i virkeligheten hadde makten.⁶³ Uten tillit eller autoritet overfor befolkningen,⁶⁴ ble menneskene i Kádár-regimet et fremmedelement i landet. Dets medlemmer ble kontrasterende *binære andre* gjennom sviket av sine egne landsmenn og underordning til russerne.

Opplevelsen av regjeringen som en binær annen, ble toneangivende for den norske forståelsen av dens medlemmer ut 1950-tallet. Grunnet manglende kjennskap til dens individuelle medlemmer, var det i begynnelsen regimet i seg selv som ble gitt menneskelige karakteristika: "Og det er vel neppe tvilsomt at regjeringen Kadar er en ren sovjetrussisk skyggeregjering."⁶⁵ Den nye styresmakten ble personifisert gjennom dens leder, János Kádár. Samtidig var karakteristikkene av ham også beskrivelser av de ukjente medlemmene av styringsapparatet. Et apparat som bestod av avskygninger av sovjetrussere. I betoningen av den sterke underordningen til sovjetrusserne, tilkjennegav man en forestilling om at Kádár og hans medarbeidere var særdeles servile og falske:

Det var interessant å merke seg at i omtrent hver eneste leilighet i arbeidernes boligbygg var det gamle ungarske flagg hengt ut, ikke et eneste sted på hele turen til Budapest så jeg et rødt flagg.[...] Det er av interesse å merke seg dette, for Kadar-regimet hevder jo at "kontra-revolusjonen" var noen få "Horthybanditters" verk og at "hele det arbeidende ungarske folk" er trofast mot den kommunistiske undertrykkelse. Der er neppe noen tvil om at hele det ungarske folk, med unntagelse av en snau 5 %, har et innbitt hat til Sovjet-Russland og dets ungarske lakejer.⁶⁶

Kontrasten mellom styresmakten og arbeiderklassen er avslørende. Arbeiderne bokstavelig

⁶² RA/S-2259/Dza/L1010/0004. Gustav Heiberg, *Notat: Anerkjennelse av Kadar-regjeringen*. Oslo 14. november 1956:1.

⁶³ Ibid:1f.

⁶⁴ RA/S-2259/Dza/L1010/0004. Kjell Eliassen, *Det politiske spill i Øst-Europa etter 4. november 1956*. Oslo 17.november 1956:2.

⁶⁵ RA/S-2259/Dza/L1011/0002. Ukjent forfatter, *Embedsreise til Budapest*. Praha 16.november 1956:3.

⁶⁶ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J.Finne-Grønn, *Inntrykk fra Ungarn*. Praha 15. februar 1957:2f.

talt flagget sitt standpunkt, mens de ungarske myndighetene veikt bekreftet sin underdanige lakeistatus overfor Sovjetunionen, gjennom løgner om bred oppslutning blant hele det arbeidende ungarske folket. Regimets oppfattede lave oppslutning ble kvantifisert til nærmere 5%. Landets kommunistiske styre ble, ironisk nok, forstått som uten støtte fra arbeiderklassen. Dette understreket kun bildet av en falsk og uekte regjering bestående av tilsvarende mennesker.

Myndighetenes servilitet overfor Sovjetunionen antok også anakronistiske former, da det ble sammenliknet med maktforhold fra 1600-tallet:

Hvad man kan slutte av dette vasallstat-möte er at Sovjet-Samveldet ikke ønsker å imøtekomme noen av de ungarske frihetskav, at Kadar-regjeringen ingen selvstendig myndighet har, men i ett og alt tar ordre fra Moskva[...][...] som kronen på dette verk innsetter Sovjet Kadar som sin stattholder og lydige lakej og lar ham hyldes som "Ungarns befrier".⁶⁷

Kádár ikledtes stattholderens⁶⁸ klær og ble tolket som en stedfortreder og representant for Sovjetunionen, servilt adlydende Moskvas befalinger. Begrepsbruken stattholder og vasallstat antydte at man forstod menneskene i Kádár-regimet som utøvere av en utdatert og umoderne form for makt, en makt utøvd i et annet folks tjeneste. Til tross for at man la revolusjonen bak seg med flere år, ble styresmakten selv i 1959 beskrevet som kontrollert av russere:

Min hjemmelsmann tilføyet dog at det etter hans mening ikke er ungarere som treffer beslutninger i de viktige saker; så å si i "side-værelsene"[...] i ministerier, domstoler og hos andre offentlige myndigheter sitter det en ikke ungarer(russer) som ingen får øye på, men som har det avgjørende ord i all spørsmål av betydning. Det er således et veritabelt marionette styre.⁶⁹

Ved å sammenlikne menneskene i det ungarske statsapparat med marionettedukker, ble de personer som manglet selvstendighet og var enkle å kontrollere. De ble nærmest å regne som slaver. Det er tale om et bilde av regimets medlemmer som *hierarkiske andre*, i et hierarki hvor sovjetrusserne var øverst og de ungarske myndighetspersonene var underordnede lakeier.

Dette var særdeles tydelig når en snakket om de aksjonene som ble iverksatt: "Fordi myndighetene(de ungarske og "fremmede") vet at opposisjonen er så sterk, styret så forhatt, våger de ikke å gå til noen stor samlet aksjon[...]"⁷⁰ Styret knyttet man direkte opp mot de fremmede, russerne. Samtidig understreket dette inntrykket av dets medlemmer som et befolkningsmessig fremmedelement i Ungarn, de ble binære andre.

⁶⁷ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J. Finne-Grønn, *Krushchevs og Malenkovs vasallstat-möte i Budapest 1.-4. januar 1957*. Praha 19.februar 1957:3f.

⁶⁸ En stattholder, som betyr stedfortreder, var en embetsmann som på fyrstens vegne stod fremst i et lands eller en provins sitt styre. Snl.no, Stattholder(aksessert 13/02-2016).

⁶⁹ RA/S-2259/Dza/L1012/0002. Peter Anker, *Forholdene i Ungarn*. Wien 12.august 1959:1f.

⁷⁰ Ibid:2.

Da revolusjonen brøt ut i Ungarn antok innbyggerne der en form, i de norske diplomatenes forestillingsverden, de skulle komme til å ha ut 1950-tallet:

"Det som siden skjedde, hadde karakteren av en spontan folkereisning over hele Ungarn.[...] Bruken av sovjetiske tropper for å slå ned frihetsbevegelsen i Ungarn har naturlig skapt sterk uvilje over hele den frie verden."⁷¹ Det var tale om en folkereisning uten forutgående planlegging, en spontan frihetsbevegelse som ble knyttet sammen med den frie verden. Det var denne verden innbyggere kjempet for å bli en del av. Koblingen til denne kom også frem i rapporter fra Wien: "[...]bröt da ut i Wien den overveldende sympati for det ungarske folk som her rummer mer enn den enkle menneskesolidaritet med et frihetskrevende folk i kamp mot et diktatur.[...] Det gjaldt å hjelpe en fortapt, men gjenfunnen broder i nöd."⁷² I sin kamp for frihet, ble ungarene gjenoppdagede brødre for verdens frie mennesker.

"At reisningen i Ungarn var både anti-russisk og anti-kommunistisk i sin opprinnelse og natur - [...] er vel nå en historisk kjensgjering."⁷³ Det var tale om et folkeferd en forstod som russisk- og kommunistiskfiendtlig i en slik grad at man var villig til å gå i kamp på denne bakgrunn. De var videre frihetssøkende mennesker, viss kamp og offer gjorde dem til helter i utenriksministerens øyne.⁷⁴ Disse karakteristikker gjaldt nærmest hele den ungarske befolkningen: "Der er neppe noen tvil om at hele det ungarske folk, med unntagelse av en snau 5 %, har et innbitt hat til Sovjet-Russland og dets ungarske lakejer."⁷⁵ Her tilkjennegav man samtidig en opplevelse av at denne gruppen mennesker hadde et følelsesliv dominert av sterke emosjoner, i dette tilfellet innbitt hat.

Kontrasterende skildringer av ungarske innbyggere og medlemmer av regimet skapte et bilde av to forskjelligartede grupper. I en gjengivelse av den omfattende prosessen det var å skaffe bensin i Budapest, måtte diplomaten innom tre forskjellige kontorer før han endelig kunne innfinne seg på bensinstasjonen med bensinkuponger. Da det viste seg at han hadde feil kuponger og det ikke var mulig å betale med kontanter på stasjonen, ble redningen⁷⁶ "en fornuftig og hjelpsom ungarer ved siden av meg. Han ordnet det slik at han byttet med meg."⁷⁷ Den hjelpsomme og fornuftige ungareren ble her en representasjon av hele befolkningen, motsatt ble den ubehjelpsomme og ufornuftige betjeningen ved bensinstasjonen

⁷¹ RA/S-2259/Dza/L1010/0003. Ole Ålgård, *Notat: Begivenhetene i Polen og Ungarn*. Oslo 31.oktober 1956:2.

⁷² RA/S-2259/Dza/L1010/0004. Sigurd Ekeland, *Folkeoppstanden i Ungarn. Vurderinger fra Wien*. Wien 29. oktober 1956:2f.

⁷³ RA/S-2259/Dza/L1010/0004. Per Vennemoe, *Situasjonen i Ungarn*. New York, 15.november 1956:4.

⁷⁴ RA/S-2259/Dza/L1010/0004. *Utenriksministerens redegjørelse i Stortinget den 31. oktober 1956 om situasjonen i Polen, Ungarn og Midt-Östen*. Oslo 31.oktober 1956:4.

⁷⁵ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J. Finne-Grønn, *Inntrykk fra Ungarn*. Praha 15. februar 1957:3.

⁷⁶ Ibid:9f.

⁷⁷ Ibid:10.

en representasjon av styresmakten.

Beskrivelsene av ungarerne var, på samme måte som beskrivelsene av myndighetene, lite nyanserte og skapte ett inntrykk av en homogen gruppe:

Overalt hvor jeg kom fikk jeg inntrykk av en iver hos ungarerne for å vise hvor de stod. Der var ingen av alle dem jeg møtte som hadde noensomhelst frykt for å vise at de var stolte av frihetskampen, at hatet mot sovjet-troppene var glødende og forakten for Kadar-kommunistene dyp.⁷⁸

Alle var fryktløse og stolte over revolusjonen, samtlige hadde et glødende hat mot Sovjetunionen og Kádár-regimet, og alle ivret for å vise dette. Ikke bare hadde ungarske innbyggere særdeles sterke følelser om tingenes tilstand. Samtliges emosjoner var likeartede. Ungarerne ble modige og smarte i kontrast til de feige og redde russerne⁷⁹:

"Ved en av broene hadde frihetskjemperne stillet alminnelige kasseroller tvers over veien. De russiske tanks stanset foran kasserollene: de visste ikke riktig hvad dette kunne være, kanskje miner. Derpå gikk frihetskjemperne til angrep med "Molotov-cocktails".⁸⁰

Kontrasten mellom innbyggerne og myndighetene viste seg også i deres evne til å brødfø befolkningen:

Det var under hele frihetskampen ingen matmangel. Bøndene kom inn til Budapest med levende kveg som ble slaktet på stedet og delt ut gratis, først og fremst til frihetskjemperne men også til befolkningen forøvrig.[...] Under mitt besøk var der ikke noen direkte nød, men der var lange køer og det befolkningen kan kjøpe er det nödtörftigste.⁸¹

Når ungarerne ivaretok seg selv, opptrådte de solidarisk og det var ingen mangler. Først når regimet overtok ansvaret oppstod det problemer. Hvilken av de to grupper som elsket sitt land, var det fra norsk hold ingen tvil om: "Hvis man opprettholder sin diplomatiske representasjon, vil de ungarske patrioter som regnet med støtte fra de frie folk kunne få inntrykk av at de er glemt[.]"⁸² Patriotene som hadde gjort opprør var de en fra norsk hold burde vise omtanke for. Det var disse som trengte støtte fra de frie mennesker. Koblingen mellom de frie folkene og ungarerne tilkjennegav en oppfatning av dette folkeferdet som et *ufullstendig selv*. Det hadde potensialet til å tilhøre det vestlige, norske selvet, noe den feilslåtte revolusjonen hadde stilt til skue. Den hadde vært en midlertidig tilnærming mellom landets innbyggere og diplomatenes egen identitet.

⁷⁸ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J. Finne-Grønn, *Inntrykk fra Ungarn*. Praha 15. februar 1957:10.

⁷⁹ Ibid:11.

⁸⁰ Ibid:11.

⁸¹ Ibid:12.

⁸² RA/S-2259/Dza/L1011/0003. Ukjent forfatter, *Nordisk utenriksministermøte 9.-10.april 1957*. Oslo 5.april 1957:2.

Folkets følelsesliv fortsatte å være i fokus i de norske rapportene. I skildringen av urolighetene i distriktet Mezötúr, påpekte man hvorledes bøndernes misnøye med det kommunistiske jordbrukssystemet hadde ledet til slagsmål mellom bønder og politiet. Fire politimenn og to bønder hadde blitt drept og området var deretter blitt okkupert av militæret.⁸³ "Episoden er antagelig karakteristisk for stemningen - såvel på landsbygden som i byene: Et innbitt hat, en stille gjerne passiv motstand hos de fleste. Av og til - når en sak blir satt på spissen bryter det løs, med magyarenes temperament."⁸⁴ Man mente at det fantes et ungarsk temperament, og ble dette først sluppet løs kunne det få fatale konsekvenser.

Det ungarske sinnelaget ble også gjenstand for pessimistiske beskrivelser:

Jeg har besøkt markedshallene og matvareforretningene. Jeg har kjørt med buss og trikk i rushtiden. Jeg har spist i landsens vertshus og har sett ungarske hjem av aller enkleste sort, hvor morgendagen møtes uten gleder, bare med den samme knugende bekymring som alle andre dager.⁸⁵

Ungarerne ble et gledesløst folk som var knyttet sammen ved den delte bekymringen for morgendagen. Dette sinnelag ble dog rimelig tatt i betraktning av skjebnen til de ungarske patrioter: "I mange fengsler og konsentrasjonsleirer både i Ungarn og Sovjetsamveldet sitter tusenvis av ungarske patrioter - mishandles, vannsmekter og dør."⁸⁶

Hvilke forhold disse fangene levde under, ble senere gjenstand for en egen rapport:

[...]er det grunn til å anta at tusenvis av politiske fanger ennå sitter innesperret i ungarske konsentrasjonsleirer, uten å være dømt, bare fordi de er(var) mer eller mindre aktive motstandere av regimet.[...] De forhold fangene lever -eller dør -under, er sannsynligvis av omtrent samme eller lignende art som de vi kjenner fra de beryktede tyske konsentrasjonsleirer i nazitiden. Kanskje er levevilkårene i de ungarske leirer ikke fullt så opprørende, ikke så sadistisk betonte, men forskjellen er nepp stor. Det er vilkårligheten, brutaliteten, fornedrelsen, umenneskeligheten som råder.[...]Legemlig tortur eller andre former for mishandling sies å være alminnelige foreteelser. Etter de opplysninger jeg nylig fikk i Budapest, lever fangene gjennomgående på sultegrensen eller under denne.⁸⁷

Forholdene i fangeleirene skapte både forestillinger om fangene, fangevokterne og regimet de tjente. Fangene ble i praksis martyrer ved å leve og dø under de rådende, umenneskelige forholdene. De ble brutaliserte, fornedrede offer som temporært ble plassert innenfor det samme lidelseshierarkiet som ofrene for de nazistiske leirene. De umenneskelighetene fangene ble utsatt for, var av en slik art at man fra norsk side mente at å hjelpe dem var "en

⁸³ RA/S-2259/Dza/L1012/0002. Peter Anker, *Forholdene i Ungarn*. Wien 12.august 1959:4.

⁸⁴ Ibid:4f.

⁸⁵ RA/S-2259/Dza/L1011/0004. J.Finne-Grønn, *Embedsreise til Budapest*. Praha 25.april 1958:3.

⁸⁶ RA/S-2259/Dza/L1012/0002. Peter Anker, *Forholdene i Ungarn*. Wien 12.august 1959:4.

⁸⁷ Ibid:5.

⁸⁷ RA/S-2259/Dza/L1012/0002. Peter Anker, *De politiske fanger i Ungarn*. Wien 30.november 1959:1f.

menneskelig plikt[.]”⁸⁸ Situasjonen opprørte tydeligvis nordmannen i stor grad. Det var gjennomgående tale om fangene som mennesker, uten fokus på deres nasjonalitet: "Finnes det noen mulighet for å komme disse ulykkelige mennesker til hjelp, forminske deres lidelser, lindre nöden[?]”⁸⁹ Gjennom sine lidelser ble fangene en del av *selvet*, siden de var mennesker som oss.

Motsatt ble fangevokterne og regimet *binære andre*, diametralt motsatt av selvet. De ble brutale, fornedrende, sadistiske og umenneskelige. Sammenlikningen med nazistene understreket denne oppfatningen. Styresmakten og dens fangevoktere opererte i samme moralske univers som nazistene hadde gjort.

3.1.1 János Kádár: Personifiseringen av regimet

Gradvis ble diplomatenes bildet av Kádár tydeligere i deres rapporter:

"Statsminister Kadars svar på Bulganins velkomstsstale kunne ikke være mere ydmykende for det ungarske folk. Han hilste undertrykkerne "fra dypet av sitt hjerte" og uttrykte sin "oppriktige takk" for invitasjonen, en invitasjon han tok imot "med fornøyelse."”⁹⁰

Kádár med sin hilsning fra dypet av hjertet fremstod som favnende servil overfor russerne. Sine egne landsmenn var han likegyldig mot ved å ydmyke dem med sine ord. Kádár ble svak og lite selvstendig i norske øyne: "Statsminister Kadar er ingen slik sterk mann, han støtter seg helt til Sovjets tropper og er ikke mer enn Sovjets lydige lakej."”⁹¹

I tilknytningen til hans fratredelse som statsminister, fortalte man om Kádár at:

Som statsminister opptrer han utad og alle de brutale represalier man gikk til i Ungarn etter revolusjonen bærer Kadars navn. Vanskeligheten har nok vært å finne en mann som kunne erstatte ham og som ville virke akseptabel, eller iallefall mindre provokativ. I dette valg er naturligvis ikke de ungarske kommunister selvstendige, det er Moskvas interesser som slår igjennom.⁹²

De brutale represaliene knyttet man direkte til Kádár. De bar hans navn og var derfor uløselig koblet til ham. Altså ble han en provoserende figur som det var nødvendig å gjøre mindre synlig, selv om han fremdeles ble sittende som førstesekretær i partiet og fortsatt var styrets ledende skikkelse.⁹³

På samme måte som regimet ble tolket som falskt og uekte, ble også Kádár opplevd

⁸⁸ RA/S-2259/Dza/L1012/0002. Peter Anker, *De politiske fanger i Ungarn*. Wien 30.november 1959:3.

⁸⁹ Ibid:3.

⁹⁰ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J. Finne-Grønn, *Statsminister Kadars Moskvasök*. Praha 12. april 1957:1f.

⁹¹ Ibid:6.

⁹² RA/S-2259/Dza/L1011/0004. J. Finne-Grønn, *Forandringer i regjeringen. Statsminister Kadar trer tilbake*. Praha 20. mars 1957:5.

⁹³ Ibid:6.

slik. I tilknytning til rykter om rettsforfølgning av ungdommer under 18 år, og fornektelse av dette fra Kádár,⁹⁴ uttalte man fra norsk hold at: "Innen diplomatiske kretser i Budapest er man ofte tilbøyelig til å anta at et dementi fra Kadar nettopp må oppfattes som en bekreftelse av et forhold."⁹⁵ En gikk ut fra at han snakket usant og at det motsatte av det han sa faktisk var sannheten.

Kádárs falske fremtoning opplevdes som ekstrem ved besøk i Polen:

Med en merkelig askegrå farge i de noe løse og plösete kinn, og et stivt smil fastklistret om leppene, beveget han seg nærmest som en automat. Han virket hele tiden som om han bar en maske omhyggelig lagt i elskverdige former, men med tomrom bak. Stemmen virket også merkelig klangløs.⁹⁶

Kádárs fremtoning fikk ham til å minne om en automat, en maskin, og hans kroppslige utstråling fremstod som påtatt og uekte. Den klangløse stemmen og tomrommet bak smilet gjorde ham kald og følelsesløs. Det var noe illevarslende over hele hans vesen. Denne skildringen av Kádár var likevel den mest ytterliggående skrevet av noen nordmann. Videre fant den sted i en periode hvor det norske inntrykket av det ungarske regimet og dets medlemmer gradvis endret seg til mer nøytrale, og i visse tilfeller, positive beskrivelser.

Møter med styrets ledere var nok utslagsgivende for den nyanseringen i omtalen av det som begynte rundt 1960. Etter møter med en rekke ledende skikkelser,⁹⁷ skrev diplomaten at: "Generalsekretær Kadar og hans nærmeste menn har ikke vært indoktrinert i Moskva og har en viss skepsis overfor russerne selv om de følger Moskva's linje. Man forsøker ikke lenger å etterape alt russisk."⁹⁸ Det ble her tilkjennegitt en forestilling om styresmaktens medlemmer som ikke lenger sammenfallende med russerne, faktisk som skeptiske til og i noen grad søkende bort fra, det russiske.

At regimet ble tolket annerledes enn som quislinger og lakeier, startet med erkjennelsen av at det ungarske kommunistparti var for moderat å regne innenfor Østblokken.⁹⁹ Dog var det ikke tale om et styre som hadde stor oppslutning. Det hadde etablert sin maktposisjon parallelt med at folket hadde resignert.¹⁰⁰

⁹⁴ RA/S-2259/Dza/L1012/0002. Peter Anker, *Rettsforfølgning i Ungarn mot ungdom under 18 år*. Wien 19.november 1959:1f.

⁹⁵ Ibid:3.

⁹⁶ UD/ 25.4/115. Ungarn: Politikk. Bind IX. Olaf Tellefsen, *Ungarsk parti - og regjeringsdelegasjon på offisiell visitt i Polen*. Warszawa 22.mars 1960:2.

⁹⁷ UD/ 25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind IX. Torfinn Oftedal, *Situasjonen i Ungarn. Samtaler i Budapest*. Wien 22.juli 1960:1

⁹⁸ Ibid:2.

⁹⁹ UD/25.4/115. Ungarn- Politikk: Bind IX. Torfinn Oftedal, *Kadar rapporterer fra Moskvakonferansen*. Wien 16.desember 1960:2.

Beskrivelser av Kádárs politikk gjorde det i praksis vanskeligere å danne seg et bilde av denne mannen da: "Kádars innenrikspolitik er preget av en stadig skiftning mellom undertrykkelse og overtalelse, mellom besluttsom hårdhet og tilsynelatende ettergivenhet."¹⁰¹ Det var en mann som kunne være både hard og myk, snill og slem. På tross av at ledelsen fulgte en moderat politikk, den såkalt senterkursen, var man på norsk hold nøye med å påpeke at dette ikke var en vestlig liberal politikk. Kádár hadde tross alt visst en hensynsløshet på linje med stalinistene.¹⁰²

Noen stalinist opplevde man ham likevel ikke som, for i rapporten fra det første møtet mellom en norsk diplomat og Kádár, skrev man:

Kadar som ikke ser noe imponerende ut når man først treffer ham, ga i samtalens løp inntrykk av å være en betydelig og moderat mann. Blandt de vestlige representanter i Budapest er det mange som mener at Kadar har et dårligere ord på seg i utlandet enn han fortjener. Han var i 1956 med i Imre Nagys regjering, og når han tilbød overfor russerne å ta over ledelsen, mener de at dette var for å redde hva som reddes kunne for Ungarn i en håpløs situasjon. Det synes også som at han har søkt å styre det kommunistiske parti i retning av en nasjonal ungarsk kommunisme.¹⁰³

Personlig fremstod han som moderat. Samtidig var ikke etableringen av hans regjering etter revolusjonen lenger ansett som et forræderi. Det var blitt en selvoppofrende handling for å redde sitt eget land. Dette var en omfattende revurdering av Kádár som person og styret han ledet, fra norsk side.

Kádár og hans regime inntok en forsonende rolle i norske skildringer av disses fremtreden i Ungarn:

Statsminister Kadars regime forsøker öyensynlig å gi inntrykk av å være moderat. Det finnes ingen bilder av Kadar, ingen transparenter og slagord på husene. Ved festlige anledninger heises den ungarske trikolor og det röde flagg side om side. Kadars tale ved et industribesök tidligere i år[...] om at " den som ikke er mot oss er med oss", later til å ha lettet den politiske atmosfære i landet. Det er lettere å få pass til å reise utenlands.[...]Det er lettere for barn i tidligere middel - og overklassefamilier å komme inn på universiteter og höyskoler. Nå er dyktigheten igjen begynt å telle. Ekspertes avlöser nå gamle partifeller i bedriftenes ledelse, noe som nok kan være vanskelig for de gamle kommunister å forstå.¹⁰⁴

Gjennom å forkaste stalinistiske seremonielle tradisjoner, gi alle lag av befolkningen tilgang på utdanning samt erstatte partimedlemmer med eksperter, tolket diplomaten Kádár som en

¹⁰⁰ UD/25.4/115. Ungarn- Politikk: Bind IX. UD, 5. Politiske kontor, Notat:*Ungarn. Den politiske situasjon. Kadars regime.* 27. januar 1961:1.

¹⁰¹ Ibid:2.

¹⁰² Ibid:2.

¹⁰³ UD/25.4/115. Ungarn- Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Samtale med statsminister Kadar.* Wien 12. desember 1961:3f.

¹⁰⁴ UD/25.4/115. Ungarn- Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest i oktober 1962.* Wien 10. oktober 1962:2f.

forsonende og moderat leder klart forskjellig fra stalinistene. Samtidig tilskrev man de positive endringer i Ungarn til ham: "På mange områder var nok situasjonen nå noe lettere enn ifjor høst. Men dette tilla de statsminister og førstesekretær Kadars generelle linje[.]"¹⁰⁵ Denne generelle linjen ble forklart slik: "Kadars politikk de siste år har vært moderat og han søker en langsom forbedring. [...] og er bl.a. kommet til uttrykk i amnesti i vår og i en lettere adgang til reiser utenlands for ungarer og besøk i Ungarn for utlendinger."¹⁰⁶ I sine metodiske, langsomme forbedringer fremstilles Kádár nærmest som en frigjører. Gjennom amnestiet og mulighetene for utenlandsreiser var det utvilsomt at man øvet en mindre grad av kontroll og dermed gav innbyggerne en større grad av frihet.

En skulle gå så langt som å kalle Kádár og hans regime liberalt:

I Ungarn fortsetter utviklingen i langsomt tempo langs statsminister og førstesekretær Kadars "liberale" kommunist-linje. Ordet "liberalt" må ikke tas bokstavelig. Systemet er ikke liberalt i vestlig oppfatning. Man kan sitte på en restaurant og kritisere det regjeringen gjør over et glass vin uten å bli arrestert; men det tåles ingen organisert opposisjon. Det er en moderne kommunisme med vekt på folks levestandard av den type Khrusjtsjov i den senere tid har gjort seg til talsmann for.¹⁰⁷

Det var tale om et liberalt styre, innenfor den kommunistiske verden. Altså ble Kádár en liberal, moderne kommunist. Samtidig hadde forbindelsen med Khrusjtsjov gradvis endret form: "Imens følger Janos Kadar og hans gruppe trofast Khrusjtsjovs linje."¹⁰⁸ Trofasthet til Khrusjtsjov endret seg senere til inntrykket av et vennskapelig "far-sønn forhold".¹⁰⁹ Det ble spekulert i om det gode forhold kom av at Kádár prøvde ut Khrusjtsjovs ideer, eller om han var bestemt å prøve ut disse da forholdet var så godt.¹¹⁰

Ved utskiftningen av Khrusjtsjov, skapte dette ifølge rapportene panikk og rykteflom i Budapest.¹¹¹ "Først da statsminister Kadar kom tilbake søndag morgen to dager senere og hadde holdt sin mesterlige timelange tale på jernbanestasjonen[...] falt gemyttene til ro."¹¹² Kádár ble en betryggende og beroligende leder, og "Krusjtsjovs fall hadde gjort Kadar virkelig populær i Ungarn. En ønsker ikke noe skifte, for den jevne mann er engstelig for at et

¹⁰⁵ UD/25.4/115- Ungarn -Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest juni 1962.* [Sic]Wien 19.juni 1963:1.

¹⁰⁶ Ibid:1.

¹⁰⁷ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest april 1964.* Wien 29. april 1964:1.

¹⁰⁸ UD/25.4/115. Ungarn- Politikk: Bind IX. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra en embetsreise til Budapest, mars 1961.* Wien 10. mars 1961:2.

¹⁰⁹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest april 1964.* Wien 29.april 1964:1.

¹¹⁰ Ibid:1.

¹¹¹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra en embetsreise til Budapest i november 1964.* Wien 25.november 1964:1.

¹¹² Ibid:1.

skifte bare vil føre til det verre."¹¹³ Kádár var plutselig oppfattet som akseptabel for ungarerne, under ham ville det i alle fall ikke bli verre. Dermed kunne en videreformidle fra Wien: "at da det for en tid siden gikk rykter om hans fullstendige tilbaketreden[...] ble partisentralen bombardert med anonyme telefonbeskjeder om at folket likesom i 1956 ville reise seg dersom noe tilstødte Kádár."¹¹⁴ Kádár ble nå forstått som å ha virkelig støtte i sitt folk.

I anledning 10-årsdagen for revolusjonen gjorde en revurdering av hendelsene og deltagerne seg gjeldende:

Kadar, som for hele verden fremstod som forrederen, synes å ha vunnet aktelse[...] da han etter å ha støttet Nagy, plytselig forlot Budapest 2.november, for 2 dager senere å komme tilbake med sin egen regjering som, med støtte fra russiske tropper, grep makten. Fra pålitelig kilde har jeg fått bekreftet at russerne hadde tvunget Kadar til dette under trussel om ellers å sette inn igjen den forhatte Rakosi[.]¹¹⁵

Det var ikke lenger tale om en forræder, men en som under tvang og erkjennelsen av at situasjonen i landet kunne bli meget verre hadde tatt en vanskelig avgjørelse. Kádár fremstod heltmodig i avgjørelsen han tok i 1956 om å lede den nye russiskstøttede regjeringen.

"Det er vanlig å høre at han er en god ungarer som har gjort det best mulige for sitt land i en vanskelig situasjon."¹¹⁶ Forvandlingen fra en quisling til en god ungarer var påfallende.

Innen kommunistpartiet og styringsapparatet forekom det som fremstod som et generasjonsskifte. "De gamle stalinisters innflytelse innom kommunistpartiet later til å være sterk redusert. Ungkommunistene støtter Kadar og disse tar etterhvert over de ledende stillinger i partiapparatet."¹¹⁷ I tillegg til generasjonsskiftet forekom en liberalisering med hensyn til hvem som kunne arbeide i det offentlige i Ungarn:

Flere og flere eksperter blir tatt inn i regjerings-apparatet uten hensyn til om disse er medlemmer av partiet. Siden mitt siste besøk i Budapest er en diplomat i protokolltjenesten som alle trodde var for nær knyttet til det gamle bourgeoisie til å kunne gjøre karriere, blitt utnevnt til protokollsjeff, ikke bare for utenriksministeriet, men for hele regjeringsapparatet.¹¹⁸

Et profesjonelt ekspertvelde ble skapt, og dets demografiske sammensetning fremstod som

¹¹³ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra en embetsreise til Budapest i november 1964*. Wien 25.november 1964:1.

¹¹⁴ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Kádárs avgang som statsminister*. Wien 2. juli 1965:2.

¹¹⁵ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarn 10 år etter kontrarevolusjonen i 1956*. Wien 7.november 1966:3.

¹¹⁶ Ibid:4.

¹¹⁷ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest april 1964*. Wien 29.april 1964:3.

¹¹⁸ Ibid:4.

relativt pluralistisk. Selv mennesker med borgerklassebakgrunn kunne nå arbeide i det.

3.1.2 Imre Nagy: Personifiseringen av revolusjonen og folket

På samme måte som János Kádár ble personifiseringen av regimet, ble Imre Nagy personifiseringen av det frihetskjempende ungarske folket i diplomatenes forestillingsverden:

Det så ut som om folkereisningen var i ferd med å seire. Statsminister Imre Nagy utvidet grunnlaget for sin regjering ved å ta opp representanter for de samme partier som hadde deltatt i den første etterkrigsregjeringen i 1945 - og som i mellomtiden hadde vært forbudt. Han lovet gjennomgripende demokratiske reformer, frie valg, amnesti og oppløsning av det hemmelige politi. Mens hele verden gledet seg over at det ungarske folk nå syntes å gå mot en fremtid med større frihet og uavhengighet, kom det fredag 2. november plutselig og overraskende meldinger om at Sovjet-Samveldet sendte nye troppestyrker inn i Ungarn.¹¹⁹

Imre Nagys handlinger for demokrati og frihet som statsminister ble sammenfallende med folkereisningens mål. Nagy ble selve symbolet på frihet og uavhengighet: "Det faktiske forhold var at Ungarns eneste lovlige regjering var arrestert av russerne, og den nye regjering sluttet seg til sovjet-troppene mot folkereisningen."¹²⁰ Nagy og hans administrasjon var den lovlige, altså ble Kádárs ulovlig og dens medlemmer forbrytere.

Norske rapporter etter revolusjonens slutt skulle bare sporadisk nevne Nagy. Når hans navn igjen ble trukket frem i anledning 10-årsdagen for revolusjonen, var det forekommet en total revurdering av ham og hendelsene i 1956, hendelser som:

[...] kunne ha fått et annet og lykkeligere utfall om Nagy hadde vært sin oppgave mere voksen. Han var etter folkets krav blitt statsminister 24.oktober. En av hans regjerings første handlinger var å be om hjelp til å gjenopprette orden fra de samme russiske tropper som de kontrarevolusjonære hadde krevet fjernet. Nagys tale på parlamentsplassen samme dag var også en skuffelse for den store menneskemengde som ventet på ham der. Den røpet at han ikke ennå var klar over hvilke krefter som var i bevegelse.¹²¹

Der han tidligere var den ungarske lederen for demokrati og frihet, var han nå ansett som å ha vært umoden for sin oppgave og hatt manglende innsikt i de krefter han hadde begitt seg ut med. Nordmannens bruk av Kádár-regimets begrep kontrarevolusjonære istedenfor revolusjonære er interessant. Dette kan nemlig tolkes som et symbol på diplomatens økende relasjonelle nærhet til styresmaktene og økende avstand fra befolkningen. Dette skal drøftes nærmere i kapittel 3.2. Interessant er det også å merke seg at en nå mente at Nagy hadde bedt

¹¹⁹ RA/S-2259/Dza/L0781/0002. *Utenriksminister Langes redegjørelse i Stortinget den 7. november 1956*. Oslo 7.november 1956:2.

¹²⁰ Ibid:4.

¹²¹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarn 10 år etter kontrarevolusjonen i 1956*. Wien 7.november 1966:2f.

om hjelp fra russiske tropper. I 1956 var han nemlig blitt fritatt for skyld i dette spørsmålet.¹²²

3.2 Et endret ungarsk folk

På starten av 1960-tallet var det et merkbart mindre fokus på den ungarske befolkningen og et større fokus på regimet fra diplomatenes side. I sammenheng med den pågående revurdering av den ungarske styresmakten ble det gitt rom for at flere vanlige mennesker arbeidet innenfor den, samtidig som man ikke støttet den:

Det sies at det ungarske kommunistparti har ca. 340 000 medlemmer. Hvor mange av disse er troende eller har meldt seg inn av bekvemmelighetshensyn, er ikke mulig å si.[...] Det finnes megen misnøye med det nåværende regime, men de fleste ser at noen forandring er håpløst i det blå.¹²³

Det er tydelig at diplomaten mente at flere ungarere meldte seg inn i kommunistpartiet for å gagne seg selv. Denne negative karakteristikken ble likevel forståelig, da disse på tross av sin misnøye erkjente at forandring ikke var mulig. Innbyggerne hadde innsett hvilken situasjon de var i og enkelte mennesker tilpasset seg derfor etter forholdene.

Interessant er det å merke seg at de menneskene som befant seg i Ungarn ble tolket som mer realistiske enn emigrantene.

I ungarske emigrantkretser i Wien går det fra tid til annen rykter om at de russiske tropper vil trekke seg ut av Ungarn, eller at en ny revolusjon står for døren. Ingen av dem jeg har snakket med under mitt besøk i Budapest i forrige uke hadde tro på at noe slikt ville skje i en nær fremtid.[...] En ny oppstand er nok teoretisk mulig i et land hvor kanskje ikke mer enn ca .10% av folket står bak regjeringen, men det er ikke sannsynlig.¹²⁴

Ungarske emigranter fremstod her som virkelighetsfjerne i deres forhåpninger om en ny revolusjon, særlig sammenlignet med innbyggerne i Ungarn. Samtidig fremgikk det av rapporten at styret hadde støtte av nærmere 10% av befolkningen, en dobling fra 1957. Dette skapte et bilde av innbyggere som i økende grad tilpasset og innordnet seg etter de faktiske forhold. Støtten til myndighetene var ikke ansett som entusiastisk, den kom av helt andre forhold mente man: "Det er intet som tyder på at Kadars regime har lyktes å vinne noen større grad av støtte hos det ungarske folk etter oppstanden i 1956. Forholdet synes snarere å være at folket etter hvert har resignert[.]"¹²⁵ Inntrykket av at ungarerne hadde gitt opp var årsaken til den "støtten" regimet hadde.

¹²² RA/S-2259/Dza/L1010/0004. Gustav Heiberg, *Notat: Anerkjennelse av Kadar-regjeringen*. Oslo 14. november 1956:2.

¹²³ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind IX. Torfinn Oftedal, *Situasjonen i Ungarn. Samtaler i Budapest*. Wien 22.juli 1960:3.

¹²⁴ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind IX. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra en embetsreise til Budapest, mars 1961*. Wien 10. mars 1961:1f.

Bildet av folket og Imre Nagy var totalt endret 10 år etter revolusjonen:

De kontrarevolusjonære var jo en temmelig sammensatt gruppe. Studentene og forfatterne som startet oppstanden, krevet først og fremst frihet. De streikende arbeidere krevet i tillegg mer innflytelse i bedriftene, mens de konservative, tildels reaksjonære, som i stort antall sluttet seg til, ønsket en kapitalistisk samfunnsform gjeninnført og de rekvirerte eiendommer restituert. Til denne siste gruppe må en også regne kardinal Mindszenty som i sine første uttalelser etter å være fridd fra fengsel, fant det riktig å kreve den katolske kirkes store eiendommer tilbake.¹²⁶

Diplomaten bruker her det samme begrepet om opprørerne som Kádár-regimet gjorde, nemlig kontrarevolusjonære. Dette innebar ikke at synet på de revolusjonære fra norsk hold var sammenfallende med hvordan styresmaktene i Ungarn fremstilte dem, men markerte en pågående revurdering av de revolusjonære. Disse ble ikke lenger tolket som en homogen gruppe. Dette signaliserte et nærmere kjennskap til Ungarn fra norsk side.

Det var heller ikke lenger tale om en idealtypisk helte-ungarer som en karakteristikk av hele folket. Dette ble nå ansett som å ha bestått av flere forskjellige grupper, noen med mer eller mindre edle motiver enn andre for å ha deltatt i revolusjonen. Slik mistet de revolusjonære noe av den edle glansen de hadde hatt i diplomatenes øyne. Dette kom frem i samtale med en tidligere revolusjonær: "En ungarer som selv var aktiv i kontrarevolusjonen har sagt meg at selv om 90% av folket er mot regimet(en vurdering som vel neppe er helt riktig) kan en og samme generasjon ikke klare mer enn én slik situasjon[.]"¹²⁷ Der de revolusjonære tidligere kun ble omtalt i rosende ordelag, stilte en seg nå tvilende til hva en deltager i kontrarevolusjonen hevdet om myndighetenes støtte blant innbyggerne. At man nyttet styrets begrep, kontrarevolusjon, markerte økende relasjonell avstand mellom ungarerne og diplomaten. Tilsvarende markerte det økende relasjonell nærhet mellom diplomaten og regimet.

Skildringer av befolkningen var preget av at dette ikke lenger var ansett som et ufullstendig selv: "De eldre har resignert. De som var studenter i 1956 er etter gode iakttageres mening blitt desillusjonerte materialister som søker å innrette seg best mulig. De helt unge viser liten opposisjonell innstilling."¹²⁸ Ikke bare var det ungarske folket ikke lenger en homogen, frihetssøkende gruppe. De store idealene var oppgitt til fordel for materielle goder. Innbyggerne fremstod som korrumpert:

¹²⁵ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind IX. UD, 5. Politiske kontor, *Notat: Ungarn. Den politiske situasjon. Kadars regime*. 27. januar 1961:1.

¹²⁶ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarn 10 år etter kontrarevolusjonen i 1956*. Wien 7.november 1966:3.

¹²⁷ Ibid:5.

¹²⁸ Ibid:5.

Selv om styret fremdeles er et diktatur, fremholdes det at folket har fått større frihet og bedre økonomiske betingelser enn noen hadde våget å håpe på etter nederlaget i 1956. Følelsen av at denne prosess vil fortsette holder optimismen i live.[...] Det folk for tiden er mest opptatt av er den økonomiske nyorientering.¹²⁹

På tross av den optimismen en kunne spore blant innbyggerne i Ungarn, knyttet til liberaliseringsprosessen, var det den økonomiske sfæren man tilskrev dem å verdsette mest. I så måte ble befolkningen korrumperte materialister.

Bildet av resignerte innbyggere skulle få sitt klareste uttrykk i tilknytning til den ungarske deltagelse i invasjonen av Tsjekkoslovakia: "Denne for ungarene tydelige påminnelse om lærepenge fra 1956 har da også ført til en politisk resignasjon og apati som virker skremmende på en utenforstående."¹³⁰ Sitatet illustrerer den daværende avstanden mellom diplomatene og ungarene. Tidligere forestilte man seg en befolkning med et sterkt følelsesliv som fryktløst hadde kjempet for sin frihet. Nå var det blitt så tiltaksløst og følelsesløst at det fremprovoserte frykt hos andre. Dets oppførsel virket fremmedgjørende på nordmennene.

Ungarene hadde likevel ikke mistet sine følelser. Følelsene var kun blitt av en annen art: "Da nyheten om lederskiftet i Moskva nådde Budapest, skapte den panikk[.]"¹³¹ Det tidligere modige og fryktløse folkeferd, var forvandlet til et panikkslagent et: "De ungarske nerver er ikke de beste og en kollega sa at i slike situasjoner blir det fabrikkert så mange rykter at han følte det som om det var Ungarns største usynlige eksport."¹³² Der fokuset tidligere var på disse menneskers oppførsel og det magyarske temperamentet, rapporterte man nå om de svake ungarske nerver som var særlig utsatt for ryktespredning.

At det ungarske følelsesliv nå ble opplevd som forandret, ble klart i 1968 i sammenheng med utviklingen i Tsjekkoslovakia:

[...]synes den imidlertid ikke å vekke noen særlig bevegelse i hverken intellektuelle eller andre lag av det ungarske folk. Dels skyldes det nok erfaringene fra 1956 som ikke er glemt, og som gjør at befolkningen politisk er preget av resignasjon og apati. Dels skyldes det dog antagelig også den noe nedlatende likegyldighet som ungarene tradisjonelt føler for sine slaviske naboer i nord, øst og sør, og som gjør at de vanskelig oppdriver noen særlig interesse for begivenheter i sine slaviske naboland.¹³³

¹²⁹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarn 10 år etter kontrarevolusjonen i 1956*. Wien 7.november 1966:5f.

¹³⁰ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII. Rolf Jerving, *Inntrykk fra Ungarn*. Budapest 24.oktober 1968:2.

¹³¹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra en embetsreise til Budapest i november 1964*. Wien 25.november 1964:1.

¹³² Ibid:1.

¹³³ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Finn Madsen, *Ungarsk reaksjon på den politiske utvikling i Tsjekkoslovakia*. Budapest 7. mai 1968:3.

På den ene siden skyldtes apatien overfor utviklingen i Tsjekkoslovakia erfaringene fra 1956. På den annen side mente man at dette var en tradisjonell likegyldighet overfor nabofolkene i nord, øst og sør, dog ikke mot de i vest. Apatien/likegyldigheten hadde altså eksistert i en form blant ungarene før 1956. Dette var den tradisjonelle innstillingen. Slik ble folkets apati og resignasjon en retur til normalen.

Likegyldigheten og materialismen som karakteristikk av landets innbyggere ble sammenfallende etter invasjonen av Tsjekkoslovakia. Samtidig ble skillet mellom regimet og befolkningen på dette området visket ut:

Det later også til at det er de økonomiske problemer som opptar sinnene mest, både hos ledelsen og den alminnelige mann. Det var temmelig symptomatisk at en av de første reaksjoner i Ungarn etter okkupasjonen, var frykten for de virkninger dette kunne få for gjennomføringen av det nye økonomiske reformprogram.¹³⁴

Til tross for apatien og likegyldigheten, opplevde diplomaten ungarene som misfornøyde med situasjonen i eget land:

De fleste av de ungarene jeg har møtt ved tilfeldige anledninger, er mennesker som antakeligvis ville ligge temmelig langt til høyre for sentrum under et hvilket som helst system[...][...] De jeg har møtt, har som regel ikke lagt skjul på sin forakt for det nåværende regime. Når det gjelder den alminnelige mann, tror jeg dog misnøyen retter seg mer mot enkelte sider av systemet, så som byråkrati, boligmangel og det langsomme tempo i økningen av levestandarden.¹³⁵

Interessant er det at nordmannen åpent innrømmet at det ikke var den alminnelige mann han hadde møtt. De han hadde truffet, gammel overklasse, leger, forhenværende advokater og kunstnere,¹³⁶ var misfornøyde med alle sider av kommunistveldet. Den alminnelige mann var derimot forstått som utilfreds med visse aspekter ved systemet, stort sett de materielle sidene. Derfor ble typen misnøye en uttrykte bestemt ut fra hvilket lag av befolkningen man tilhørte. De en oppfattet som ha et elitepreg og en tilknytning til det tidligere ikke-kommunistiske styret, ble bærere av tilsvarende misnøye som gjorde seg gjeldende i hele folket de første årene etter revolusjonen. Den alminnelige mannen ble den selvopptatte materialisten.

Situasjonen i Tsjekkoslovakia og den økonomiske situasjon i Ungarn skulle gi sterke utslag i det ungarske følelsesliv:

Kort fortalt kan man vel driste seg til å si at situasjonen her domineres av skam og skrekk. Deltagelsen i innmarsjen i Tsjekkoslovakia må ha vært en bitter pille for et folk hvor

¹³⁴ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII. Ivar Eriksen, *Ungarn - den politiske situasjon etter okkupasjonen av Tsjekkoslovakia*. Budapest 25.september 1968:2.

¹³⁵ Ibid:3.

¹³⁶ Ibid:3.

begivenhetene i 1956 fremdeles er i friskt minne.[...] Selv om okkupasjonskapitlet er over for Ungarns vedkommende, så er det nok problemer igjen som kangi[sic] grunnlag for engstelse og skrekk. Det vite jo enda ikke i hvilken grad det økonomiske reformprogram, som det satses så mye på og stilles så store forventninger til, vil kunne fortsette uforstyrret eller om Moskva vil dekretere redusert fart[.]¹³⁷

Ungarerne skammet seg over å ha deltatt i en okkupasjon av et annet land, siden dette så nylig hadde skjedd med dem selv. Samtidig var man redde og engstelige for hvilke konsekvenser hendelsene i Tsjekkoslovakia kunne få for det økonomiske reformprogrammet. Engstelsen for dette resulterte i at sinnelaget ble sammenfallende for innbyggerne og styresmakten:

"En del av Kadars og det ungarske folks "dårlige humør" skyldes antakeligvis engstelse for hvordan det skal gå med landets økonomi og det liberale økonomiske reformprogram som ble gjennomført fra 1. januar[.]"¹³⁸ Den situasjon som eksisterte innebar at befolkningen og regimet ble like i hvordan de følelsesmessig reagerte på omstendighetene. De var begge i et dårlig humør.

3.3 Bildet av regimet i lys av den økonomiske reformen og Tsjekkoslovakia

Fra 1966 til 1968 var det to forhold kommunistveldets medlemmer ble vurdert ut fra. Det første var den økonomiske reformen som trådte i kraft 1.januar 1968, viss planlegging begynte flere år i forveien. Det annet forhold var Prahavåren og revolusjonen i Tsjekkoslovakia i 1968. "De økonomiske reformer som settes i verk fra 1968 har åpenbart skapt anføktelser i mange lag innenfor partiet. Særlig har mange hatt vanskelig for å forsone seg med at profittmotivet, riktignok i avdempet form[...] igjen blir gjort respektabelt."¹³⁹ Introduksjonen av profittmotivet medførte splittelse innad i det ungarske kommunistpartiet. Utskiftningen av ledelsen i regjeringen ble resultatet. Innsettelsen av Jenő Fock som statsminister var talende, siden han var ivrig støttespiller av den økonomiske reformen.¹⁴⁰

Omtalen av den økonomiske reformen var representativ for det norske synet på de ungarske kommunistiske eliter:

Den økonomiske plan er blitt grundig forberedt. De nødvendige endringer i ledelsen av parti og administrasjon ble foretatt i god tid. Allerede i 1965 hadde partiet godtatt profitt og rente som faktorer i de økonomiske kalkyler.[...] Man er sterkt opptatt av den økonomiske orientering vestover.[...]etter min mening ingen tvil om at målet er en sterkere forbindelse

¹³⁷ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII. Rolf Jerving, *Inntrykk fra Ungarn*. Budapest 24.oktober 1968:1f.

¹³⁸ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII. Ivar Eriksen, *Ungarske reaksjoner på begivenhetene i Tsjekkoslovakia*. Budapest 10.september 1968:1.

¹³⁹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarn - kommunistpartiets 9. kongress*. Wien 23. desember 1966:3.

¹⁴⁰ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ny ungarsk president -endringer i regjeringen*. Wien 15. april 1967:1.

vestover, eventuelt på bekostning av øst-blokken.¹⁴¹

Det var tale om grundige og langsiktig tenkende mennesker som godtok økonomisk nytenkning. Samtidig fremstod eliten som søkende i vestlig retning. Bildet av et ufullstendig selv ble her skissert. Den nye eliten og regimet hadde erstattet folket i å søke vestover, dermed hadde de overtatt rollen som det *ufullstendige selvet*.

Parallelt med implementeringen av den økonomisk reformen i Ungarn, startet en liberaliseringsprosess i Tsjekkoslovakia. I tilknytning til undertegningen av en ny vennskaps- og bistandstraktat mellom de to landene, undertegnet i Budapest, fremstod det ungarske lederskapet både som sympatiske overfor liberaliseringen, men samtidig bekymret for de eventuelle konsekvensene av denne.¹⁴² Etter invasjonen og okkupasjonen av Tsjekkoslovakia, ble eliten og befolkningen tolket i sammenfallende termer:

Det later også til at det er de økonomiske problemer som opptar sinnene mest, både hos ledelsen og den alminnelige mann.[...] er det imidlertid grunn til å tro at både landets ledelse og befolkning misliker den situasjon landet er kommet opp i ved besettelsen av Tsjekkoslovakia.[...] er det på det rene at Kádár like til det siste forsøkte å spille rollen som megler eller mellommann. Av dette kan vel også med en viss sikkerhet slutes at han må ha vært den mest lunkne deltaker i beslutningen om å okkupere Tsjekkoslovakia.¹⁴³

Situasjonen i Tsjekkoslovakia medførte at den grensen som var trukket mellom innbyggerne og ledelsen forsvant. Det felles ubehaget over deltagelsen i okkupasjonen av Tsjekkoslovakia og en omdirigering av oppmerksomheten mot økonomiske spørsmål var felles. Dette skulle komme til å vedvare. Det tidligere nevnte dårlige humør Kádár og hans landsmenn delte, kan tas til inntekt for dette.

Til tross for ungarsk deltagelse i invasjonen av Tsjekkoslovakia, ble ikke regimet gjenstand for en fordømmelse slik tilfellet var i 1956. En av årsakene til dette, var nok at Kádárs forsøk på løsning av konflikten gjennom meglings, stilte ham i et godt lys i diplomatenes øyne. Den viktigste årsaken var nok likevel at nordmennene, slik som andre vestlige diplomater, anerkjente et helt sentralt faktum: "Hva annet kunne han gjøre når han selv har hatt sovjetiske tropper stasjonert her siden 1956[?]"¹⁴⁴ I 1956 fordømte man János Kádár for hans deltagelse i nedkjempelsen av revolusjonen. I 1968 ble han og hans regime møtt med forståelse av diplomatene. Denne forvandlingen i graden av sympati de ungarske

¹⁴¹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Avskjedsbesøk i Budapest*. Wien 4.juni 1968:3f.

¹⁴² UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Finn Madsen, *Ny ungarsk/tsjekkoslovakisk vennskaps - og bistandstraktat - taler av Kádár og Dubcek*. Budapest 20. juni 1968:6.

¹⁴³ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII. Ivar Eriksen, *Ungarn -den politiske situasjon etter okkupasjonen av Tsjekkoslovakia*. Budapest 25.september 1968:2ff.

¹⁴⁴ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII. Rolf Jerving, *Kádár lar høre fra seg*. Budapest 29.oktober 1968:2.

styresmakter fikk av nordmennene i perioden, kan stå som et utvetydig symbol på overgangen fra å bli oppfattet som en binær annen til å bli et ufullstendig selv.

3.4 Regimets og folkets forvandling

I løpet av perioden 1956-1968 ble forestillingene knyttet til henholdsvis det ungarske folket og János Kádár's regime gjenstand for en merkbar, gradvis forvandling. Befolkningen ble i 1956 og årene umiddelbart etterpå beskrevet i de mest glødende positive termer, eksempelvis som frihetskjempere, modige, fryktløse og smarte. Dette ble gradvis erstattet av en opplevelse av dem som materialistiske, resignerte og redselsfulle. Ungarerne, som i sin kamp for frihet i 1956 ble omtalt slik at det tydelig var et ufullstendig selv i de norske diplomatenes øyne, ble gradvis fremmedgjort fra diplomatene og forvandlet fra et ufullstendig selv til en annen.

Hvilken klassifisering man skal gi denne forestilte andre er problematisk, siden skildringer av den ikke gir et utvetydig klart bilde. Den hadde binære trekk ved seg, ved at den virket fremmedgjørende på nordmennene, og den hadde trekk man tolket som negative. Samtidig hadde den ikke utkrystallisert seg som fullstendig binær i de norske beskrivelsene. Derfor vil jeg kategorisere den som en *ufullstendig binær annen*. Med dette menes en annen på vei til å bli binær i de norske skildringene av den, men som enda ikke utvetydig var blitt binær i forhold til selvet.

En liknende forvandling av oppfatninger forekom tilknyttet János Kádár og hans velde. I 1956 og årene umiddelbart etter revolusjonen, forstod man styret og dets leder som henholdsvis binære og hierarkiske andre. Betegnelser som quislinger, lakeier og vasaller skapte et bilde av en annen diametralt motsatt av det norske selvet. Gradvis ble så dette synet nyansert og utdypet. Styresmakten og dens leder gikk over til å bli betegnet som forsonende, moderat og vestvendt. Den ungarske deltagelsen i invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 ble ikke dømt i tilsvarende ordelag som opprettelsen av Kádár-regjeringen ble i 1956. Den ble isteden møtt med sympati av diplomatene. I så måte var forestillingene om regimet nærmere å kunne betegnes som et *ufullstendig selv* i 1968. Der innbyggerne i 1956 var gjenstand for norsk sympati og oppvurdering, var styret gjenstand for tilsvarende antipati og nedvurdering. Situasjonen i 1968 var den at myndighetene og Kádár mottok medfølelse og forståelse, mens folket var gjenstand for en nedvurdering i de norske rapportene. Diplomatenes inntrykk av henholdsvis befolkningen og regimet hadde gjennomgått en transformasjon. Resultatet var at disse byttet plass på det mentale kartet.

Kapittel 4 - Å plassere et land på det mentale kartet

4.1 Fra forflytning vestover til et bevoktet, farlig og østlig land

Situasjonen i Ungarn ble i diplomatenes fremstillinger opplevd som flyktig og uhandgripelig under revolusjonen: " "Alt er i bevegelse!"[...]bildet av den faktiske situasjon jo fortsetter å forandre seg så hurtig fra den ene dag til den annen at ethvert forsøk på vurdering meget snart er forbigått av begivenhetene."¹⁴⁵ Uklarheten til tross, det var klart at man hadde ment at folkereisningen potensielt kunne ha seiret. Den kunne ha ført til frihet, demokrati og uavhengighet for Ungarn.¹⁴⁶ Betoningen av disse verdier samt den uvilje man følte i den frie verden da frihetsbevegelsen ble nedkjempet,¹⁴⁷ betød at revolusjonen midlertidig hadde flyttet Ungarn vestover i retning den frie verden på det norske mentale kartet.

Nedkjempelsen av revolusjonen skulle, som vist i kapittel 3.1, komme til å innebære at folket i en periode ble oppfattet som representanter for den vestlige vendingen revolusjonen innebar. Befolkningen ble et *ufullstendige selv*. Landets romlige plassering skulle derimot fortsette å være av en østlig art: "[...]den siste tids hendelser i hvert fall gir et overveldende materiale til en ny vurdering av styrkeforholdene innenfor østblokken[.]"¹⁴⁸ Landets posisjon på det mentale kartet knyttet man østover til den samlingen homogene stater kjent som Østblokken. Ungarns romlige plassering skulle komme til å gradvis endres fra 1960.

I tillegg til å tilhøre Østblokken, befant Ungarn seg i den delen av verden kalt Øst-Europa.¹⁴⁹ Begge begreper benyttet man om den samme geografiske regionen, men det var likevel tale om en viss forskjell i bruken av dem. Østblokk ble i større grad nyttet når en snakket om den politiske, økonomiske og militære underordningen til Sovjetunionen samt disse statenes tilsynelatende homogenitet på disse felter. Øst-Europa ble i større grad brukt for å angi en geografisk plassering. Uavhengig av begrep var en sentral del Ungarns plassering på det mentale kartet dets østlige tilknytning og dets tilsynelatende sammenfallende homogenitet med andre kommunistiske stater.

"Spørsmålet om Kadar-regjeringens legalitet og anerkjennelse har overhodet ikke vært reist i de øvrige kommunistland. De stalinistiske ledere i Öst-Tyskland, Tsjekkoslovakia,

¹⁴⁵ RA/S-2259/Dza/L1010/0003. Peter Anker, *Utviklingen i Polen og Ungarn*. Bonn 31.oktober 1956:1.

¹⁴⁶ RA/S-2259/Dza/L0781/0002. *Utenriksminister Langes redegjørelse i Stortinget den 7. november 1956*. Oslo 7.november 1956:2.

¹⁴⁷ RA/S-2259/Dza/L1010/0003. Ole Ålgård, *Notat: Begivenhetene i Polen og Ungarn*. Oslo 31.oktober 1956:2

¹⁴⁸ RA/S-2259/Dza/L1010/0003. Peter Anker, *Utviklingen i Polen og Ungarn*. Bonn 31.oktober 1956:2.

¹⁴⁹ RA/S-2259/Dza/L1010/0003. Ole Ålgård, *Notat: Begivenhetene i Polen og Ungarn*. Oslo 31.oktober 1956:3.

Romania, Bulgaria og Albania sluttet straks opp om den revolusjonære regjering[.]"¹⁵⁰ Ungarn ble koblet sammen med og oppfattet som ett av flere navngitte, likeartede kommuniststater. Innenfor denne gruppe skilte Polen seg ut ved å fordømme intervensjonen i Ungarn. Dette mente man hang sammen med polsk sympati for hendelsene i landet.¹⁵¹

Etter revolusjonen ble tilstanden i Ungarn forstått som kaotisk, uoversiktlig og vanskelig:

Telefon-og tele-grafforbindelse kan man ikke gjøre regning med å få. Offisielt heter det at stats-samtaler kan finne sted. Imidlertid viser erfaring "at linjene er så belastet at det ikke er mulig å ekspedere samtalene". Gatene i Budapest er ufremkommelige, bensin kan man foreløpig ikke gjøre regning med å få. Hotellplass og mat ville det etter min mening være umulig å be om under den nu herskende hungersnød.¹⁵²

De kaotiske omstendighetene som hersket i Ungarn medførte samtidig at det ble et umulig land å ta seg inn i grunnet to forhold. Det første av rent praktiske hensyn da fremkommelighet og kommunikasjon var vanskelig. Det andre av moralske hensyn til den hungersnød en mente utspant seg der.

Det er kun med bil det for tiden er gjørlig å reise til Budapest. Videre er det bare en grenseovergang som er praktikabel, nemlig fra Østerrike over Nickelsdorf/Hegyeshalom. Overgangen fra Slovakia gjennom Bratislava er, som jeg tidligere har meddelt, lukket. Ambassadør Allard sa videre at man ikke kunne bevege seg til fots i Budapest uten å risikere å bli tatt opp av de sovjet-russiske patruljer. Man måtte ikke gå ut av sin bil og bilen måtte være tydelig merket både med nasjonalitetsflagg og vedkommende diplomatiske misjons navn på russisk. Der er bare en innfartsvei til byen og man måtte være lokalkjent for å vite hvilke gater som er fremkommelige med bil og hvilke som endnu er ufarbare etter barrikadene, veltede sporvogner og biler[.]¹⁵³

Det ble tegnet et bilde av et hermetisk lukket land. Her kunne en vanlig fottur resultere i arrestasjon. Reise var forbundet med fare og samferdselen var kaotisk og vanskelig. Budapest ble nærmest en ruin i beskrivelsene. En trang lokalkunnskap for å orientere seg i byen. Dermed ble hovedstaden og landet utilgjengelig for en utenforstående.

Ved undersøkelser om muligheten for innreise i desember 1956, ville omstendighetene tvinge nordmannen til å reise alene i Ungarn.¹⁵⁴ "Det er jeg blitt advart mot.[...]Min bil er ikke forsikret for skade eller ulykker forårsaket ved opprør eller ingrep av væpnet makt."¹⁵⁵ Behovet for en bilforsikring mot væpnete inngrep og opprør illustrerte den faren diplomaten

¹⁵⁰ RA/S-2259/Dza/L1010/0004. Kjell Eliassen, *Notat: Det politiske spill i Öst-Europa etter 4.november 1956*. Oslo 17.november 1956:3.

¹⁵¹ Ibid:3

¹⁵² RA/S-2259/Dza/L1011/0002. Ukjent forfatter, *Embedsreise til Budapest*. Praha 16.november 1956:2.

¹⁵³ RA/S-2259/Dza/L1011/0002. J.Finne-Grønn, *Forbindelsen med Budapest*. Praha 28.november 1956:2f.

¹⁵⁴ RA/S-2259/Dza/L1011/0002. J. Finne-Grønn, *Embedsreise til Budapest*. Praha 7.desember 1956:3.

¹⁵⁵ Ibid:3.

mente ferdsel i Ungarn kunne innebære, og at det ble regnet som sannsynlig at farlige situasjoner ville oppstå ved en eventuell reise. Innreise ble derfor utilrådelig.

Noen nedtoning av den faren reise i Ungarn innebar, var ikke merkbar ved første norske embetsreise dit etter revolusjonen:

Der var portforbud fra klokken 11 aften til 4 morgen. Det blir skudt uten videre på den som ferdes ute i dette tidsrom, enten man er til fots eller i bil. Portforbudet gjaldt alle, der var ingen unntagelse for diplomater.[...] Parlamentsbygningen, hvor regjeringen Kadar holder til, var sterkt bevoktet. I Budapests gater forøvrig var der militær-patroljer, to og to, den ene i militæren annen i politiuiform, begge med maskingevær tversover brystet. [...] Der foregikk under mitt opphold daglig razzia efter våpen i Budapest. Det blev sagt at der fantes 100.000 geværer skjult og at razziane gjaldt disse våpen.¹⁵⁶

Ungarn var blitt et bevoktet land hvor man hadde gått til drastiske skritt for å forhindre noen ny revolusjon. Man satt seg i livsfare ved å gå ut etter portforbudet og fri ferdsel var umulig. Landet måtte voktes ellers kunne det igjen oppstå uroligheter.

Gradvis ble denne bevoktningen mer effektiv:

Den ungarske grensepassasje, Hegyeshalom, er sterkt bevoktet av militærpersonell bevestet med håndmaskingeværer. Piggtrådsperringene, landminene og utkikkstårnene, som vi kjenner så godt fra Tsjekkoslovakia, er nu i full oppsetning ved Ungarns grenser.[...]Nu er sperringene mere effektive enn noensinde.¹⁵⁷

Ungarn og Tsjekkoslovakia ble like i måten de vernet om sine ytre grenser på. Dette sa man direkte, da det faktisk var de samme sperringene man fant i Tsjekkoslovakia som nå var under oppsetning i Ungarn. Inntrykket ble at begge statene var hermetisk lukket for utenverdenen. Det ble også påpekt at de lettelser som hadde forekommet ved grensen, forut for revolusjonen, hadde gjort flukt enklere.¹⁵⁸ Ved å betone sperringenes nåværende effektivitet, fremstod landet som umulig å rømme fra. Talende er beskrivelse av grensen fra 1956: "Jernteppet senket seg atter langs Ungarns grenser."¹⁵⁹ Reetableringen av det grenseregimet som holdt landet hermetisk lukket, Jernteppet, kunne ikke skjule et enkelt faktum. Ungarn ønsket man å flykte fra.

"Den såkalte "svarte søndag" endret flyktninge-situasjonen totalt. Flyktningstrømmen økte i uhyggelig grad.[...] Samtidig begynte flyktningene å søke bort fra Østerrike fordi de nå

¹⁵⁶ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J. Finne-Grønn, *Inntrykk fra Ungarn*. Praha 15.februar 1957:3f.

¹⁵⁷ RA/S-2259/Dza/L1011/0004. J. Finne-Grønn, *Embedsreise til Budapest*. Praha 25.april 1958:1.

¹⁵⁸ Ibid:1.

¹⁵⁹ RA/S-2259/Dza/L0781/0002. *Utenriksmelding nr 74 /56. Utenriksminister Langes redegjørelse i Stortinget den 7. november 1956*. Oslo 7.november 1956:3.

ikke kunne regne med å vende tilbake til Ungarn i en overskuelig fremtid."¹⁶⁰ Den svarte søndag det her var tale om var søndag 4. november 1956, da revolusjonen ble nedkjempet.¹⁶¹ Ungarn ble et land det ikke lot seg gjøre å vende tilbake til om man først hadde flyktet. Dette er verdt å merke seg, da en senere reversering av dette synet skal forekomme. Dette vil bli behandlet i kapittel 4.2.1 og 4.3

Bevoktningen av Ungarn ble ekstrem i hvorledes man gikk frem for å forhindre noen ny revolusjon: "Sikkert er det, at fortsetter terrorvirksomheten i Ungarn vil det ikke lykkes å få Ungarn økonomisk på fote."¹⁶² Det ble et terrorisert land, viss økonomiske utvikling ble holdt tilbake av denne terroren. Dette virkemiddelet til tross, man anså det fra norsk hold å være sannsynlig at en ny oppstand kunne bryte ut:

Militære observatører mener at situasjonen i Ungarn fortsatt er meget labil og at man ennå ikke kan si hvordan den vil utvikle seg. Tross i gjentatte appeller fra Kadar-regjeringens side, har befolkningen beholdt sine våpen erobret under oktober-november-kampene. Stemningen er meget spent, og en gnist kan når som helst sette brand igang i Ungarn pånytt.¹⁶³

Den usikkerheten som preget forestillingene om Ungarn var merkbar. Landet var et usikkerhetsmoment. Utviklingen der kunne hurtig og til enhver tid bli av en voldelig art. Passende var det derfor at Ungarn, på det mentale kartet, ble koblet sammen med de andre statene i Øst-Europa. Felles for disse var nemlig at de befant seg i Sovjetunionens voldsherredømme.¹⁶⁴

4.1.1 Det alminnelige kommunistiske forfall i vasallstaten Ungarn

Ungarn ble forstått som å stå i et underordningsforhold til en annen stat, nemlig Sovjetunionen. Begrep som "satelittstat"¹⁶⁵ og "vasallstat"¹⁶⁶ nyttet diplomatene for å illustrere dette forholdet:

Hvad man skal slutte av dette vasallstat-möte er at Sovjet-Samveldet ikke ønsker å imøtekomme noen av de ungarske frihetskrav, at Kadar-regjeringen ingen selvstendig myndighet har, men i ett og alt tar ordre fra Moskva, at de sovjet-russiske tropper ikke vil bli trukket tilbake og at de andre vasall-stater skal bidra til å bringe Ungarns økonomi på fote.¹⁶⁷

¹⁶⁰ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. Utenriksdepartementet, 4 . politiske kontor, *Nordisk utenriksministermøte 9.-10. april 1957*. Oslo 5. april 1957:5.

¹⁶¹ RA/S-2259/Dza/L1010/0004. Sigurd Ekeland, *Knusingen av den ungarske oppstand*. Wien 6.november 1956:1.

¹⁶² RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J. Finne-Grønn, *Statsminister Kadars Moskva-besök*. Praha 12.april 1957:6.

¹⁶³ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. Sigurd Ekeland, *Ungarn, den militære situasjon*. Wien 17. januar 1957:2.

¹⁶⁴ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J.Finne-Grønn, *Krushchevs og Malenkovs vasallstat-möte i Budapest 1.-4.januar 1957*. Praha 19.februar 1957:3.

¹⁶⁵ RA/S-2259/Dza/L1010/0003. J. Finne-Grønn, *Tsjekkoslovakia og opprøret i Ungarn*. Praha 31.oktober 1956:1.

¹⁶⁶ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J. Finne-Grønn, *Krushchevs og Malenkovs vasallstat-möte i Budapest 1.-4.januar 1957*. Praha 19.februar 1957:3.

Begrepet vasallstat er særdeles interessant, siden dette anakronistiske begrepet innebar opplevelsen av landet som underlagt maktforhold liknende de middelalderske patron-klient forholdene. Her ble Sovjetunionen patronen og Ungarn klienten. Tydelig var forestillingen om at ordre gikk fra Moskva til Budapest, fra vasallherren til vasallen. Ungarn ble knyttet østover med Sovjetunionen. Samtidig ble det sidestilt med andre liknende vasallstater, viss hjelp det nå skulle få. I dette henseendet var underordningen til Sovjetunionen den faktoren som gjorde alle disse stater likeartede. Dette utdaterte, østlige maktforholdet tydeliggjorde tolkningen av Ungarn som et av flere umoderne land. Det umoderne kom nettopp av statenes østlige tilknytning og medfølgende utdaterte politiske system.

Ungarn ble lokalisert innenfor den sovjetiske maktsfæren.¹⁶⁸ Å tilhøre denne sfæren innebar å være et fortapt land. Norske tolkninger av de østerrikske reaksjonene på revolusjonen understreket dets status som fortapt:

Siden første verdenskrigs slutt hadde Ungarn for Østerrike ikke vært annet enn et minne om Østerrikes fordums storhetstid - tapt for demokratiet, i mellomkrigstiden på grunn av Horthys diktatur, i etterkrigstiden på grunn av det kommunistiske diktatur.[...] Østerrike orienterte seg vestover.¹⁶⁹

Ungarn var tapt for demokratiet. Dette var ikke en situasjonsbeskrivelse oppstått med kommunistene, men et faktum gjeldende siden mellomkrigstiden. Det var dermed et land hvor demokratiet naturlig hadde vanskelige vekstforhold. Det var vant til diktatur. Med Østerrikes orientering vestover, bort fra et Ungarn tapt for demokratiet, fikk styreformene diktatur også en romlig plassering på det mentale kartet. Diktaturet var noe østlig.

Man kontrasterte Ungarn med Norge da: "Det er ikke sikkert at opprettholdelsen av normale forbindelser med Kadar-regjeringen vil bli særlig påaktet i Ungarn slik som anerkjennelse av Quisling-regjeringen ville blitt her i landet."¹⁷⁰ I Norge ville man lagt merke til og reagert negativt på en anerkjennelse av et norsk diktatur, mens diplomaten derimot ikke mente at dette ville skje i Ungarn. Dets østlige plassering kunne tjene som begrunnelse på hvorfor man mente en anerkjennelse av et diktatorisk styre der ikke ville blitt reagert på. Man var her vant til slike styreformer.

I tillegg til å bli omtalt som fortapt, ble Ungarn et ødelagt land:

¹⁶⁷ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J. Finne-Grønn, *Krushchevs og Malenkovs vasallstat-möte i Budapest 1.-4.januar 1957*. Praha 19.februar 1957:3.

¹⁶⁸ RA/S-2259/Dza/L0781/0002. *Utenriksmelding nr 74 /56. Utenriksminister Langes redegjørelse i Stortinget den 7. november 1956*. Oslo 7.november 1956:5.

¹⁶⁹ RA/S-2259/Dza/L1010/0004. Sigurd Ekeland, *Folkeoppstanden i Ungarn. Vurderinger fra Wien*. Wien 29.oktober 1956:1.

¹⁷⁰ RA/S-2259/Dza/L1010/0004. Gustav Heiberg, *Notat: Anerkjennelse av Kadar-regjeringen*. Oslo 14.november 1956:2.

Under mitt opphold foretok jeg sammen med noen ungarske bekjente en rundtur i byen for å se på ødeleggelsene etter russernes herjinger den 4. november og utover. Det er særlig "Ring", de gater som omslutter den indre bydel i Pest, som har fått en medfart som bare kan sammenlignes med de store bombardementer under siste verdenskrig. De sovjet-russiske tanks kjørte inn og beskjöt hvert eneste hus i disse gater. Samtidig blev batteri plassert på Gellert-høyden på Buda-siden hvorfra russerne bombarderte Killian-kasernen og omkringliggende bygninger. Under denne bombarderingen strök hospitaler med, et barnehospital blev beskutt og 200 barn omkom i ruinene.[...]Jeg har bare sett noe tilsvarende i London under krigen. Av de fleste hus stod bare murveggen igjen, takene var utbrenndt og ikke en vindusrute var hel.[...]i byen settes der nu inn nye vindusrammer, der mures opp omkring dem, slik at ødeleggelsene så fort som mulig skal skjules.¹⁷¹

Ødeleggelsene i Ungarn ble sammenliknet med ødeleggelsene i Storbritannia under 2. verdenskrig. Landets traume ble således likt det britiske. Ungarerne som britene, hadde kjempet for sin egen frihet. Tilsvarende ble her Sovjetunionen ansett som sammenfallende med Nazi-Tyskland, begge var undertrykkende, brutale motstandere av frihet. Ungarn var et offer og Sovjetunionen var en overgriper. Omtalen av russernes herjinger og bombardementene som tok livet av 200 barn, understreket bare ytterligere Ungarns offerstatus og Sovjetunionens overgriperstatus. At det ikke var tale om å reparere ødeleggelsene, men isteden skjule dem, tilkjennegav også et bilde av et land der en hadde en fasade å opprettholde. Denne fasaden var viktigere enn de faktiske realiteter.

Moderne trekk ble derfor overfladiske og ufullstendige i norske øyne:

Jeg var den eneste reisende og møtte ikke et kjøretøy på flere mil innover slettene. Veiene er udmerkede, der finnes ingen trafikk av lastevogner, slik som i Tsjekkoslovakia, bare nu og da en enslig vogn trukket av en ku. Det såkalte mekaniserte jordbruk ser man på denne strekningen intet til. På markene ser man mest gamle koner, ingen ungdom.¹⁷²

Veiene i Ungarn var utmerkete. Kjøretøyene som benyttet veiene derimot, vogner trukket av dyr, var primitive. Sammenliknet med Tsjekkoslovakia ble Ungarn kun delvis moderne i diplomatens fremstilling av landets samferdselsmessige utvikling. Fraværet av både mekanisert jordbruk og ungdom på markene samt tilstedeværelsen av gamle koner, tjente som en billedliggjøring av inntrykket man hadde om jordbrukets tilstand i Ungarn. Det gammeldagse, umoderne var representert gjennom de gamle konenes tilstedeværelse på åkrene. Fraværet av ungdom representerte fraværet av det nye og moderne i jordbruket.

Fra norsk hold tolket man den overfladiske og mangelfulle modernisering å komme av en ting:

Budapest er like grå, skitten og sjabby som da jeg første gang så den for 5 år siden. Skadene i de gatene hvor russerne herjet i oktober/november 1956 er på langt nær utbedret.[...]noen få

¹⁷¹ RA/S-2259/Dza/L1011/0003. J. Finne-Grønn, *Inntrykk fra Ungarn*. Praha 15. februar 1957:6f.

¹⁷² RA/S-2259/Dza/L1011/0004. J. Finne-Grønn, *Embedsreise til Budapest*. Praha 25. april 1958:2.

hus er reparert, mens en rekke fremdeles står i ruiner, andre steder står byggestillasene der og skjemmer, mens liten fremgang gjøres. [...] Når Budapest ser slik ut som den gjør er det ikke en følge av revolusjonen. Det er en følge av det almindelige forfall av alle bygninger og hus hvor kommunismen får slippe til. Ingen hus repareres, murpuss faller av, vindusrammer råtner og gårdsrom og trappeoppganger er slik at man vanskelig kan forestille seg det hvis man ikke har sett det.[...]Jeg har besøkt offentlige kontorer hvor ingen bryr seg om hvordan det ser ut, hvor der kan sitte 8-10 kvinnelige funksjonærer i ett rom og skravle, alle med brødskiver foran seg og fullstoppede munner og hvor ingen foretar seg det skapende grunn.¹⁷³

Den manglende modernisering og det forfallet man så i Ungarn var forårsaket av kommunismen. På tross av de skader og den ødeleggelsen som revolusjonen hadde medført, var den begredelig tilstanden Budapest og landet befant seg i en følge av den styrende ideologi kommunismen. Diplomaten anså kommunismen som en fortærende kraft, som gradvis fortærte og brøt ned det den kom i kontakt med, både det materielle og menneskelige. Den hadde en destruktiv virkning på infrastrukturen, samtidig hadde den en nedbrytende effekt på menneskene som bodde i der, da de ble late og tiltaksløse. Ungarn ble oppfattet å befinne seg i en tilstand av forråtnelse og primitivisering forårsaket av kommunismen.

At Ungarns utvikling gikk bakover i en mer primitiv retning, ble eksemplifisert gjennom fangeleirene som fantes i der:

De forhold fangene lever - eller dør -under, er sannsynligvis av omtrent samme eller lignende art som de vi kjenner fra de beryktede tyske konsentrasjonsleirer i nazitiden. Kanskje er levevilkårene i de ungarske leirer ikke fullt så opprørende, ikke så sadistisk betonte, men forskjellen er neppe stor. Det er vilkårligheten, brutaliteten, fornedrelsen, umenneskeligheten som råder. De fysiske, helsemessige forhold skal være forfærdelige. Legemlig tortur eller andre former for mishandling sies å være alminnelige foreteelser.[...] Spørsmålet om hvor mange fanger det i alt kan dreie seg om, er blitt forskjellig besvart. Usikkerheten, uklarheten, variasjonene i de tall som blir nevnt, er betegnende for forholdene i Ungarn idag[.]¹⁷⁴

Fangeleirene ble sammenliknet med de nazistiske konsentrasjonsleirene, og satt inn i en tilsvarende forståelsesramme som den man forstod disse i. De rådende forhold i fangeleirene, vilkårligheten, brutaliteten, fornedrelsen, torturen og umenneskeligheten skapte et bilde av tilstandene i Ungarn som primitive. Kommunismen var i virkeligheten ikke noe annet en nazisme i forkledning. Derfor hadde landet gjennom kommunismen forfalt til like primitive nivåer som i Nazi-Tyskland. Ungarn ble slik "det ulykkelige landet".¹⁷⁵

Den usikkerhet og uklarhet man opererte med rundt tallfesting av fanger, ble på det mentale kartet betegnende for forholdene. Ungarn var usikkert og uklart. Det ble stedet:

¹⁷³ RA/S-2259/Dza/L1011/0004. J. Finne-Grönn, *Embedsreise til Budapest*. Praha 25.april 1958:2f.

¹⁷⁴ RA/S-2259/Dza/L1012/0002. Peter Anker, *De politiske fanger i Ungarn*. Wien 30.november 1959:1ff.

¹⁷⁵ RA/S-2259/Dza/L0781/0003. *Utenriksmelding nr. 2 /1957. Utenriksministerens redegjørelse i Stortinget den 18. januar 1957*. Oslo 18. januar 1957:2.

"hvor mange ting er flytende, tilfeldige, vilkårlige, avhengige av omstendighetene."¹⁷⁶

Ungarn hadde, etter et kort intermesso med bevegelse vestover under revolusjonen, flyttet seg tilbake østover på det mentale kartet. Tilsvarende ble dets plassering innenfor utviklingshierarkiet, mellom moderne og primitiv, også påvirket. Tilstandene i landet var blitt uorganiserte, kaotiske, farlige, ufrie, usikre og brutale. Maktforholdene der ble tolket som anakronistiske, voldelige og primitive. Kommunismen ble den avgjørende kraften bak den primitiviseringen som fant sted. Ungarn ble i beskrivelsene en *binær annen* på det norske mentale kartet. Det første bruddet med denne oppfatningen av Ungarn, som en utviklingsmessig underutviklet og primitiv binær annen, skulle skje gradvis fra 1960, da et nytt syn på kommunismen praktisert der gjorde seg gjeldende.

4.2 En nasjonal ungarsk kommunisme

Ett år etter de grufulle rapporter fra fangeleirene, var det tydelig at en ganske omfattende endring i forestillingene om Ungarn var i emning:

Mitt inntrykk fra besøket i Budapest og fra samtaler her, er at forholdene i Ungarn i dag er bedre enn de var för 1956 revolusjonen. Det holder på å utvikle seg en slags nasjonal ungarsk kommunisme.[...]Man forsöker ikke lenger å etterape alt russisk. De store russiske biler som tidligere ble benyttet av höye funksjonärer, er skjaltet ut og erstattet med Chevrolet(1958-modell) og Mercedes. För 1956 var det mote i Budapest å gå uten slips, men nå er slipset og andre vestlige plagg på vei tilbake. Man har satt igang reparasjonsarbeider på bygninger som ble ödelagt under annen verdenskrig. Med andre ord, det er slutt på den tiden da alle kapitalmidler ble satt inn i tungindustrien. De ökonomiske forhold er også blitt bedre.[...]Folk lever bedre og det er mer varer i butikkene.¹⁷⁷

Denne bedringen av forholdene knyttet man opp mot vestlige symboler, som slips og biler av typen Chevrolet og Mercedes. Slik ble ungarsk fremgang koblet sammen med Vesten, og fremgang innebar å drive i vestlig retning. Det man fra norsk hold anså som symboler for denne fremgang var utelukkende av materiell art. At man ikke lenger etterlignet alt russisk og utviklet en nasjonal ungarsk kommunisme var viktig, siden dette markerte startpunktet for endringer av de norske oppfatningene om landet. Fra dette tidspunkt ble Ungarn i økende grad forstått som egenartet og klart forskjellig fra de andre kommuniststatene: "[L]egasjonens inntrykk av at det ungarske kommunistparti i dag hörer til den moderate flöy innenfor Östblokken."¹⁷⁸ Ungarns fremtoning som moderat innad i Östblokken, stod i sterk

¹⁷⁶ RA/S-2259/Dz/L0431/0009. Peter Anker, *Notat: Norges representasjon(generalkonsulat, legasjon) i Budapest*. Oslo 1.september 1959:3.

¹⁷⁷ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind IX. Torfinn Oftedal, *Situasjonen i Ungarn. Samtaler i Budapest*. Wien 22.juli 1960:2f.

¹⁷⁸ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind IX. Torfinn Oftedal, *Kadar rapporterer fra Moskva-konferansen*. Wien 16.desember 1960:2.

kontrast til de grufulle skildringer fra året før.

Til tross for at Ungarn ved inngangen til 1961 ble ansett å økonomisk stå tilbake for de andre østblokkstatene,¹⁷⁹ forekom det oppvurderinger av landet fra norsk hold. Disse var knyttet til økonomiske og materielle goder:

Ökonomisk later det til å gå tålig bra. Det så ut til å være godt utvalg av varer, men man kunne fremdeles se ködannelser i butikkene. Disse gjelder ikke først og fremst livsfornödenheter, men populære artikler som det av en eller annen grunn er vanskelig å holde jevne tilførsler av.[...] Dette tror man er mer et distribusjonsproblem enn et forsyningsproblem.[...]Folk gikk kledt i gode, om enn ikke flotte klær. Det populærste[sic] plagg for tiden lot til å være imitasjonslærfrakker. Man så dem overalt i Budapest og småbyene.[...]Kollektivering av jordbruket blir fremskyndet.[...]Kollektivering har medført en rekke vanskeligheter og vidspredt misnöye blant småbrukerne.[...]Det er vanskelig å holde ungdommen på brukene. Som i andre land foretrekker de byene og dette vanskeliggjør arbeidet med å finne kvalifiserte folk for de nye og store landbruksmaskinene. På jordbruksområdet venter man vanskeligheter årevis fremover.¹⁸⁰

På den økonomiske front gikk det i Ungarn relativt bra. De viktigste varer mente man det var gode tilførsler av. Problemene var tilknyttet distribusjonen og andre populære varer. Det var dessuten snakk om fremveksten av en egen klesmote i landet, representert ved imitasjonslærfrakkene. Ungarn ble altså gjenstand for positiv omtale når det dreide seg om materielle goder. Motsatt ble jordbruket gjenstand for en nedvurdering. Rekrutteringen av ungdom til jordbruket var fremdeles et problem. Måten man organiserte jordbruket på forstod diplomaten som ledende til vedvarende vansker.

Landet var heller ikke opplevd som fritt å kunne velge den økonomiske retningen det skulle utvikle seg i:

På lengre sikt kan man regne med at Ungarn blir stadig sterkere bundet til Sovjet-Samveldet og de øvrige øst-blokklandene, blant annet gjennom det økonomiske samarbeid innenfor rammen av COMECON. Det foreligger således en 5-års-plan for utviklingen av en nærmere arbeidsdeling mellom øst-blokklandene og for handelen mellom dem, og denne planen vil naturlig føre til større avhengighet for Ungarns vedkommende. For tiden er henimot 2/3 av Ungarns utenrikshandel på Öst-Europa.¹⁸¹

Den mentale sammenkoblingen av Ungarn med de andre østblokkstatene inntok her den økonomiske sfæren. Man antok at de nye økonomiske planer innenfor COMECON ville innebære en sterk binding av Ungarn til Sovjetunionen, faktisk en reell avhengighet. Ungarn ble dermed også et økonomisk avhengig land på det norske mentale kartet. Denne

¹⁷⁹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind IX. UD, 5. Politiske kontor, *Notat: Ungarn. Den politiske situasjon. Kadars regime*. 27. januar 1961:3.

¹⁸⁰ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind IX. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest, mars 1961*. Wien 10. mars 1961:3f.

¹⁸¹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind IX. UD, 5. Politiske kontor, *Notat: Ungarn. Den politiske situasjon. Kadars regime*. 27. januar 1961:4f.

avhengigheten gikk i en østlig retning.

Tross problemer og dets sterke tilknytning til Sovjetunionen, var det allerede klart at nordmennene forestilte seg Ungarn som annerledes og kvalitativt bedre enn dets naboer innenfor Østblokken: "[M]in hollandske kollega som også er akkreditert i Bucuresti, sa at tiltross for at det langt fra er bra i Ungarn, så er det likevel som å komme til paradiset når han vender tilbake til Budapest etter noen uker i Romania."¹⁸² Ungarns omtale i religiøse termer innebar at det ble utopisk sammenliknet med Romania. Landet ble i økende grad tolket som unikt innenfor Østblokken. Det var likevel fremdeles oppfattet som underordnet Sovjetunionen. Til tross for dette innebar reevalueringen av kommunismen og de bedre materielle forholdene gradvise steg vestover på det mentale kartet. I tillegg betød det at landet beveget seg i retning av modernitet og bort fra det primitive utviklingsnivået. Ungarn ble gradvis moderne i diplomatenes fremstillinger, i sterkt kontrast til dets tidligere fremtoning som kaotisk, farlig og primitivt.

4.2.1 Rehabilitering og utstillingsvindu

Fra 1961 opplevde man fra norsk hold Ungarn som søkende å rehabilitere seg overfor utlandet.¹⁸³ "Man ønsker å glemme revolusjonen i 1956 og håper at det skal være mulig å få resten av verden til å gjøre det samme."¹⁸⁴ Det ble et glemselens land, hvor en ønsket å glemme den traumatiske fortiden. Diplomaterne glemte ikke revolusjonen, men den ble gjenstand for en revurdering vist i kapittel 3.1.2 og 3.2. Tilsvarende ble det mentale bildet av Ungarn endret i en positiv retning: "Utviklingen i Ungarn går i den riktige retning om enn langsomt. Mitt inntrykk fra besøket i Budapest i forrige uke var at situasjonen både økonomisk og politisk var lettere enn ved mitt forrige besøk i desember ifjor."¹⁸⁵ Lettelsen av den politiske atmosfære ble tilskrevet Kádárs uttalelse "om at den som ikke er mot oss er med oss[.]"¹⁸⁶ Tilsvarende den langsomme utviklingen av Ungarn i riktig retning, ble synet på det langsamt endret i de norske rapportene. Sammenliknet med de andre kommuniststatene fremstod det i et stadig bedre lys, der selv problemer ikke lenger ble ansett som like alvorlige:

Riktignok har jordbruket hatt uår igen for tredje gang på rad, og dette kan komme til å medføre vanskeligheter utpå sen vinteren. Men det lot til at man var optimistiske. Der var

¹⁸² UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind IX. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest, mars 1961*. Wien 10. mars 1961:4f.

¹⁸³ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest i desember 1961*. Wien 14. desember 1961:1.

¹⁸⁴ Ibid:1.

¹⁸⁵ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise i oktober 1962*. Wien 10. oktober 1962:1.

¹⁸⁶ Ibid:2.

öyensynlig tilstrekkelige forsyninger av alle slag. Man ser ikke køer foran butikkene i Budapest slik som i Praha.¹⁸⁷

På tross av enda et uår i jordbruket, var det et optimistiske land. Det fremstod som å være godt forsynt på varer, såpass godt forsynt at man ikke lenger så køer foran butikkene, til forskjell fra i Praha. Beskrivelsene av Ungarn betonet i økende grad dets egenart og divergerende trekk i kontrast til de andre østblokkstatene. I samtaler med den israelske ambassadøren¹⁸⁸ kom det frem at: "Han mente bl.a. at Ungarn i dag har den høyeste levestandard av noe land bak jernteppet. Av denne grunn hersker der en viss misundelse i de kommunistiske naboland[.]"¹⁸⁹ Tilknyttet levestandarden ble Ungarn fremstilt som et ledende kommunistland, et faktum som også innebar misbilligelse fra dets naboer og allierte i Østblokken. Dets fremskritt innen utvikling av levestandarden symboliserte dets økende særpreget og manglende homogenitet med de andre østblokkstatene i de norske forestillingene. Dette økende avvik fra den homogene blokken medførte dermed spenning mellom den og Ungarn.

Landets divergerende utvikling innen Østblokken fortsatte med endring av reisebestemmelsene. "Det er lettere å få pass til å reise utenlands. Den britiske minister sa at det siste sommer var gitt flere visa i Ungarn enn i resten av sovjetblokken samlet."¹⁹⁰ Kontrasten mellom de tidligere og nåværende oppfatningene av landet var stor. Tidligere var det forstått som et man ikke kunne reise inn eller ut av. Nå ble det her gitt flere visa for utenlandsreise enn i hele Østblokken totalt. Det ble det åpne landet innenfor en lukket blokk. Ungarn var preget av dyptgående endring og en karaktermessig ulikhet fra de andre kommuniststatene. Det passet ikke inn i bildet av en homogen gruppe kommunistiske stater.

Omtalen av kommunismen var fortsatt utslagsgivende for hvordan Ungarn ble tolket: "Det er en moderne kommunisme med vekt på folks levestandard[.]"¹⁹¹ Landets modernitet ble oppfattet å komme av den moderne kommunistisk styreform. Kommunismen hadde tidligere, vist i kapittel 4.1.1, blitt vurdert som førende til en gradvis nedbrytning av landet, dets infrastruktur og befolkning. Ideologien hadde vært kilden til dets tilbakeliggende. Samme ideologi var nå forvandlet en moderniserende kraft som økte levestandarden. Bildet av den kommunismen man praktiserte i Ungarn, hadde vært gjenstand for en total

¹⁸⁷ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise i oktober 1962*. Wien 10.oktober 1962:1.

¹⁸⁸ Ibid:1.

¹⁸⁹ Ibid:1.

¹⁹⁰ Ibid:2.

¹⁹¹ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest april 1964*. Wien 29.april 1964:1.

revurdering. Om Khrusjtsjovs besøk i Budapest mente man: "[...]At han var blitt så lenge skyldes vel at han ønsket å trekke verdensoppmerksomheten mot Ungarn som jo er blitt et slags utstillingsvindu for moderne kommunisme[...]"¹⁹² Landet ble det ledende eksempelet på moderne kommunisme. Selv lederen av Sovjetunionen, den mektigste kommunistiske stat, ønsket å vise frem hva Ungarn hadde oppnådd. På det mentale kartet hadde landet gått fra å være preget av primitivisering til å bli moderne. Årsaken lå i endringen av kommunismen det praktiserte.

Samtidig knyttet diplomaten visse forbehold til Ungarns moderne status:

Den alminnelige mening blant mine kolleger var at Ungarn fremdeles har den høyeste levestandard av alle de østeuropeiske land. Dette må imidlertid tas med en klype salt. Budapest har mange pene butikker med tillokkende vindusutstillinger, men meget av dette er ikke tilsalgs. Prisene på alt er også høye bortsett fra matvarer, så den gjennomsnittelige inntekten strekker ikke langt.[...] stort sett strekker hva de tjener ikke svært lenger enn til mat, en beskjeden garderobe og husleien som er lav.¹⁹³

Med visse forbehold ble Ungarn ansett som å ha den høyeste levestandarden blant de østeuropeiske statene. Dets fasade gav inntrykk av at store kvanta varer var tilgjengelig. Realiteten var at mye ikke var til salgs, og at den jevne ungarer nok ikke hadde råd til spesielt mye. Samtidig utfordret ikke rapporten oppfatningen av at landet hadde den høyeste levestandarden. Slik jeg ser det, var det heller tale om at Ungarn ble ansett som å ha den høyeste levestandarden innen Østblokken. Denne levestandarden var likevel ikke særlig høy sammenlignet med andre områder, eksempelvis Vesten.

Dette skulle senere uttrykkes direkte: "Leveforholdene i Ungarn ligger ennå så langt tilbake sammenliknet med Vest Europa[...]"¹⁹⁴ Interessant er det å merke seg at der den ungarske levestandarden tidligere nærmest utelukkende ble sammenlignet med den i de kommunistiske nabostater, fant man det nå formålstjenlig å sammenlikne direkte med Vest-Europa. Diplomaterne mente nå at landets levestandard var mer naturlig å sammenlikne med Vesten enn Østblokken. Ungarn hadde på det mentale kartet ytterligere flyttet seg vestover og kan på dette tidspunkt hevdes å ha blitt oppfattet som et *ufullstendig selv*.

At Ungarn drev vestover på det mentale kartet, fikk parallelle fysiske uttrykk:

Ekspertene de foregående år med å lette folks adgang til å besøke utlandet har vist at så å si alle kommer tilbake til Ungarn.[...] Reisebestemmelsene vil derfor i år bli ytterligere lettet,

¹⁹² UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Khrusjtsjovs besøk i Ungarn*. Wien 29.april 1964:1.

¹⁹³ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest april 1964*. Wien 29.april 1964:1f.

¹⁹⁴ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarns grensesperring. Utreisetillatelser*. Wien 30.oktober 1965:3.

hvilket skaper et stort problem for alle ambassader og legasjoner. Min østerrikske kollega uttalte at hans konsulatavdeling i sesongmånedene fra midten av mai til midten av september måtte regne med å utstede så mange som tusen visa pr. dag. Den amerikanske legasjons visa-avdeling er allerede sprengt. Det koster landet en del valuta, men det gjelder å vinne respektabilitet i utlandet. Respektabilitet og normalisering kan en si er de to nøkkelordene i Ungarns forhold til den vestlige verden.¹⁹⁵

Den ungarske reisevirksomheten vestover var blitt av en såpass omfattende art at de vestlige statene hadde vansker med å utstede nok visum, og ble et fysisk uttrykk for landets forflytning vestover. At ungarene som reiste ut i stor grad kom tilbake, betød på det norske mentale kartet, at landet ikke lenger var et man flyktet fra eller nødvendigvis ønsket seg permanent bort fra. Ungarn ble mer normalt og respektabelt i de norske gjengivelsene av forholdene der. Diplomaten mente at å fremstå slik overfor Vesten var et av landets mål. Et mål det syntes å oppnå i de norske rapportene.

Ungarns forhold til Østerrike ble talende for de norske forestillingene om hvordan det åpnet seg vestover:

I enkelte perioder, og særlig i de første år etter den ungarske oppstand i 1956, truet forskjellige episoder med å føre til et fullstendig brudd i forbindelsen mellom de to land. I de siste år har forholdet langsomt bedret seg. En medvirkende årsak har vært den "liberaliseringsprosess", med økt kontakt-villighet, som har funnet sted i Ungarn.[...] Også avtalen om tydeliggjøring av grensen blir tillagt stor betydning på østerriksk side.[...]Både denne avtale og den påtenkte avtale om forenklete reiseformaliteter er betegnende for den gjennomhulling som jernteppet har vært gjenstand for i løpet av det siste år.[...]Reisetrafikken fra såvel østerriksk som ungarsk side er imidlertid så livlig at samkvemet over grensen nesten kan betegnes som "normalt".¹⁹⁶

Ungarn hadde gått fra å ha et konfliktfylt forhold til Østerrike, til et normalisert forhold med økt kontakt. Denne kontaktsøkende åpning vestover og den grenseoverskridelse dette innebar, fikk fysisk uttrykk gjennom den livlige reisevirksomhet mellom Østerrike og Ungarn. Den fikk også billedlig uttrykk som den såkalte gjennomhullingen av Jernteppet. Ungarns plassering på det mentale kartet var endret. Når landet tidligere var forstått som en sovjetisk vasallstat var grensene under sterk bevoktning. Med gjennomhullingen av Jernteppet innebar det at landet utfordret inntrykket av det som en sovjetisk vasallstat trygt plassert innenfor Østblokken. Bevegelsen vestover fortsatte.

På et felt tilknyttet normaliseringen av forholdet til Vesten, ble Ungarn fremdeles opplevd som sammenfallende med de andre østeuropeiske statene. Dette gjaldt i hvilken sektor man begynte normaliseringen vestover:

¹⁹⁵ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Inntrykk fra embetsreise til Budapest april 1964*. Wien 29.april 1964:3.

¹⁹⁶ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind X. Torfinn Oftedal, *Østerrike-Ungarn. Utenriksminister Kreisky besøker Budapest*. Wien 4.november 1964:1ff.

Som med de andre øst-europeiske land synes det som om man har utsett det kulturelle området som det viktigste i begynnelsesfasen av tilnæringsprosessen. Hovedårsakene til dette er vel at på dette området eksisterer det gamle kontakter mellom Frankrike og de øst-europeiske land, som man lett kan bygge videre på, og dessuten er kanskje det kulturelle området det minst brennbare, sett på kort sikt. På lengre sikt, og om kulturutvekslingen får et større omfang, skal dog den politiske effekt ikke undervurderes[.]¹⁹⁷

Ungarn ble likeartet med statene i Øst-Europa i hvorledes man tilnærmet seg Vesten. Fra norsk ståsted mente man dette kom av to forhold. Den allerede eksisterende kulturelle kontakten var det første. Det andre var at det kulturelle området nok var det minst politisk farlige på kort sikt for de østeuropeiske landene. Alle de kommunistiske, østeuropeiske statene ble forstått som politisk forsiktige i måten de tilnærmet seg Vesten på. Likevel, med Ungarn ønsket Norge å øke samkvemmet: "Ungarn er en av Norges mer interessante handelspartnere i Öst-Europa. Siden 1961 har samhandelen økt med ca. 300% og den herværende (dyktige) ungarske handelsråd regner med ytterligere vekst i løpet av 1965."¹⁹⁸ Samhandelen med landet mente man ville øke. Dette kan stå som et symbol på normaliseringen av forholdet Norge-Ungarn, samt en økt opplevelse av landet som mer interessant og annerledes enn sine østeuropeiske naboer.

Andre vestlige stater viste også tiltakende interesse for handel med Ungarn:

Også handelssamkvemet er begge parter interessert i å utvide. Der har også skjedd en økning de senere år. Men her støter man på den vanskelighet at det ikke er mulig for Frankrike å finne nok varer det kan importere fra Ungarn til å balansere eksporten. En øket fransk eksport til Ungarn kan derfor bare finne sted hvis Frankrike er villig til å gi Ungarn økede og langsiktige kreditter. Ungarn er interessert i dette.¹⁹⁹

Utvidet ungarsk handel med Frankrike var ønsket av begge parter, men man forestilte seg fra norsk hold at denne ville møte på problemer da det ikke fantes nok varer som Frankrike kunne importere. Industrielt evnet ikke landet å produsere nok varer som kunne vekke interesse i Vesten. Ungarn kunne kun fortsette å øke handelen med Frankrike om det ble gitt kreditter. Dette er interessant da dette i praksis ville innebære et nytt avhengighetsforhold, i dette tilfelle til Frankrike. Ungarn ble på det mentale kartet gjennomgående stående i avhengighetsforhold til de statene det knyttet seg til, de vestlige og de østlige.

Siden revolusjonen i 1956 hadde Ungarn først fått en østlig plassering på det mentale kartet. Med dette hadde fulgt oppfatninger av landet som kaotisk, uorganisert og ufritt. Det

¹⁹⁷ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind XI. Rolf Andersen, *Ungarns utenriksminister besøker Frankrike*. Paris 21.januar 1965:1f.

¹⁹⁸ UD/34.4/115. Ungarn - Norge -Politikk. Bind II: Per Schøyen, *Notat: Norges diplomatiske forbindelse med Ungarn*. 10.november 1964:1.

¹⁹⁹ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind XI. Rolf Andersen, *Ungarns utenriksminister besøker Frankrike*. Paris 21.januar 1965:2.

hadde hatt en sterk økonomisk tilknytning til Østblokken og var blitt styrt av en type kommunisme som gradvis brøt landet ned og gjorde forholdene der mer primitive. Dermed hadde det båret preg av en ufullstendig modernisering. For diplomatene var Ungarn en *binær annen*. Fra 1960 var det gradvis blitt flyttet vestover på det mentale kartet. Dette kom av at friere forhold gradvis ble gjeldende der. Kommunismen der fremstilte man som endret til en moderniserende kraft. Denne kraften moderniserte landet gjennom økning av dets levestandard og et økt diplomatisk, kulturelt og økonomisk samkvem med Vesten. Ungarn gikk fra å være en *binær annen* til å bli et *ufullstendig selv*.

4.3 Den vestlige vendingen

Som vist i kapittel 3.1 og 4.1 ble Ungarn i en kort periode under revolusjonen knyttet vestover i de norske rapportene, og da revolusjonen ble nedkjempet ble innbyggerne fremdeles forstått som representanter for denne mislykkede vendingen vestover. Befolkningen ble et *ufullstendige selv*. Som vist i kapittel 3 skulle gradvis det ungarske regimet overta rollen som det *ufullstendige selvet* i norske øyne. Årsaken til denne transformasjonen av oppfatningene av henholdsvis folket og styresmakten, mener jeg lå i de endringene forestillingene om landet ble gjenstand for og den endrede plasseringen det fikk på det mentale kartet.

Etter en periode med sterk betoning av dets underordning til Sovjetunionen på slutten av 1950-tallet, ble dette gradvis avløst av en opplevd ungarsk vestlig orientering:

[...] [M]an i Ungarn er sterkt opptatt av sitt forhold til vestlige land.[...]Bortsett fra den alminnelige oppmykning i forholdet Øst-Vest er det nok også andre grunner for Ungarns utenrikspolitiske orientering. Ungarerne har få gode venner inn[sic] Øst-blokken. De ser ned på tsjekkerne og forholdet til Romania nærmer seg hat. Bortsett fra det ideologiske fellesskap er det nok heller ingen varme følelser overfor Sovjetsamveldet eller Jugoslavia. Med østerrikerne har ungarerne tross alt meget tilfelles. Den økonomiske utvikling i Ungarn har ikke vært så god som ønskelig og ungarerne vil gjerne ved sin kontakt med Østerrike og andre vestlige land søke å bedre dette forhold.²⁰⁰

På den ene siden ble den ungarske diplomatiske, kulturelle og økonomiske orienteringen vestover plassert inn i en ramme av allmenn oppmykning innenfor Østblokken. Samtidig tilkjennegav man tolkningen av Ungarn som venneløs innenfor Østblokken, hvor dets forhold til de andre østblokkstatene var preget av hat, nedlatenhet og mangel på varme følelser. Det som bandt landene sammen var det ideologiske fellesskapet i kommunismen. Utover dette hadde de lite til felles. Noe til felles hadde derimot Ungarn og Østerrike. Dette innebar et

²⁰⁰ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarns utenrikspolitikk. Samtaler i utenriksministeriet*. Wien 14. juni 1965:3f.

naturlig bedre forhold. Økonomisk utvikling koblet man vestover, økonomiske vansker østover. Ungarns vestlige vending hadde spesielt viktige økonomiske og historisk-kulturelle dimensjoner som årsaksforklaringer.

Den vestlige vendingen innebar at Ungarn tilpasset seg til Vesten, i særdeleshet Østerrike. En beslutning i Ungarn om å fjerne minefeltene langs grensen, anså man som å komme av den belastningen disse var for landets anseelse i Vesten.²⁰¹ Fra norsk hold var det likevel et annet saksforhold man mente var mer utslagsgivende for belastningen i forholdet med Vesten. " Det er ikke grensesperringene i seg selv som er en belastning, men det forhold at ungarene ikke har full frihet til å reise som de vil over de vanlige kontrollsteder, og derfor forsøker å krysse grensen på andre steder."²⁰² Belastningen overførte den vestlige verden lå i det forhold at det ikke eksisterte reell reisefrihet i Ungarn.

I samme dokument skulle likevel beskrivelsen av den reisefriheten som eksisterte, nyanseres:

Når det gjelder ungarske borgeres utreise har landet i den senere tid forsiktig søkt å innføre en noe friere praksis. Tallet på østerrikske visa til ungarene i de første 8 måneder i år er ca. 100 000. [...] Ungarn, vistnok som det eneste kommunistland, mottar besøk av en rekke ungarske flyktninger, bosatt i utlandet og vel ennå også med ungarsk statsborgerrett. Disse får vanlig visum og kan etter besøket fritt forlate landet.²⁰³

Ungarn ble i diplomatenes øyne både et land som ikke hadde reell reisefrihet, men som samtidig hadde en større reisefrihet enn de kommunistiske landene man koblet det sammen med. Dette poeng ble understreket ved at det var den eneste kommuniststaten som tillot tidligere flyktninger å returnere dit og fritt reise ut igjen. Det var tale om en gradvis transformasjon av forestillingene om Ungarn. Der det i 1956 og årene umiddelbart etter ikke hadde eksistert noen frihet der, var det blitt et land med en gradvis økende frihet.

I dette hadde Ungarn flyttet seg langs en utviklingsmessig akse mellom motpolene frihet og ufrihet. Etter revolusjonen ble det et land definert gjennom ufrihet. Det hadde vært en bevoktet vasallstat. Økningen i ungarske muligheter for utenlandsreise og den diplomatiske, kulturelle og økonomisk kontakt vestover skjøv det nærmere frihetspolen. Bevegelsen fra ufrihet mot frihet innebar også en forskyvning fra øst mot vest på det norske mentale kartet. Tilsvarende gjaldt overgangen fra primitivitet til modernitet. Det er i dette en finner forklaringen på hvorfor inntrykkene av det ungarske folket og regimet gjennomgikk en

²⁰¹ UD/25.4/115. Ungarn -Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarns grensesperring. Utreisetillatelser*. Wien 30.oktober 1965:1.

²⁰² Ibid:2.

²⁰³ Ibid:2.

transformasjon.

Revolusjonen skjøyv Ungarn i en kort periode i vestlig retning på det mentale kartet. Etter revolusjonen ble befolkningen ut 1950-tallet fortsatt oppfattet som representanter og bærere av denne bevegelsen vestover, som vist i kapittel 3.1. Folket ble et ufullstendige selv, siden det nettopp var det som stod bak revolusjonen og Ungarns midlertidige vending vestover.

I 1968 hadde János Kádár og det ungarske styret overtatt rollen som et ufullstendig selv i de norske forestillingene. Årsaken til dette lå i at styresmakten gjennom sin politikk, vist i kapittel 3.1.1, 3.3 og 3.4, gradvis vendte landet vestover, vist i kapittel 4.2 og 4.3. Dermed ble regimet forvandlet til det ufullstendige selv. Dette forklarer også hvorfor det fra 1956-1959 ble opplevd som en *binær og hierarkisk annen*, da man forstod det som et som skjøyv landet østover gjennom underordningsforholdet til Sovjetunionen. Tilsvarende blir tolkningen av den ungarske befolkningen i 1968 som en *ufullstendig binær annen* rimelig, da denne ikke lenger ble oppfattet som ansvarlige for forflytningen vestover. Den ble skildret som redd for endring, noe som fremmedgjorde nordmennene fra den. Den ble tolket som tilhengere av status quo, mens myndighetene ble fremstilt som pådriver for en gradvis endring, med mer frihet og økonomisk nytenkning. Derfor byttet det ungarske folket og regimet roller på det mentale kartet.

4.3.1 Autonomi og økonomi

Den politiske og økonomiske nyorientering som har funnet sted i hele Øst-Europa, har gitt håp. Det samme har Kadars forsiktige og forsonende politikk. Selv om styret fremdeles er et diktatur, fremholdes det at folket har fått større frihet og bedre økonomiske betingelser enn noen hadde våget å håpe etter nederlaget i 1956. Følelsen av at denne prosess vil fortsette holder optimismen i live.²⁰⁴

På tross av den allmenne nyorientering som forekom i Øst-Europa, var Ungarn fremdeles unikt. Ingen hadde kunnet forestille seg den friheten og de økonomiske betingelser som skulle gjøre seg gjeldende der, ti år etter den mislykkede revolusjonen. Landet hadde trosset forventningene til det. Der det etter revolusjonen var preget av kaos, utrygghet, ødeleggelse, og forfall, var det nå et land der håp og optimisme hadde bedre vekstvilkår.

Håpet og optimismen fikk blant annet uttrykk gjennom den økonomiske reformen. Denne mente man ville lede til bedre betjening og varer i butikkene. Dette fordi butikkene nå skulle driftes etter forretningsmessige prinsipper. Samtidig tilkjennegav de norske

²⁰⁴ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk:Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarn 10 år etter kontrarevolusjonen i 1956*. Wien 7.november 1966:5.

diplomatene en forståelse av et land som nærmest var i et handelsmessig utbytteforhold med Sovjetunionen, der nærværet av sovjetiske tropper,²⁰⁵ medførte fremveksten av "en nasjonalisme med brådd også mot de øvrige østblokkland[.]"²⁰⁶ Det eksisterte en spenning mellom dets manglende mulighet til en selvstendig økonomisk og politisk fremtid og denne nasjonalismen.²⁰⁷ Derfor tolket man det dithen fra norsk hold:

Det er imidlertid viktig både for regimet og for folket at det ved økonomiske og kulturelle kontakter vestover kan skaffe seg en bredere basis å stå på - også i forholdet til resten av østblokken, og det er såvidt ses full enighet om de bestrevelser som nå gjøres for å nå dette mål. I disse bestrevelser burde landet finne støtte i alle vestlige land, også i Norge.²⁰⁸

Ungarn kunne skaffe seg et større handlingsrom overfor Østblokken ved økonomiske og kulturelle kontakter vestover, og det faktum at landet arbeidet med dette mente nordmennene burde gis bred støtte i Vesten. Det var således en forestilling om at det kun gjennom vestlige kontakter kunne oppnå nasjonal autonomi. En ser igjen at Ungarn på den ene siden ikke var selvstendig innenfor rammen av Østblokken. Samtidig var det oppfattet som avhengig av Vesten for å oppnå autonomi overfor Østblokken, noe som igjen innebar en forståelse av at det stod i et avhengighetsforhold til Vesten. Landets selvstendighet ble illusorisk, da det uansett ville stå i et avhengighetsforhold, uavhengig av østlig eller vestlig tilknytning.

7.september 1967 tegnet Sovjetunionen og Ungarn en ny vennskapsavtale. Diplomaterne mente denne ville lede til mer ungarsk selvstendighet overfor Sovjetunionen, særlig sammenlignet med den tilsvarende sovjetisk-bulgarske vennskapsavtalen. Fjerningen av avsnittene, i den sovjetisk-ungarske avtalen, om landenes koordinering av økonomiske forhold, om koordinering av syn i alle internasjonale spørsmål samt inkluderingen av en artikkel om samarbeid med andre stater i internasjonale spørsmål for å sikre fred og sikkerhet,²⁰⁹ ble fremstilt som å innebære: "[...] en langt mer uavhengig ungarsk linje i forholdet til Sovjetunionen enn tilfelle er med Bulgaria."²¹⁰ Ungarn ble nå oppfattet som mer uavhengig i sitt forhold til Sovjetunionen sammenliknet med en annen Østblokkstat, Bulgaria. Dette gjald særlig på det økonomiske og utenrikspolitiske feltet.

Det var da også innenfor rammen av den økonomisk og utenrikspolitiske utviklingen man analyserte Ungarn i 1968:

²⁰⁵ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Ungarn 10 år etter kontrarevolusjonen i 1956*. Wien 7.november 1966:6f.

²⁰⁶ Ibid:7.

²⁰⁷ Ibid:7.

²⁰⁸ Ibid:7.

²⁰⁹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Ivar Lunde, *Ny sovjetisk-Ungarsk vennskapsavtale*. Moskva 14.september 1967:1ff.

²¹⁰ Ibid:2f.

Utviklingen i Ungarn har i de tre år jeg har vært akkreditert der gått jevnt og rolig, uten større dramatik. Den økonomiske plan er blitt grundig forberedt. De nødvendige endringer i ledelsen av parti og administrasjon ble foretatt i god tid.[...] Allerede i 1965 hadde partiet god tatt profitt og rente som faktorer i de økonomiske kalkyler. Man er sterkt opptatt av den økonomiske orientering vestover.[...] Dessuten er landet ennå økonomisk sterkt avhengig av Sovjet-Unionen og av Øst-Tyskland. Selv om landet derfor følger en forsiktig politikk, er det etter min mening ingen tvil om at målet er en sterkere forbindelse vestover, eventuelt på bekostning av øst-blokken.²¹¹

Landets utvikling gikk fremover i ordnede og rolige former. Den økonomiske reformen tjente her som et godt eksempel siden den var nøye planlagt lang tid i forveien. Ungarn hadde vært tidlig ute, blant Østblokkstatene, med å godta profitt og renter i økonomien. Det fremstod som om det tilpasset sin økonomi til vestlige heller enn til kommunistiske forhold. Her gikk man faktisk så langt som til å antyde at landet kunne komme til å nedprioritere det økonomiske samkvemmet med Østblokken, om det lyktes med tilknytningen vestover. Ungarn fortsatte den vestlige vendingen på det norske mentale kartet.

Etter okkupasjonen av Tsjekkoslovakia, var det i lys av de økonomiske virkningene av denne en tolket utviklingen i Ungarn:

På overflaten virker det som om den alminnelige velstandsøkning begynner å finne veien også til Ungarn.[...] Det var temmelig symptomatisk at en av de første reaksjoner i Ungarn etter okkupasjonen, var frykten for de virkninger dette kunne få for gjennomføringen av det nye økonomiske reformprogram. Nettopp i disse dager har de stereotype kommentarer om situasjonen i Tsjekkoslovakia begynt å vike plassen for omtaler av den økonomiske situasjon i Ungarn. Ingen er vel i tvil om sammenhengen mellom disse to spørsmål.²¹²

På den ene siden opplevde man at en velstandsøkning fant sted, samtidig kunne den ungarske økonomiske reformen påvirkes av omstendighetene i Tsjekkoslovakia. Det ble et land der en fryktet at lederne i Moskva kunne benytte begivenhetene i nabostaten som unnskyldning,²¹³ for "å "skru klokken tilbake" i Ungarn."²¹⁴ Den økonomiske utviklingen som hadde funnet sted, ble forstått som mulig kun på Sovjetunionens nåde.

Deltakelsen i okkupasjonen av Tsjekkoslovakia ble også en årsak til frykt for tiltak fra vestlig hold, som kunne sette stopper for ungarske forretningsforbindelser med Vesten, og import av nødvendige varer derfra.²¹⁵ Landet befant seg i "et "politisk venteværelse"[,]"²¹⁶ mellom øst og vest. Her ventet man på nye retningslinjer innenfor Østblokken, og klargjøring

²¹¹ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI. Thor Brodtkorb, *Avskjedsbesøk i Budapest*. Wien 4. juni 1968:3f.

²¹² UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII. Ivar Eriksen, *Ungarn - den politiske situasjon etter okkupasjonen av Tsjekkoslovakia*. Budapest 25. september 1968:1f.

²¹³ Ibid:2.

²¹⁴ Ibid:2.

²¹⁵ Ibid:2f.

²¹⁶ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII. Rolf Jerving, *Inntrykk fra Ungarn*. Budapest 24. oktober 1968:1.

av den holdningen man i Vesten ville innta.²¹⁷ Hvilken retning Ungarn nå skulle bevege seg var usikker og uavklart.

4.4 Ungarn anno 1968

Som påpekt i foregående kapittel fortsatte Ungarns vandring vestover på diplomatenes mentale kart frem til 1968. Landet opplevde velstandsøkning, gjennomførte en økonomisk reform, og fremstod som relativt autonom utenrikspolitisk og økonomisk, sammenlignet med andre østblokkstater. Dette til tross for at handelsforholdet med Sovjetunionen ble betegnet som nærmere et utbytteforhold. Landet hadde trosset de forventninger man hadde stilt til det etter revolusjonen i 1956 og ble dermed et vestvendt *ufullstendig selv*.

Likevel var dets plassering på det mentale kartet i noen grad likt plasseringen i 1956. En revolusjon, denne gang i Tsjekkoslovakia, innebar at Ungarns fremtidige utvikling igjen ble usikker. Dette fordi Sovjetunionen kunne benytte hendelsene i Tsjekkoslovakia som påskudd for å reversere den positive økonomiske utviklingen som hadde funnet sted. Til forskjell fra 12 år tidligere, var det denne gang i tillegg en mulighet for at vestlige land kunne agere på en slik måte at den økonomiske utviklingen stoppet opp. Den såkalte autonomien Ungarn hadde oppnådd var illusorisk, da det nå befant seg i en situasjon der det også var avhengig av Vesten for en fortsatt positiv økonomisk utvikling. Der det i 1956 politisk var underordnet en annen makt, Sovjetunionen, befant det seg nå i en romlig posisjon på det mentale kartet som innebar en økonomisk avhengighet også av Vesten. På tross av at landet politisk og ideologisk helt klart befant seg innen Østblokken, var det kulturelt, diplomatisk og økonomisk knyttet vestover. Ungarn ble oppfattet som sittende i et politisk venteværelse, hvor man måtte balansere mellom hensyn til øst og vest. I realiteten befant det seg nå i skjæringspunktet mellom øst og vest, det ble trukket i begge retninger. Derfor ble landets fremtidige bevegelse usikker.

²¹⁷ UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII. Rolf Jerving, *Inntrykk fra Ungarn*. Budapest 24.oktober 1968:1.

Kapittel 5 - Konklusjon

5.1 Ungarns vandring mot øst og vest, 1956-1968

Denne oppgavens formål har vært å få innsikt i hvordan norske diplomater tenkte om og definerte Ungarn i perioden 1956-1968. Hensikten har vært å finne ut hvor nært eller fjernt landet og dets befolkning ble oppfattet å befinne seg fra diplomatenes egen identitet, fra deres *selv*. Målet har videre vært å undersøke om disse forestillingene endret seg og, i så fall, hvorfor de gjorde det.

Denne studien av diskursen i diplomatenes rapporter om Ungarn, gjennom kategoriene *sammenkobling*, *sammenlikning* og *befolkning*, har muliggjort å rekonstruere deres mentale kart og Ungarns posisjon på dette i perioden. Denne symbolske og geografiske forestillingsverdenen er godt egnet til å studere avstand og nærhet mellom noens identitet, deres *selv*, og *den andre*, det objektet selvet avgrenses og forstås opp mot. Dette siden avstand og nærhet mellom disse symboliseres romlig. Eksempelvis var avstand fra det norske, vestlige selvet symbolisert med en østlig posisjon på det mentale kartet. Jo mer østlig Ungarn ble plassert på det mentale kartet, desto mer ble det oppfattet som en annen. Omvendt var også tilfellet, da vestlig posisjonering av landet innebar en tilnærming til det norske selvet.

Hvor ble så Ungarn plassert på de norske diplomatenes mentale kart, i perioden 1956-1968? Hvordan endret denne posisjonen seg? Hvorfor endret den seg? Hvordan ble Ungarn definert? Endret denne definisjonen seg? Hvorfor gjorde den det?

Revolusjonen i 1956 ble opplevd som et forsøk på å etablere frihet og demokrati i Ungarn. Dermed forflyttet landet seg vestover i retning de frie statene der, på det norske mentale kartet. Da Sovjetunionen invaderte og innsatte János Kádár og hans regime, tok den vestlige forskyvningen slutt. Den ble erstattet av en bevegelse østover. Det som kjennetegnet landets østlige tilhørighet var for det første at det ble opplevd som farlig, kaotisk og ødelagt. Det var under streng bevoktning, både for å forhindre noen ny folkeoppstand, og for å stanse flukt derfra. Det ble en hermetisk lukket stat, omgitt og holdt på plass av Jernteppet. For det andre ble det betegnet som en av flere homogene østblokkstater. Med dette fulgte en oppfattet vasallunderordning til Sovjetunionen, liknende de middelalderske patron-klient forholdene. Maktforholdene var dermed utdaterte og umoderne. Diktaturet, som en del av dette, ble definert som å høre til i øst. For det tredje ble Ungarn oppfattet som ufullstendig moderne. Dette forhold var ifølge diplomatene forårsaket av den styrende ideologien, kommunismen. Den ble opplevd som en fortærende kraft både på landet og dets befolkning. Ungarn befant seg i en tilstand av forråtnelse, der det gradvis ble mer primitivt. Fangeleirene som var blitt

opprettet der, minnet om de nazistiske leirene fra krigen, og var for nordmennene et tydelig uttrykk for denne primitiviseringen.

Grunnet disse forestillingene om landet, ble det av nordmennene opplevd som en *binær annen*. Dette innebar at det ble en annen så fjern fra diplomatenes selv at det i praksis ble opplevd som en total motsetning. Derav dets østlige plassering på det mentale kartet. Denne posisjonen skulle likevel vise seg å ikke være permanent, for ved overgangen til 1960-tallet begynte Ungarn en vandring vestover i diplomatenes beskrivelser.

Forflytningen var gradvis, og startet når nordmennene begynte å omtale kommunismen som en nasjonal, ungarsk kommunisme. Med denne fulgte en forbedring av de materielle forholdene og levestandarden i landet, og det ble i økende grad opplevd som egenartet og unikt, i kontrast til den homogene Østblokken. Likevel var det oppfattet som avhengig av Sovjetunionen økonomisk. I 1962 ble Ungarn ansett som å ha den høyeste levestandarden blant de kommunistiske statene. Dette innebar for det første at det på dette feltet ble naturlig å sammenlikne med Vesten i diplomatenes rapporter. For det andre skapte det misbilligelse og misunnelse blant de andre kommuniststatene. Ungarn skilte seg slik ytterligere ut fra Østblokken, og ble ansett som et paradys sammenliknet med Romania. Kádárs liberalisering, og de økte ungarske mulighetene for utenlandsreise forvandet opplevelsen av landet. Det ble det åpne landet i den lukkede blokken. Ungarn beveget seg bort fra ufriheten mot friheten. Forbedringen av levestandarden og de materielle forhold betød dessuten at det forflyttet seg bort fra det primitive i retning det moderne. Begge disse var forskyvninger vestover.

Reevalueringen av kommunismen innebar at denne ble transformert til en ny type kraft. Der den tidligere hadde vært fortærende og primitiviserende ble den nå moderniserende. I så måte ble dermed Ungarn et moderne, kommunistisk land. Dette var et forhold selv lederen av Sovjetunionen, Nikita Khrusjtsjov, ønsket å vise verden. De endringer som forekom innebar også at landet normaliserte sine diplomatiske forbindelser med Vesten. Her fulgte et økt økonomisk og handelsmessig samkvem med Vesten, eksempelvis med Norge og Frankrike. Med dette satt Ungarn seg i praksis i et nytt avhengighetsforhold. Der det tidligere fremstod som økonomisk avhengig av Sovjetunionen, ble det i 1965 ansett som avhengig også av Vesten for å fortsette den positive økonomiske utviklingen. Ungarns vestlige orientering ble stadig sterkere. Med dette fulgte en tilpasning til Vesten, eksemplifisert gjennom fjerning av minefeltene langs grensen til Østerrike.

Landet opplevdes som vestvendt. Dermed gikk det bort fra sin posisjon som en binær annen til å bli et *ufullstendig selv*. Der det tidligere ble oppfattet som en motsetning til

diplomatenes selv, ble Ungarn nå ansett som underveis til å bli lik det norske, vestlige selv. Da denne prosessen enda ikke var fullført, ble det et ufullstendig selv.

Ungarsk autonomi innenfor Østblokken mente nordmennene kun var mulig gjennom økt kontakt med Vesten. Det ble slik en forestilling om et land som, uavhengig av om det knyttet seg østover eller vestover, ble stående i et avhengighetsforhold. Ungarsk autonomi var illusorisk. Likevel oppnådde det i norske øyne en viss selvstendighet økonomisk og utenrikspolitisk ved undertegnelsen av en ny venns-kapsavtale med Sovjetunionen i 1967.

Det var i lys av økonomi og utenrikspolitikk diplomatene analyserte Ungarn mot slutten av perioden. Gjennom den økonomiske reformen av 1968 fremstod landet som å tilpasse sin økonomi til vestlige, heller enn til østlige, forhold. Dette var en ytterligere bevegelse vestover. Deltagelsen i invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 stanset den ungarske vestlige forflytningen. Ungarn ble stående i en mellomposisjon mellom øst og vest. Landet ble oppfattet som redd både for Sovjetunionen og Vesten. Man fryktet vestlige økonomiske tiltak som kunne hemme den ungarske økonomiske veksten. Tilsvarende fryktet man at Sovjetunionen skulle bruke hendelsene i Tsjekkoslovakia som påskudd for å reversere den positive økonomiske utviklingen. Landet ble plassert i et politisk venteværelse mellom øst og vest på det mentale kartet. Dette utfordret ikke dets status som et ufullstendig selv, men hvilken retning det skulle bevege seg i fremover var usikkert og uavklart.

5.2 Quislinger, frihetskjempere og nasjonale kommunister

Fra innsikt i hvordan Ungarn ble forstått og definert i perioden, og hvordan landets posisjon på det mentale kartet endret seg, vendes nå oppmerksomheten mot norske forestillinger om det ungarske folket. Hvordan definerte diplomatene ungarerne? Endret denne definisjonen seg? Hvorfor endret den seg?

Ungarns forflytninger på diplomatenes mentale kart, og hvordan man oppfattet dets innbyggere var nært sammenknyttet. Revolusjonens forskyvning av landet vestover, mot demokrati og frihet, var det befolkningen som ble opplevd å stå ansvarlig for. Med den sovjetiske invasjonen og etableringen av Kádár-regimet, ble det ungarske folket delt i to forskjelligartete grupper av de norske diplomatene. Brorparten av innbyggerne ble oppfattet å tilhøre den gruppen man anså som ansvarlige for revolusjonen. Den andre gruppen ble utgjort av den lille minoriteten som var tilknyttet det nye regimet, og som stod ansvarlig for landets vandring østover på det mentale kartet.

Majoriteten av ungarerne ble tolket som ansvarlige for revolusjonen. Disse ble ut 1950-tallet beskrevet som en homogen gruppe med utelukkende positive trekk. De var

frihetskjempe, heltemodige, hjelpsomme og fornuftige. De var likeledes styrt av sterke følelser, eksempelvis hat mot russerne og et voldsomt magyarsk temperament. De som var blitt fengslet i fangeleirene, ble utsatt for så grotesk behandling at de i diplomatenes skildringer ble plassert innenfor det samme lidelseshierarkiet som nazistenes ofre. Disse ble omtalt utelukkende som mennesker, de ble en del av *selvet*. Befolkningen ble, gjennom å representere revolusjonen, *ufullstendige selv* for nordmennene.

János Kádár og hans regime ble fremstilt som motsetninger til landets innbyggere. De var quislinger, skygger og servile lakeier av russerne. De var ufornuftige, ubehjelpsomme, brutale og fornedrende. Den anakronistiske makten, og primitiviserende kommunismen ble praktisert av disse. Med fangeleirene de opprettet i Ungarn ble styresmaktens medlemmer betegnet som liknende nazistene i hva de utsatte sine fanger for. Styret og dets medlemmer ble for diplomatene *hierarkiske andre* gjennom deres underordning til russerne. Dette betød at de ble opplevd å befinne seg innenfor et hierarki av andre, hvor russerne var øverst og det ungarske regimets medlemmer stod under disse. Enda mer sentralt var at man oppfattet myndighetene som *binære andre*.

Hvorledes man tenkte om og definerte henholdsvis folket og regimet, hang sammen med hvilken retning disse ble forstått å flytte landet på det mentale kartet. Med revolusjonen ble befolkningen oppfattet som ansvarlig for forflytningen vestover. Kádár-regimet ble gjennom dets underordning til russerne ansett som å bevege landet østover. Herfra kom de kontrasterende norske definisjonene av gruppene, som henholdsvis *ufullstendige selv* og *binære andre*. Ungarns nye, vestlige forflytning fra 1960 innebar således en reevaluering av folket og styresmaktene.

János Kádár personifiserte regimet for diplomatene. Når karakteristikkene av ham var negative, noe de var ut 1950-tallet, var også beskrivelsene av myndighetene det. Siden han ble fremstilt som servil overfor russerne, svak, lite selvstendig og falsk, ble også styret beskrevet slik. Tilsvarende skjedde når endringer i de norske skildringene av ham tok til. Etter møter med den ungarske styresmaktens ledende skikkelser i 1960 startet en nyansering i fremstillingene av den. Den var ikke lenger ansett som sammenfallende med russerne, faktisk var det ungarske kommunistparti nå regnet som moderat innenfor Østblokken. Kádár ble tilsvarende en moderat skikkelse som hadde godtatt å lede de postrevolusjonære myndighetene for å redde det som kunnes i Ungarn. Førræderstemplet forsvant samtidig som han inntok en forsonende rolle ved å forkaste stalinistiske tradisjoner, gi alle lag av befolkningen tilgang på høyere utdanning, utlyse amnestier og lette på reiserestriksjonene. Diplomatene mente at Kádárs moderate linje ledet til den positive utviklingen i Ungarn. Det

var han som førte den moderne, nasjonale kommunismen. Hans politikk medførte en større grad av frihet, og man anså hans styre som liberalt innenfor den kommunistiske verden. Med Khrusjtsjovs fall i 1964 var det Kádár som roet ned urolige ungarere. Han ble da tolket som en betryggende leder med en større grad av støtte hos sine landsmenn. Han ble en god ungarer med sitt folks beste i tankene.

Imre Nagy personifiserte de frihetskjempende ungarere i nordmennesenes forestillinger etter revolusjonen. Hans arbeid for demokrati, frihet og uavhengighet sammenfalt med skildringene av det ungarske folket. I kontrast til Nagys lovlige regjering var Kádárs ulovlig, mente diplomatene på 1950-tallet. Når en trakk frem Imre Nagy i 1966 ble han og revolusjonen stilt i et annet lys. Han hadde vært umoden for sin oppgave og hadde manglet innsikt i situasjonen. Revolusjonen var blitt en kontrarevolusjon i de norske rapportene, et begrep benyttet av Kádár-regimet. Dette symboliserte økt relasjonell nærhet mellom nordmennene og de ungarske styresmaktene samt tilsvarende avstand til befolkningen. Det ungarske regimet var gradvis blitt til et *ufullstendig selv* i diplomatenes øyne.

Det ungarske folket ble i 1966 ikke lenger omtalt som en homogen gruppe. Det bestod av forskjellige grupper mennesker som alle hadde hatt forskjellige motiver for å delta i revolusjonen. Det ble ikke lenger ansett som et *ufullstendig selv*. Innbyggerne var blitt korrumpert, de hadde resignert og viste en fremmedgjørende apati. Det ungarske følelsesliv var nå preget av frykt, panikk og skam. Befolkningen kan sies å ha blitt opplevd som en *ufullstendig binær annen*, underveis til å bli binær i forhold til det norske selvet.

János Kádár og hans velde ble mot slutten av perioden tolket i lys av den økonomiske reformen og invasjonen i Tsjekkoslovakia. Styresmaktene bestod av langsiktig tenkende og grundige mennesker, som søkte å knytte Ungarn vestover. Regimets status som et *ufullstendige selv* betød at det ikke møtt med ensidig fordømmelse for deltakelsen i intervensjonen i Tsjekkoslovakia i 1968. Det var heller snakk om norsk sympati.

Kilder og litteratur

Primærkilder

Riksarkivet

RA/S-2259/Dza/L0781/0002:

-*Utenriksmelding nr 74 /56. Utenriksminister Langes redegjørelse i Stortinget den 7. november 1956. Oslo 7.november 1956.*

RA/S-2259/Dza/L0781/0003:

-*Utenriksmelding nr. 2 /1957. Utenriksministerens redegjørelse i Stortinget den 18. januar 1957. Oslo 18. januar 1957.*

RA/S-2259/Dza/L1010/0003:

- Ålgård, Ole: *Notat: Begivenhetene i Polen og Ungarn. Oslo 31.oktober 1956.*
- Anker, Peter: *Utviklingen i Polen og Ungarn. Bonn 31.oktober 1956.*
- Finne-Grønn, J: *Tsjekkoslovakia og opprøret i Ungarn. Praha 31.oktober 1956.*

RA/S-2259/Dza/L1010/0004:

- Ekeland,Sigurd: *Folkeoppstanden i Ungarn. Vurderinger fra Wien. Wien 29.oktober 1956.*
- Utenriksministerens redegjørelse i Stortinget den 31. oktober 1956 om situasjonen i Polen, Ungarn og Midt-Östen. Oslo 31.oktober 1956.*
- Heiberg,Gustav: *Notat: Anerkjennelse av Kadar-regjeringen. Oslo 14.november 1956.*
- Ekeland,Sigurd: *Knusingen av den ungarske oppstand. Wien 6.november 1956.*
- Vennemoe,Per: *Situasjonen i Ungarn. New York, 15.november 1956.*
- Eliassen,Kjell: *Det politiske spill i Öst-Europa etter 4. november 1956. Oslo 17.november 1956.*

RA/S-2259/Dza/L1011/0002:

- Ukjent forfatter, *Embedsreise til Budapest. Praha 16.november 1956.*
- Finne-Grønn, J: *Forbindelsen med Budapest. Praha 28.november 1956:2f.*
- Finne-Grønn, J: *Embedsreise til Budapest. Praha 7.desember 1956.*

RA/S-2259/Dza/L1011/0003:

- Ekeland, Sigurd: *Ungarn, den militære situasjon. Wien 17. januar 1957.*
- Finne-Grønn, J: *Inntrykk fra Ungarn. Praha 15.februar 1957.*

- Finne-Grønn, J: *Krushchevs og Malenkovs vasallstat-möte i Budapest 1.-4.januar 1957*. Praha 19.februar 1957.
- Ukjent forfatter, *Nordisk utenriksministermøte 9.-10.april 1957*. Oslo 5.april 1957.
- Utenriksdepartementet, 4 . politiske kontor, *Nordisk utenriksministermøte 9.-10. april 1957*. Oslo 5. april 1957.
- Finne-Grønn, J: *Statsminister Kadars Moskvabesök*. Praha 12.april 1957.

RA/S-2259/Dza/L1011/0004:

- Finne-Grønn, J: *Forandringer i regjeringen. Statsminister Kadar trer tilbake*. Praha 20. mars 1957.
- Finne-Grønn, J: *Embedsreise til Budapest*. Praha 25.april 1958.

RA/S-2259/Dza/L1012/0002:

- Anker, Peter: *Forholdene i Ungarn*. Wien 12.august 1959.
- Anker, Peter: *Rettsforfølging i Ungarn mot ungdom under 18 år*. Wien 19.november 1959.
- Anker, Peter: *De politiske fanger i Ungarn*. Wien 30.november 1959.

RA/S-2259/Dz/L0431/0009:

- Anker, Peter: *Notat: Norges representasjon(generalkonsulat, legasjon) i Budapest*. Oslo 1.september 1959.

Utenriksdepartementet

UD/ 25.4/115. Ungarn: Politikk. Bind IX:

- Tellefsen, Olaf: *Ungarsk parti - og regjeringsdelegasjon på offisiell visitt i Polen*. Warszawa 22.mars 1960.
- Oftedal, Torfinn: *Situasjonen i Ungarn. Samtaler i Budapest*. Wien 22.juli 1960.
- Oftedal, Torfinn: *Kadar rapporterer fra Moskva-konferansen*. Wien 16.desember 1960.
- UD, 5. Politiske kontor, *Notat: Ungarn. Den politiske situasjon. Kadars regime*. 27. januar 1961.
- Oftedal, Torfinn: *Inntrykk fra embetsreise til Budapest, mars 1961*. Wien 10. mars 1961.

UD/25.4/115. Ungarn- Politikk: Bind X:

- Oftedal, Torfinn: *Samtale med statsminister Kadar*. Wien 12.desember 1961.
- Oftedal, Torfinn: *Inntrykk fra embetsreise til Budapest i desember 1961*. Wien 14.desember 1961.

- Oftedal, Torfinn: *Inntrykk fra embetsreise i oktober 1962*. Wien 10.oktober 1962.
- Oftedal, Torfinn: *Inntrykk fra embetsreise til Budapest juni 1962[Sic]*. Wien 19.juni 1963.
- Oftedal, Torfinn: *Inntrykk fra embetsreise til Budapest april 1964*. Wien 29.april 1964.
- Oftedal, Torfinn: *Khrusjtsjovs besøk i Ungarn*. Wien 29.april 1964.
- Oftedal, Torfinn: *Østerrike-Ungarn. Utenriksminister Kreisky besøker Budapest*. Wien 4.november 1964.
- Oftedal, Torfinn: *Inntrykk fra en embetsreise til Budapest i november 1964*. Wien 25.november 1964.

UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XI:

- Andersen, Rolf: *Ungarns utenriksminister besøker Frankrike*. Paris 21.januar 1965.
- Brodtkorb, Thor: *Ungarns utenrikspolitikk. Samtaler i utenriksministeriet*. Wien 14. juni 1965.
- Brodtkorb, Thor: *Kádárs avgang som statsminister*. Wien 2. juli 1965.
- Brodtkorb, Thor: *Ungarns grensesperring. Utreisetillatelser*. Wien 30.oktober 1965.
- Brodtkorb, Thor: *Ungarn 10 år etter kontrarevolusjonen i 1956*. Wien 7.november 1966.
- Brodtkorb, Thor: *Ungarn - kommunistpartiets 9. kongress*. Wien 23. desember 1966.
- Brodtkorb, Thor: *Ny ungarsk president -endringer i regjeringen*. Wien 15. april 1967.
- Lunde, Ivar: *Ny sovjetisk-Ungarsk vennskapsavtale*. Moskva 14.september 1967.
- Madsen, Finn: *Ungarsk reaksjon på den politiske utvikling i Tsjekkoslovakia*. Budapest 7. mai 1968.
- Brodtkorb, Thor: *Avskjedsbesøk i Budapest*. Wien 4.juni 1968.
- Madsen, Finn: *Ny ungarsk/tsjekkoslavisk vennskaps - og bistandstraktat - taler av Kádár og Dubcek*. Budapest 20. juni 1968.

UD/25.4/115. Ungarn - Politikk: Bind XII:

- Eriksen, Ivar: *Ungarske reaksjoner på begivenhetene i Tsjekkoslovakia*. Budapest 10.september 1968.
- Eriksen, Ivar: *Ungarn - den politiske situasjon etter okkupasjonen av Tsjekkoslovakia*. Budapest 25.september 1968.
- Jerving, Rolf: *Inntrykk fra Ungarn*. Budapest 24.oktober 1968.
- Jerving, Rolf: *Kadar lar høre fra seg*. Budapest 29.oktober 1968.

UD/34.4/115. Ungarn - Norge -Politikk. Bind II:

Schøyen, Per: *Notat: Norges diplomatiske forbindelse med Ungarn*. 10.november 1964:1.

Litteratur

Berend, Ivan T:

-*Central and Eastern Europe 1944-1993: Detour from the periphery to the periphery*,
New York 1996.

-*The Hungarian Economic Reforms 1953-1988*. Cambridge 1990.

Berg, Roald: *Norsk utenrikspolitisk historie Bind 2: Norge på egen hånd 1905-1920*. Oslo
1995.

Eriksen, Knut Einar og Pharo, Helge Øystein: *Norsk utenrikspolitisk historie bind 5: Kald
krig og internasjonalisering 1949-1965*. Oslo 1997.

Fure, Odd-Bjørn: *Norsk utenrikspolitisk historie Bind 3: Mellomkrigstid 1920-1940*. Oslo
1996.

Førland, Tor Egil: *"Vi sier intet" -Norge i CoCom 1948-53*. Oslo 1988.

Gati, Charles: *Hungary and the Soviet Bloc*. Duke 1986.

Gough, Roger: *A Good Comrade. János Kádár, Communism and Hungary*. London 2006.

Hopf, Ted: *Social Construction of International Politics: Identities & Foreign Policies,
Moscow, 1955 & 1999*, Ithaca 2002.

Kenez, Peter: *Hungary from the Nazis to the Soviets: The Establishment of the Communist
Regime in Hungary, 1944-1948*, Cambridge 2006.

Kontler, László: *A History of Hungary*, Budapest 2009.

Molnár, Miklós: *A Concise History of Hungary*, New York 2001.

Neumann, Iver B.: *Mening, Materialitet, Makt: En innføring i diskursanalyse*, Bergen 2001.

Neumann, Iver B, Leira, Halvard: *Aktiv og avventende -Utenrikstjenestens liv 1905-2005*. Oslo 2005.

Riste, Olav: *Norway's Foreign Relations -A History*. Oslo 2001.

Said, Edward W. : *Orientalismen: Vestlige oppfatninger av Orienten*, Oslo 2004.

Shawcross, William: *Crime and Compromise: Janos Kadar and the Politics of Hungary since Revolution*. New York 1974.

Sverdrup, Jakob: *Norsk utenrikspolitisk historie bind 4: Inn i storpolitikken 1940-1949*. Oslo 1996.

Tamnes, Rolf: *Norsk utenrikspolitikk historie. Bind 6: Oljealder 1965-1995*. Oslo 1997.

Todorova, Maria: *Imagining the Balkans*, New York 2009.

Váli, Ferenc A.: *Rift and Revolt in Hungary: Nationalism versus Communism*. Cambridge 1961.

Wolff, Larry: *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford 1994.

Kapitler fra bøker og skriftserier

Berend, Ivan T, "Contemporary Hungary, 1956 -1984", i Peter F. Sugar, Péter Hanák og Tibor Frank (red), *A History of Hungary*, Bloomington 1990: 384-400.

Gati, Charles, "From Liberation to Revolution", i Peter F. Sugar, Péter Hanák og Tibor Frank (red), *A History of Hungary*, Bloomington 1990: 368- 383.

Péteri, György, "Introduction: The Oblique Coordinate Systems of Modern Identity", i György Péteri (red), *Imagining the West in Eastern Europe and the Soviet Union*, Pittsburgh 2010: 1-12.

Pharo, Helge, "Post-Cold War Historiography in Norway", i Thorsten B. Olesen(red), *The Cold War - and the nordic countries. Historiography at a Crossroad* .Odense 2004:97-142.

Schöpflin, George, "Hungary after the Second World War", i György Litván (red), *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt and Repression 1953-1963*. London 1996:1-22.

Varga, Zsuzsanna, "Questioning the Soviet economic model in the 1960s", i János M. Rainer og György Péteri (red), *Muddling through in the long 1960s: Ideas and everyday life in high politics and the lower classes of communist Hungary*, nr. 16. i Trondheim studies on East European cultures & societies, Trondheim 2005: 109 - 134.

Artikler og avhandlinger

Aunesluoma, Juhana, Petersson, Magnus, Silva, Charles, "Deterrence or Reassurance?", i *Scandinavian Journal of History*. nr.32,2: 2007:183-208.

Bosness, Rolv Kristian Winther: *Et norsk speilbilde av Prahavåren: Diplomatisk rapportering om tsjekkosllovakisk reformkommunisme og den undergang, 1966-1969*, Masteroppgave, Trondheim 2009.

Halvorsen, Martin: *Østpolitikken: Norske avspenningsbestrebelses 1962-1972*. Oslo 1998.

Midttun, Atle Konta: *Bona Fide: I god tro - Ungarske utenrikspolitiske initiativ og vurderinger i forholdet til Norge 1945-1965*, Hovedfagsoppgave, Oslo 1997.

Olesen, Thorsten B, "Under the national paradigm: Cold war studies and Cold War politics in post-Cold War Norden", i *Cold War History*, nr. 8,2: 2002:189-211.

Selvaag, Dagfinn Chr: *"With malice toward none and charity toward all, while jealously guarding her economic interests abroad"*, *Øst-Europa i norsk utenrikspolitikk 1945-50*. Hovedfagsoppgave, Oslo 1991.

Oppslagsverk

N.R Bull: *Norges Statskalender for Aaret 1907*. Kristiania 1907.

UD, *Utenriksdepartementets Kalender for 1939*. Oslo 1939.

- *Utenriksdepartementets Kalender for 1948*. Oslo 1948.

- *Utenriksdepartementets Kalender for 1954*. Oslo 1954.
- *Utenriksdepartementets Kalender for 1960*. Oslo 1960.
- *Utenriksdepartementets Kalender for 1969*. Oslo 1969.

Nettressurser

"Store Norske Leksikon, Stattholder", <<https://snl.no/stattholder>>, Tor Ragnar Weidling, 2009. sist aksessert 02/05-2016.